

Літаратура і мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 3 чэрвеня 1988 г. № 23 (3433) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

У ТОНАР ПЕСНЯРА

Чарговае гарадское свята пазіі, прысвечанае памяці Якуба Коласа, прайшло ў Цэнтральным дзіцячым парку імя М. Горькага г. Мінска. Гаворку пра неўміручую творчасць песняра пачаў С. Законнікаў. Яго дапоўніў М. Лужанін. Даваенны час, калі на цяперашняй тэрыторыі парку знаходзіўся дом Я. Коласа, прыгадаў сын паэта Д. Міцкевіч. Асобныя фанты з тагачаснага жыцця песняра ўспомніла таксама рэжысёр тэатра імя Янкі Купалы Г. Уладзімірская, якая была суседкай Коласавай сям'і. Пра тое, як Я. Колас сваім палымнымі словамі наблікаў дзень Перамогі, расказаў М. Татур. П. Прыходзька, В. Жуковіч, М. Мятліцкі пазнаёмілі прысутных з вершамі, прысвечанымі незабыўнаму песняру.

Творы Я. Коласа прачыталі заслужаныя артысты рэспублікі Г. Рыжкова і П. Дубашынскі. Заслужаная артыстка рэспублікі В. Шутава пад аманіменент баяніста Л. Шурмана выканала «Мой родны кут...» і беларускія народныя песні.

Н. СЦЕПАНЮК.

Выступае Сяргей Законнікаў.

Фота Ул. КРУКА.

ЛІТАВ'ЯДНАННЮ— 70 ГАДОЎ

Слаўны юбілей адзначыла літаратурнае аб'яднанне «Зарніцы», якое працуе пры рэдакцыі клімавіцкай раённай газеты «Новае жыццё». Восем ужо на працягу сямідзесяці год рэгулярна на старонках раёнкі з'яўляюцца творы яго членаў— вершы, замалёўкі, апавяданні і нават п'есы. Некалі тут пачыналі адточваць сваё піяро І. Новікаў, П. Кавалёў, А. Вярцінскі, П. Пруднікаў, Т. Дамітрусёва, А. Рудыка і іншыя.

У свой час у газеце друкаваліся П. Трус, М. Чарот, А. Якімовіч, К. Чорны, А. Дудар, У. Дубоўка, Я. Пушча, С. Музыка, Я. Падабед, А. Гурло, Ю. Таўбін, М. Зарыцкі, А. Асіпенка, П. Прыходзька, А. Пруднікаў.

Цяпер у літаб'яднанне ўваходзяць у асноўным людзі з багатым жыццёвым вопытам.

Адказны сакратар газеты паэт М. Мінчанка, які ўзначальвае літаб'яднанне на працягу многіх гадоў, выдаў дзве кніжкі вершаў, «дасюены абласной камсамольскай прэміі».

Ёсць намер выпусціць калектыўны зборнік членаў літаб'яднання «Зарніцы»— аднаго са старэйшых у рэспубліцы, якое ўзяло пачатак з літаратурна-мастацкага дадатка да газеты, што выходзіла ў Клімавічах у дваццятых гадах.

І. ЛАПО,
супрацоўнік клімавіцкай раённай газеты «Новае жыццё».

МАРШРУТЫ ГАСТРОЛЬНАГА ЛЕТА

Сцэна са спектакля «Марцін Крпан».

ТОЛЬКІ чатыры дні працягаліся ў Мінску гастролі Люблінскага тэатра лялек, але спектаклі яго ў памяшканні Тэатра юнага глядача вылікілі вялікую цікавасць як дзяцей, так і дарослых. Прычына папулярнасці ў тым, што гэты напярэдні гастрольны 40 гадоў ужо знаёмы мінчанам па папярэдніх гастроллях. Тады, у 1985 годзе, люблінскі паказаў спектакль «Казёл адпушчэння ў Вішне горы». Сёння ж у гастрольную афішу былі ўключаны

спектаклі «Супермышына» (для дзяцей) і «Марцін Крпан». Дарэчы, у беларускіх і славенскіх ляльчынай цесна ўзаемасувязі. У рамках культурнага абмену паміж Беларуссю і Славеніяй на сцэне Дзяржаўнага тэатра лялек БССР пастаўлена п'еса славенскага драматурга С. Груша «Здарэнне ў горадзе Гога», а ў наступным годзе павінна адбыцца паездка ў Югаславію творчых работнікаў беларускага ляльчага тэатра.

Львоўскі дзяржаўны ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга ўкраінскі драматычны тэатр імя М. Занькавецкай свае гастролі ў Мінску адкрыў сцанічнай аперацыяй І. Рабакляча «Марыя Занькавецкая». Праўдзівае гаворка аб жыццёвым і творчым шляху выдатнай украінскай актрысы, чалавека вялікага сэрца і шчодрой душы прагучала своеасаблівым хамертонам да афішы гэсцей.

Адзін са старэйшых тэатраў братаў рэспублікі— у Мінску львоўцы завяршаюць свой 66-ы сезон— выносяць на глядацкі суд работы, сугучныя часу. Да якіх бы падзей тэатр ні звяртаўся— да мінуўшчыны ці да дня сённяшняга, ён імкнецца да раскрыцця складанага свету чалавека. У афішы— спектаклі па п'есах І. Карпенкі-Карага «Жыццёскае мора» і «Няшчасная», М. Старыцкага

ДЗЕВЯЦЬ сваіх лепшых работ уключыў у гастрольную афішу Мурманскі абласны драматычны тэатр. Створаны ў 1938 годзе як філіял Ленінградскага акадэмічнага Вялікага драматычнага тэатра імя Горькага, ён імкнецца ўзнімаць на сваёй сцэне вострыя, надзённыя праблемы. У прыватнасці, мінчане і госці сталіцы рэспублікі пазнаёмяцца з такімі спектаклямі, як «Дыктатура сумлення» М. Шатрова, «Сабачае сэрца» паводле М. Булгакава, «А раніцай яны прачнуліся...» В. Шукшына, «Чорная нявеста» Ж. Ануя, «Дарагая Алена Сяргееўна» Л. Разумоўскай і іншымі. Тры спектаклі адрасуюцца дзецям.

Дарэчы, у Мурманску зараз выступае Рускі тэатр БССР імя М. Горькага.

Абменныя гастролі двух вядомых калектываў— яшчэ адно пацярджэнне плённасці творчых кантактаў. Важна і тое, што ў час гастролёў адбудуцца не толькі спектаклі, але і непасрэдныя сустрэчы актэраў у працоўных калектывах.

В. ЗАКРЭУСКІ.

«Ой, не хадзі, Грыцю», «Гайдамакі», створаныя па аднайменнай паэме Т. Шаўчэнкі і іншыя.

Дзве адметнасці гастрольнай афішы. Госці з Львова пакажуць спектакль «Мар'я» па п'есе А. Кудраўцава. Мяркуюцца, што ў Мінску адбудзецца прэм'ера «Дзяцей Арбата» па аднайменным рамана А. Рыбакова.

А. БЕЛАВОКІ.

УНУМАРЫ:

**БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫ,
БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ!**

Анкета «ЛіМа»
да XIX Усесаюзнай
партыйнай канферэнцыі

2

**«З ВЯЛІКАГА ГРОМУ—
МАЛЫ ДОЖДЖ»**

Чытач працягвае
размову

3

**ГІСТОРЫЯ НАРОДА
І ЛІТАРАТУРА**

Матэрыялы
плenums праўлення
СП БССР

4—10

«Б Э Н Д Э»

Працяг публікацыі

11—13

**«КУРАПАТЫ—
ДАРОГА СМЕРЦІ»**

Гавораць сведкі трагедыі

14—15

ПРА САМАЕ ГАЛОЎНАЕ

Тэзісы ЦК КПСС да XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі апублікаваны для абмеркавання камуністамі, усімі працоўнымі краіны.

Рэдыё- і тэлеэфір, старонкі друку ўжо запоўнены шматлікімі водгукамі. Але гэта не тыя водгукі для праформы, якія можна было пачуць яшчэ не так даўно — з абавязковымі формуламі: «Аднадушна падтрымліваем», «гістарычны дакумент». Ідзе стражная, зацікаўленая размова, дыскусія, спрэчка. Інакш і быць не можа. Канечне, гістарычнае значэнне таго або іншага дакумента вызначыць толькі гісторыя. Але тое, што зараз ніхто не можа заставацца раўнадушным да зместу Тэзісаў, што яны сталі ўжо неад'емнай і істотнай часткай нашага грамадскага існавання, — факт. Бо ў гэтым дакуменце пастаўлены пытанні пра самае галоўнае, самае важнае...

«Я раіў бы вельмі зрабіць на гэтым з'ездзе рад перамен у нашым палітычным ладзе». Гэтыя радкі, з якіх пачынаецца палітычнае завяшчанне Леніна — «Пісьмо з'езду», — Уладзімір Ільіч прадыхтаваў у снежні 1922 года.

Цяпер, на новым этапе, наша грамадства зноў вяртаецца да рэвалюцыйных левых ідэй, левых уяўленняў аб сацыялізме, сацыялістычнай дзяржаўнасці. Пачатак глыбокім рэвалюцыйным пераўтварэнням быў пакладзены красавікім (1985 г.) Пленумам ЦК КПСС, рашэннямі XXVII з'езда КПСС. Важнейшымі вехамі на гэтым шляху, падкрэсліваецца ў Тэзісах, сталі студзенскі і чэрвеньскі Пленумы ЦК КПСС 1987 года, святкаванне 70-годдзя Кастрычніка, лютаўскі Пленум ЦК гэтага года.

Перабудова ўжо мае сваю гісторыю. Значэнне пе-

рамен, якія адбыліся ў яе ходзе ў нашай краіне, немагчыма пераацаніць. Але, як сказана ў Тэзісах, усё зробленае да гэтага часу — толькі падступ да глыбокай і ўсебаковай дэмакратызацыі партыі і грамадства, поўнага раскрыцця пераваг сацыялізму.

«Аб'ектыўны аналіз дасягнутага за тры гады ў эканоміцы, сацыяльнай сферы і культуры, асэнсаванне праблем, узніклых у ходзе перабудовы, падвялі да вываду аб неабходнасці рэфармы палітычнай сістэмы савецкага грамадства», — гаворыцца ў Тэзісах. «У выніку перабудовы, — сказана ў іх далей, — палітычная сістэма савецкага грамадства павінна быць вызвалена ад усяго, што звязана з вынікамі культуры асобы, камандна-адміністрацыйнымі метадамі кіравання, бюракратызмам, адчужэннем працоўных ад улады, адступленнем ад левых норм партыйнага і дзяржаўнага жыцця. Яна павінна стаць дынамічнай, здольнай да свечасовага абнаўлення з улікам зменлівых умоў унутранага і міжнароднага жыцця».

Цэнтральнае месца на Усесаюзнай канферэнцыі безумоўна будзе адведзена пытанню аб ролі авангарда нашага народа — Камуністычнай партыі — ва ўмовах перабудовы. Перабудова павінна перш за ўсё адбыцца ў самой партыі. Партыя знайшла ў сабе сілы і мужнасць самакрытычна паставіцца да метадаў кіраўніцтва, ацаніць сітуацыю ў краіне пасля гадоў застою, што паставілі яе на грань эканамічнага крызісу. Цяпер неадкладная задача, як падкрэсліваецца ў Тэзісах, — «стварыць такія палітычныя механізмы і гарантыі, якія выключалі б у будучым

магчымасць парушэння левых прынцыпаў партыйнага кіраўніцтва грамадствам».

Што можа стаць такімі гарантыямі? На канферэнцыі будзе разгледжана прапанова ЦК КПСС аб свабодзе дыскусій у партыі, аб дакладным размежаванні функцый партыі і дзяржавы, аб павышэнні ролі прыватных арганізацый. Рашуча павінна павысіцца патрабаванне да ўступаючых у рады КПСС. Для самавызначэння і ўмацавання партыі прапануецца правесці перад чарговым з'ездам КПСС грамадска-палітычную атэстацыю ўсіх камуністаў.

Пры фарміраванні партыйных органаў — да ЦК КПСС уключаюцца неабходна, каб стала нормай сапраўднага спаборнасць, шырокае абмеркаванне кандыдатур, тайнае галасаванне. Займенне выбарных пасадаў трэба абмежаваць двума выбарнымі тэрмінамі запар, у выключных выпадках — трыма.

Важнейшае месца ў Тэзісах займае пытанне аб аднаўленні ў поўным аб'ёме ролі і паўнамоцтва Саветаў народных дэпутатаў як паўнаўладных органаў народнага прадстаўніцтва.

Важнае месца ў Тэзісах адводзіцца пытанню міжнацыянальных зносін, развіццю Савецкай Федэрацыі. «Ключ да далейшага развіцця нацыі і адначасова да ўмацавання дружбы паміж імі, згуртаванасці савецкага грамадства, — адзначаецца ў дакуменце, — у арганічным спалучэнні самастойнасці саюзных і аўтаномных рэспублік, іншых нацыянальных утварэнняў з іх адказнасцю за агульнасаюзныя дзяржаўныя інтарэсы».

Гуманістычная сутнасць сацыялізму мае магутную прыцягальную сілу. Але для таго, каб сацыялістычныя ідэалы не заставаліся проста дэкларацыяй, неабходна напоўніць іх рэальным зместам нашых паўсядзённых спраў. Да гэтага і заклікаюць Тэзісы ЦК КПСС.

Анкета «ЛіМ»

БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫ, БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ!

Партыя, усё грамадства вядуць дзейную падрыхтоўку да XIX партыйнай канферэнцыі. «ЛіМ» звярнуўся да некаторых сваіх чытачоў з пытаннем «Якія праблемы вы ўзнялі б, на чым засяродзілі б увагу, калі б вам давялося выступіць з трыбуны канферэнцыі». У нумарах газеты за 20 і 27 мая г. г. былі апублікаваны першыя адказы на пытанне лімаўскай анкеты. Сёння бяруць слова народны мастак БССР Г. Вашчанка і кампазітар А. Рашчынскі.

Гаўрыла ВАШЧАНКА

Талент зацікаўлены ў дэмакратызацыі

Я мастак, і гаварыць буду пра тое, што хвалюе мяне менавіта як мастака. Пытанні, якія будуць абмяркоўвацца на XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі, нібыта не маюць прамых адносін да мастацтва, але ад рашэнняў канферэнцыі, залежыць лёс нашага грамадства, а значыць, і лёс культуры. Пачатак маёй уласнай творчай дзейнасці прыпадае на другую палову 50-х гадоў, час выкрыцця культуры асобы. Я памятаю, які магутны штуршок далі развіццю мастацтва XX і XXII партыйныя з'езды — і літаратуры, і кіно, і выяўленчаму мастацтву. Гэта быў сапраўдны прарыв у праўду жыцця. Тое, што адбываецца зараз, вельмі нагадвае мне тыя часы. Па маштабах перабудовы і па характары асэнсавання мінулага. Але адрозненне, відаць, у тым, што сёння мастакі больш дбаюць пра сваю індывідуальнасць, пра ўласнае аблічча ў мастацтве. Гэта натуральна, пасля гадоў застою, вымушанага маўчання людзі імкнуцца да самавыражэння. Хай бы толькі ў

пошуках уласнага шляху, у пошуках выяўленчых сродкаў не згубілася мэта — стварэнне мастацтва, вартага нашага народа. Хай бы перабудова не стала проста дзяржаўнай тэмай. Зараз у мастацтве адбываецца свайго роду паліярызацыя пазіцый адносна далейшага развіцця культурынага працэсу. Сапраўдны талент зацікаўлены ў дэмакратызацыі, бо гэта — абавязковая ўмова яго свабоднага развіцця. Але ж шмат і такіх, хто болей спадзяецца не на талент, і нават не на прафесіяналізм, а на кан'юнктуру тэмы і «доўгую руку». Такім прасцей (асабліва калі ўладкаваўся блізка ля кармушкі). Яны — за камандны стыль кіраўніцтва: не трэба думаць, толькі чакай указання зверху. Відаць, ёсць нейкая заканамернасць у тым, што прарывы ў мастацтве папярэднічаюць значным сацыяльным пераменам. Многае з таго, што мы сёння адкрываем у літаратуры і кіно, рабілася ў гады застою і чакала свайго часу. А калі паглыбіцца ў гісторыю, дык і кастрычніцкі выбух быў падрыхтаваны ў пэўнай ступені дасягненнямі культуры — творчасцю Дастаеўскага, Чэхава, Талстога. І сёння пытанне аб духоўным патэнцыяле перабудовы стаіць вельмі сур'езна. Што можа зрабіць мастацтва для неабарачальнасці працэсу дэмакратызацыі, публічнасці, перабудовы? Думаю, перш-наперш, перабудавацца самому. Гэта не значыць, што ўсе павінны кінуцца ствараць палотны на новыя сюжэты. Гэта была б чарговая кан'юнктура. Але мастакі павінны вызначыць сваё стаўленне да перамен. У нашым асяроддзі павінны усталявацца плюралізм меркаванняў. На словах праблем нібыта няма, але на справе мы да такога плюралізму яшчэ не гатовыя. Адсутнасць плюралізму выяўляецца і ў праблеме нефармалаў, дакладней, у самім існа-

ванні ў Беларусі нефармалаў як праблемы. (Я памятаю, калі Джэму Скулме спыталі, ці ёсць нефармальныя мастацкія аб'яднанні ў Латвіі, яна адказала: «Не, мы проста працуем з моладдзю»). Не павучаць моладзь, а супрацоўнічаць з ёю — вось што павінна быць прынцыпам адносін. І гэта было б магчыма пры ўнутранай дэмакратыі творчага саюза. Калі ёсць, напрыклад, аб'яднанне «Няміга», дык могуць быць таксама і іншыя. Другое пытанне — на якіх правах увогуле існуе мастацтва ў нашым грамадстве? Вось прыклад, пра які не так даўно паведамлялася ў «ЛіМе». У Інстытуце тэхнічнай кібернетыкі АН БССР быў знішчаны насценны роспіс, які шмат гадоў упрыгожваў інтэр'ер. Знішчаны па загадзе новага дырэктара, бо не адпавядаў ягонаму густу. Гэты факт неяк не стасуецца з тым, што «мастацтва належыць народу». З музейнымі каштоўнасцямі справа больш-менш вырашана, а манументальнае мастацтва часта не мае гаспадара. Страшна ўявіць, колькі манументальных твораў страчана (дакладней, знішчана) па Саюзе за апошнія 20 год. Чарговы капітальны рамонт будынка — і няма роспісу. Поўнае бяспраўе мастака перад адміністрацыйным свавольствам. Выпадкі, накіштат прыгадаю, нярэдка здараюцца і ў іншых сферах. Калі дырэктар інстытута перапрабляе на свой густ будынак устаноў, нібыта гэта ўласная кватэра, дык чыноўнік з ГалоўАПу робіць тое ж самае ўжо з цэлым горадам. Ну а калі забрацца вышэй, дык ёсць магчымасць нават вырашаць лёс цэлых рэгіёнаў, раўняць горы, паварочваць рэкі і г. д. Неабходны кантроль грамадства за дзейнасцю чыноўніка. Неабходны заканадаўчыя гарантыі неабарачальнасці пера-

будовы. У той жа час самыя лепшыя законы будуць бяздзейнымі без сацыяльна-актыўных людзей. І тут мы зноў вяртаемся да пачатку размовы, да мастацтва, якое павінна выхаваць чалавека перабудовы.

Алесь РАШЧЫНСКІ

Другой перабудовы ў нас не будзе!

Для таго, каб выступіць на XIX партыйнай канферэнцыі, на яе трэба яшчэ трапіць. Як паказаў спіс дэлегатаў ад Мінскай абласной партыйнай арганізацыі, адносіны да прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі засталіся старымі: яе недаацэньваюць (3 чалавекі з 64). Паўстае пытанне: а ці зрабіў бы Ленін рэвалюцыю без інтэлігенцыі? А ці зробім мы перабудову без яе? Цяперашні крызіс краіны стаў магчымым з-за таго яшчэ, што інтэлігенцыя і яе слухныя прапановы ігнараваліся. Ну дык як будзем паглыбляць крызіс ці выходзіць з яго? А пакуль што ў газетам пішуць, што ў радзе месяцаў да выбараў паставілі фармальна, забыўшыся, што на канферэнцыі трэба будзе працаваць, а не гуляць у статыстаў. На канферэнцыі, галоўным чынам, трэба будзе вырашаць палітычныя пытанні. Гэта ня проста таму, што многія гады нас не выхоўвалі як свядомых палітычных барацьбітоў. Канферэнцыя павінна гарантаваць правядзенне ўсенародных рэфэрэндумаў. Няхай народ адлучаецца быць апалітычным. Грамадства наша хворае. Мы хварэем на хваробу, якая называецца «сталінізм». Сталін дэфармаваў левізм, цяпер нам трэба — перад памяццю Леніна — выкараціць рэшткі сталінізму. Скажу бы я з трыбуны канферэнцыі і аб залішняй цэнтралізацыі нашага грамадска-палітычнага і эканамічнага жыцця — галоўнай, на мой погляд, прычыне заняпаду краіны. З

ёй у Савецкай Расіі змагаўся яшчэ Ленін. Сталін жа змагаўся з іншым — нават з самай малой прайвай рэспублікай, самастойнасці, бо бачыў у гэтым падрыў саюза рэспублік, не разумючы таго, што чым больш самастойнай будзе рэспубліка, тым яна будзе мацней, а чым мацней будзе рэспубліка, тым мацней будзе іх саюз.

Чаму, напрыклад, на 100 нацый, народаў і народнасцей краіны выходзіць адна пастанова аб паліярызацыі вывучэння рускай мовы? Чаму на 100 нацый і народнасцей зашвардзена адзіная метадыка агульнаадукацыйнай падрыхтоўкі школьнікаў (у Балгарыі, напрыклад, іх 15)?

Мы нашы беды звальваем на тое, што, маўляў, краіна вялікая, пакуль раскальжаецца... А хто нам перашкаджае гэту вялікую краіну ўспрымаць як супольніцтва 15 самастойных, але крыху меншых краін? Дык, можа, меншыя лягчэй раскальхаць?

Адсюль высноўва: моц наша не ў аднастайнасці, а ў разнастайнасці рэспублік.

Горкія старонкі нашай гісторыі сведчаць, што нават з народамі можна рабіць розныя эксперыменты: перасяляць іх, адрываць ад зямлі, ад мовы, зліваць нацыі раней, чым яны самі салюцца, і г. д. У выніку аднаго з такіх эксперыментаў мы маем у рэспубліцы на сённяшні дзень эксперыментальную мадэль «развітога двухмоўя». Нагадаю, што такой канцэпцыі Ленін нам не пакідаў. У сферы культуры Ленін пакінуў нам такую геніяльную думку: «Не выдумка новай пролеткультуры, а развіццё лепшых абразоў, традыцый, рэзультатаў існуючай культуры... Сказана гэта ў 1920 годзе».

Не можа адзін народ адначасова развіваць дзве мовы, дзве культуры — гэта супярэчыць самой прыродзе. А чаму не 3, 4? Але што прырода для валюнтарыста!

Мовы роўныя толькі кожнай на сваёй зямлі. Лозунг «развітога двухмоўя» спатрэбіўся бюракрату. Яму увогуле патрэбна толькі адна «мова» — мова загаду.

Прапанаву бы надаць беларускай мове статус дзяржаўнай у Беларусі, увесці яе ў справядства. Хачу зрабіць наказ беларускім дэлегатам: «Паважаныя таварышы! Помніце, што другой перабудовы ў нас не будзе. Гэта апошні наш шанец. Ад нашых слоў і ўчынкаў на канферэнцыі будзе залежаць наша з вамі далейшае жыццё».

Прайшла традыцыйная, XXXI Дэкада самадзейнага мастацтва калектываў Палаца культуры Беларускага Сэлета артыстаматары паказалі сваё майстэрства за сценамі Мінска і нават рэспублікі. Напрыклад, у Полацку, у вядомым Сафійскім саборы выступілі народны хор ветэранаў вайны і працы. Вільнюсцы цёпла віталі народны ансамбль камернай музыкі. Народная акадэмія студыя выязджала ў санаторы «Амсакаўшчына» пад Мінскам, а артысты народнай харавой напэлы выступілі перад адпачываючымі ў санаторы «Крыніца».

Г. СУШКОУ.

ПАМЯЦІ КАЛІНОЎСКАГА

Актуавую залу Магілёўскага педагогічнага інстытута імя Аркадзя Куляшова залюцілі не толькі студэнты і выкладчыкі, але і многія жыхары горада. Тут адбыўся літаратурна-мастацкі вечар прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага.

Вечар уступілі словам адкрыла сакратар Магілёўскага гаркома партыі Л. Іванішчанка. Доклад пра жыццё, творчасць і барацьбу К. Каліноўскага зрабіў старшы выкладчы кафедры гісторыі СССР педінстытута Я. Трашчонак. Самадзейныя артысты горада далі канцэрт.

А. НОВІК.

ВЫНІКІ КОНКУРСУ

У семы раз праводзіўся традыцыйны міжрэспубліканскі конкурс публіцыстаў «Дружба», аб'яўлены рэдакцыйні маладзёжных часопісаў «Маладосць» (Беларусь), «Юніма гра» (Літва), «Лісма» (Латвія) і «Аарс» (Эстонія). Сэлета ў ён быў прысвечаны 70-годдзю ВЛКСМ. Вялікі поспех напалі на беларускіх публіцыстаў. Першую прэмію журы прысудзіла Уладзіміру Саламаха за эсэ «Друзачкі ў сэрцы». Сярод лаўрэатаў конкурсу яшчэ два нашы публіцысты — Уладзімір Хачырашвілі і Аляксей Гаўрон.

Л. ЗМІТРАВЕЦ.

СЛОВА ПРА МУЖНАСЦЬ

Чытацкая манферэнцыя па апавесцях Васіля Быкава «Знан бяды» і «Кар'ер» адбылася ў раённым Доме культуры горада Ізяслава Хмельніцкай вобласці. Ініцыятар яе правядзення — раённая бібліятэка і раённае аддзяленне таварыства аматараў кнігі.

У фаве Дома культуры была разгорнута выстаўка кніг пісьменніка, выданых на беларускай, рускай і украінскай мовах, сярод іх і кніга-нарыс жыцця і творчасці пісьменніка «Васіль Быкаў» з аўтаграфам пісьменніка, якую ён падарыў вучням сярэдняй школы № 1 г. Ізяслава. Яны ж перадалі для выстаўкі і 2 кнігі на беларускай мове з аўтаграфамі Васіля Уладзіміравіча, па якіх праводзілася чытацкая манферэнцыя: «Знан бяды» і «Кар'ер», а ўсяго на стэндзе выстаўкі было прадстаўлена для агляду звыш 30 экзэмпляраў кніг, часопісаў з артыкуламі аб творчасці пісьменніка.

П. КАПЧЫК.

СУСТРЭЧА У ВІЛЬНІ

У Вільнюсе адбылася сустрэча студэнтаў і выкладчыкаў Літоўскай і Беларускай дзяржаўных кансерваторыяў. Прэсутнічалі беларускі кампазітар А. Багатыроў, літоўскі кампазітары В. Панетура, Р. Жыгайціс, В. Кутавічус. Былі выняваны творы У. Бабкова, Н. Якімавай, У. Карызыны, Р. Глебава, М. Калешы, М. Стомы і інш. Кампазітары — выкладчыкі вільненскай кансерваторыі адзначылі шматграннасць і народны наларат у творах маладых беларускіх аўтараў.

А. ЧЭМЕР.

У МОЎНАЙ КАМІСІІ БФК

26 мая на вуліцы Старажоўскай, 5, у будынку Беларускага аддзялення Савецкага фонду культуры адбылося арганізацыйнае пасяджэнне моўнай камісіі. Члены камісіі расказалі пра ўздзел у бацькоўскіх сходах з мэтай арганізацыі беларускіх класаў у школах горада Мінска.

9 чэрвеня г. г. адбудзецца чарговае пасяджэнне. Запрашаюцца ўсе, хто жадае і можа ўзяць удзел у індывідуальных гутарках з бацькамі будучых першакласнікаў з мэтай стварэння беларускіх школ. Тэлефон для даведак: 29-02-24.

Г. НАЗІМІРЧЫК.

ЧЫТАЧ ПРАЦЯГВАЕ РАЗМОВУ

З ВЯЛІКАГА ГРОМУ — МАЛЫ ДОЖДЖ

Многа гаварылася, пісалася, абмяркоўвалася, дыскатувалася... Было многа гучных заяў і аб'яўленняў з боку МА БССР зрабіць усё магчымае, каб палепшыць стан вывучэння беларускай мовы ў школах з рускай мовай навучання. Заяўлена, што беларуская мова будзе вывучацца з 2-га класа.

І вось усе райгараны, педвучылішчы, педінстытуты атрымалі з Міністэрства асветы БССР метадычнае пісьмо аб уводзіні вывучэння беларускай мовы з 2-га класа школ з рускай мовай навучання. Ды гэта, сапраўды, з вялікага грому — малы дождж. У метадычным пісьме сказана, што беларуская мова пачне вывучацца з 2-га паўгоддзя 2-га класа па 10—15 минут штогдыня ў пасляўрочны час. Вызначаны 8 тэм, паказаны прыкладны слоўнік да кожнай тэмы.

Ці можа задаволіць такое рашэнне? Скажам катэгорычна: не і не! Рашэнне МА БССР (ужо колішняга) нельга лічыць ні правільным, ні палавічатым. Пры такім вывучэнні беларускай мовы ў 2-м класе мала што будзе дасягнута. Паперша, 10—15 минут у пасляўрочны час у 2-м паўгоддзі — гэта ўсяго 19 заняткаў, на жонным з якіх трэба асвоіць 20—27 слоў, увесці іх у актыўны слоўнік вучняў, вунчы іх слухаць і гаварыць. Ці рэальна гэта?

А ёсць жа і другое — з практыкі работы дзіцячых садоў, — дзе праграма, пытанні азнамлення з беларускай мовай і літаратурнымі творами на беларускай мове па розных пры-

чынах не выконваюцца. Ці не тое ж будзе ў 2-м класе? Па-другое, ці падрыхтуецца дзіцяці такі кароткі курс да вывучэння беларускай мовы ў 3-м класе? Ці выкліча любоў да беларускай мовы, жаданне яе вывучаць?

Па-трэцяе, а як з пытаннем добраахвотнасці вывучэння, ці трэба тут згода бацькоў?

І нарэшце, як будзе планаванне такога вывучэння беларускай мовы, улічваючы ды і апалячваючы?

Здаецца, што МА БССР павінна было б параіцца з настаўнікамі беларускай мовы, з настаўнікамі пачатковых класаў, як, якім чынам, у якім аб'ёме вывучаць беларускую мову ў 2-м класе.

Я перакананы, што калі ўводзіць з 2-га класа вывучэнне беларускай мовы ў рускамоўных школах, то трэба выдзеліць па 1 гадзіне на тыдзень на ўвесь год навучання.

А лепш усяго беларускую мову ў рускамоўных школах, а рускую ў беларускамоўных пачынаць вывучаць у 1-м класе — чым раней, тым лепш. На мой погляд, нельга лічыць правільным меркаванне, што беларускую мову ў рускамоўных школах трэба вывучаць на базе ўжо пэўных ведаў і навыкаў, атрыманых па рускай мове. Гэта прыводзіць да таго, што чалавек думае па рускай мове, а гаворыць па беларускай. Таму часта мы чуем па радыё, бачым на тэлеэкране, як людзі ўстаўляюць рускія словы. Тое ж становіцца ў нас з карыстаннем і вывучэннем іншых замежных моў. У выніку — не засвойваецца граматычны лад

мовы, розныя яе нормы, нават лексіка. Усім жа вядома, што мова і мысленне — адзіны працэс, што мова, па Ф. Энгельсу, — «практычнае мысленне»... Чамусьці пра гэта забыліся ў Міністэрстве асветы БССР.

Цяпер другое пытанне — падрыхтоўка настаўнікаў пачатковых класаў у педвучылішчах і на пачатковых факультэтах педінстытутаў. Былы намеснік міністра асветы БССР Г. Бутрым на адным з пасяджэнняў «круглага стала» ў СП БССР заявіў (відаць, без ведання сапраўднага становішча), што ў педвучылішчах усе прадметы выкладаюцца на беларускай мове. Прызнацца, мяне і маіх калег гэта па меншай меры здзівіла, калі не сказаць больш. Беларуская мова, літаратура, метадыка вывучэння беларускай мовы — вось і ўсё. Уся пачатковая работа вядзецца па рускай мове, апрача таго, што тычыцца беларускай мовы і літаратуры. А педвучылішчы БССР лічацца нацыянальнымі, яны рыхтуюць настаўнікаў галоўным чынам для сельскіх школ, якія працуюць па беларускай мове.

Усе прадметы школьнага вучэбнага плана ў вучылішчы вывучаліся па рускай мове, а працаваць выпускніку трэба па беларускай. Вядома, што гэта і цяжка і часта прыводзіць да нежаданых вынікаў.

Такім чынам, напрошваецца сам па сабе вывад: трэба рыхтаваць грунтоўна будучых настаўнікаў ужо ў сценах вучылішча ці педінстытута, а для гэтага хоць бы на першым часе перавесці частку прадметаў на выкладанне па беларускай мове, скажам, матэматыку і метадыку матэматыкі, прыродазнаўства, выяўленчае мастацтва, музыку, грамадазнаўства, гісторыю. Тым больш, што па некаторых з гэтых прадметаў ёсць падручнікі для 9—10 кла-

саў СШ з беларускай мовай навучання. Думаецца, што калектывы выкладчыкаў педвучылішчаў гэта добра разумеюць і, як ні цяжка, пройдуць на выкладанне шэрагу прадметаў па-беларуску. Але ж тут патрэбна дапамога і ініцыятыва міністэрства. Найперш — выпуск падручнікаў на беларускай мове для педвучылішчаў, у першую чаргу — курса пачатковай матэматыкі і метадыкі выкладання, метадык прыродазнаўства, музыкі і выяўленчага мастацтва. Відаць, пры перападрыхтоўцы настаўнікаў школ, выкладчыкаў педвучылішчаў варта ўвесці курс беларускай мовы.

Ёсць пытанне і з прыёмам у педагогічныя вучылішчы абітурыентаў, якія не вывучалі беларускай мовы. Можна згадзіцца з правам выбару здаваць уступны экзамен па беларускай мове і літаратуры ці па рускай мове і літаратуры ў тэхнічныя ВНУ, тэхнікумы. Але ж у педвучылішчах рыхтуюцца будучыя настаўнікі, выхавальнікі, якія павінны добра валодаць беларускай мовай і ўмець яе выкладаць. Дык ці варта прымаць людзей, якія заведана будуць дрэнна выкладаць беларускую мову і на кепскай беларускай мове?! Бо за час вучобы ў вучылішчы яны мовай ды і літаратурай (калі навучэнцы з іншых рэспублік) дасканалы не авалодаваюць. Такое пытанне павінна рашацца толькі на ўзроўні міністэрства.

Але, канечне, усё пачынаецца са школы. Калі заговорыць школа — заговорыць народ. Так можна перафразіраваць вядомае выказванне.

М. ПЯТРЭНКА,
выкладчык Полацкага педвучылішча, заслужаны настаўнік БССР.

КОЛЬКІ МОЎ ВЕДАЦЬ ФІЛОЛАГУ?

Філолаг — гэта інтэлігент, гэта той, хто як мінімум любіць слова (fileo logos). У каго ж ператварыўся наш філолаг, які навучаецца на аддзяленні рускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна? А ператварыўся ён у чалавека, які на 4—5 курсе, г. зн. у сталым узросце, заяўляе беларускамоўнаму выкладчыку (і, паверце, даволі агрэсіўна): «Мы пойдзем у школы преподавать русский язык и литературу, поэтому нам нужно извбавляться от белорусского акцента и слушать лекции на белорусском языке нам вредно».

Дарэчы, ні ад армян, ні ад асецінаў, ні ад палкаў, з якімі таксама давялося працаваць, не чула я такіх слоў, хоць успрымаць беларускую мову на слых, скажам, стажору з Латвіі або Грузіі (у гэтым годзе яны вучацца ў нас), можа быць, і не зусім проста. Таму міжволі ўзрадуешся, што беларускае слова не шакіруе пакуль што хоць бы студэнтаў з больш аддаленых рэспублік, з іншых краін, што яны яшчэ ўсё-такі ўсведамляюць Мінск сталіцаю БССР, а Белдзяржуніверсітэт — нацыянальнай навучальнай установай.

А вось ураджэнцы Беларусі, гадаваныя нашых ніў, тыя, хто «не пацягнуў» на МДУ ці ЛДУ і завітаў у Мінск на пяць студэнтскіх гадоў... Многія з іх, жывучы ў Беларусі, не могуць рашыць для сябе простую задачку: ці мае маральнае права, скажам, эстонец не паважаць мясцовага філолага, навучэнца 4—5 курса Тартускага ўніверсітэта, калі гэты гіпатэтычны тартускі філолаг не адрозніць шыльды на эстонскай мове з надпісам «Цырульня» ад эстон-

скага надпісу «Праўляня»? Вагаюцца: мова эстонская цяжкая. А што атрымліваецца, калі мова лёгкая, такая, як беларуская? У нас цырульню заўсёды пазнаеш, таму, відаць, і праблемы з моваю ў нас трохі іншыя, чым у Прыбалтыцы.

Аднак, паверце, можа б, і зра-зумепа я недзе тую дзеўчыне-ху, калі б яна сапраўды ўмела гаварыць па-беларуску. Падумала б: вось прыйдзе чалавек працаваць у якую-небудзь сталічную школу, дзе пра перабудову хоць і чулі, ды не надта прыслухоўваліся, а ў дзяўчыны нервы слабыя, і дзвядзецца ёй саромецца акцэнтаў...

Але ж прыгледзімся, з якога боку закланчаны магчымым акцэнтам будучы спецыяліст, якім чынам хвалюцца ён пра сваю філалагічную культуру. А такім, што спецыяліст наш, бы хваробы якой, баіцца мовы. Хоць дыферэнцыраваць рускую з беларускай, а перасмыкаецца ад неабходнасці не тое што параўноваць, вывучаць, аналізаваць — нават датыкацца!

Вось такое паніцце ў нас пра філалагічную адукацыю, вось наша культура, наша візітная картка: філолаг, які не ведае ўпэўнена НІВОДНАЙ мовы. Філолаг, які выракаецца, манкіруе мовай як такой (свядома абыходжу тут такія паняцці, як «мова родная», «Радзіма», «Patria», з якіх павінен-такі пачынацца любы чалавек, не тое што філолаг). А можа быць, яны прыйшлі ва ўніверсітэт за голай метадыкай, голай педагогічнай навукай; можа, ёсць такая — метадыка выкладання мовы без любові да мовы?

Здаецца, яшчэ так нядаўна быў жывы прафесар кафедры

агульнага і славянскага мовазнаўства нашага факультэта М. А. Паўленка. Ён на экзамене па сваім прадмесе, уводзінах у агульнае мовазнаўства, прапаноўваў студэнтам адказаваць па-руску, па-беларуску, па-ўкраінску, па-англійску, па стараславянскай, на латыні (усё не запаміналася), — на любой з многіх моў па выбару. Прынамсі, аўдыторыя заўсёды смяялася жартуе прафесар...

Але ці такое ўжо дзіва, што страчваецца некаторыя нашы студэнты «русісты» адчуванне хоць бы геаграфічнай рэальнасці? Як не выпрацавацца комплексу нейкай перыферынай Ніжагародчыны з пагардай да тутэйшага аканія і дзекання, калі ў школе ад вывучэння беларускай мовы вызвалюць, у ВНУ дзума эпизодамі за пяць гадоў абмяжоўваюць, на ўступных экзаменах ва ўніверсітэт паняцці «Беларусь», «беларускае», сур'эзна і не ўзнякуюць? Дарэчы, сэлета ўводзіцца дадатковы ўступны экзамен для абітурыентаў. «Беларусістам» вяртаецца асобны пісьмовы экзамен па роднай мове і літаратуры (1), а «русістам» да экзаменаў па рускай мове і літаратуры (вуснага і пісьмовага), да гісторыі СССР пдаецца экзамен па замежнай мове на ўзроўні заліку, г. зн. экзамен будзе прымацца па двухбальнай сістэме: залічана — не залічана.

А чаму б хоць па двухбальнай не ўвесці беларускую, калі не паўсюдна ў вышэйшых навучальных установах, то ва ўскіім разе на філалагічных факультэтах? Столькі ж пра білінгвізм, пра нацыянальныя праблемы сёння з высокіх трыбун гаворыцца. Калі б што-небудзь і

рабілася, то, можа, і нашы студэнты «русісты» не пачуваліся б на старэйшых курсах так, што вывучэнне іспанскай ці сербахарвацкай прафесіяналізму філолага спрыяе, а беларуская пад корань яго сячэ. Не кідалася б у паніку пэўная частка навучэнцаў рускага аддзялення ад перспектывы слухаць курс «Літаратуры народаў СССР» па-беларуску. Гэта ж трэба, пра Шаўчэнка, Райніса, Руставелі — ды па-беларуску! І няўжо праўда, што М. Стральцоў пераклаў Ч. Айтматава? І гэта не смешна? Здаецца, што размовы на саюзных форумах пра выкладанне ў нацыянальных ВНУ дысцыплін філалагічнага цыркула на нацыянальных мовах адбываюцца недзе ў іншых планетных сістэмах.

І ўсё ж такі студэнт ёсць студэнт. Генатып ягоны дэмакратычны. Згадаем адну з варыяцый старога анекдота: скажыце студэнту, што трэба здаваць кітайскую, і ён толькі спытаецца, калі. За ноч падрыхтуецца і здаець. З якім пачуццём слухала я адказы сваіх «русістаў» на экзамене па курсе літаратуры народаў СССР? Некаторыя з тых, хто не валодае мовай, стараліся, як умелі, гаварыць па-беларуску. Калі глядзіш у твар чалавеку і разумееш, што гэта ў яго шчырае, — добра пачуваецца. І калі па-руску чалавек разумна гаворыць, калі па-ўкраінску Шаўчэнка спрабуе цытаваць, прыемна. Прыкра толькі бачыць, што, аказваецца, хто-ніхто хуценька арментуецца на беларускую, калі гэта зычыць яму спадзяванні на лепшую адзнаку. Потым, натуральна, такі на факультэцкім калідоры цябе «не пазнае».

Л. КОРАНЬ,
выкладчыца кафедры беларускай літаратуры БДУ імя У. І. Леніна.

ГІСТОРЫЯ НАРОДА І ЛІТАРАТУРА

У мінулым нумары мы пачалі знаёміць чытачоў з матэрыяламі пленума праўлення СП БССР «Гісторыя народа і літаратура». Былі надрукаваны ўступнае слова М. Танка, даклады А. Мальдзіса, М. Мушынскага, Н. Плевача.

Як ужо паведамлялася, у спрэчках па дакладах прынялі ўдзел звыш сарака чалавек. Выступленні, як павялося, не былі лаканічнымі і адназначнымі, розніліся таксама ўзроўнем падрыхтаванасці і прадуманасці, значнасьцю закранутых праблем. Гэта і прымусяла рэдакцыю найбольш цікавыя і ўзвжаныя прамовы надрукаваць з невялікімі скарачэннямі, астатнія ж падаць фрагментарна, вылучышы ў іх найбольш істотныя для працы пленума думкі.

Выступленне Васіля БЫКАВА

Вялікі, сапраўды грамадскі зрух грамадства бачыцца ў тым, што мы ўсур'ез загаварылі пра тую відэааўдыявізію, якія яшчэ гадоў дзесяць назад былі падсуднай крамолай. Усё, аказваецца, адносна ў гэтым свеце. Мабыць, гэта і добра. Але гэта і страшна. Так, гэта страшна, калі грамадства вымушана існаваць ва ўмовах бязмежнага рэлігійызму, без пэўнай маралі, з правам, якое нярэдка скіравана не на абарону інтарэсаў грамадства, а супраць яго, і ўжо безумоўна — супраць грамадзяніна, чалавека. Дэгуманізацыя грамадскай свядомасці ў нядаўнім мінулым зрабілася справай звычайнай, стала нашым бытам, і гэта, быць можа, ужо самае кепскае з усёго нашага мінулага. У імя нейкіх, часта фіктыўных або спекулятыўных

ідэй жыццё адварнулася ад яго свядомага носьбіта — чалавека, і гэтая сітуацыя была выдатна скарыстана іншымі сіламі — аўтакратычнымі, таталітарнымі, бюракратычнымі. Людзі прымоўклі, задуманыя і знявераныя, часам шчыра ўдзячныя ўладзе за тое, што тая меней стала саджаць, чым, скажам, у 37-м. Ужо за адну гэтую палёжку мы гатовы былі палюбіць Брэжнева (і, скажам, палюбіць правільна), і ўжо безумоўна закахаліся ў Хрушчова, які вярнуў мільёны бязвінных зняволеных з Калымы. Сапраўды, як жа няшмат трэба чалавеку для шчасця, нярэдка думаецца цяпер. Кожны, хто нарадзіўся чалавекам, ужо ад факта свайго нараджэння мае права на высокі чалавечы лёс. Тое даводзяць цэлыя бібліятэкі літаратурных прац,

дзесяткі, калі не сотні дэкларацый, канстытуцый народаў свету. Трэба, каб чалавеку было добра, тады і ад чалавека можна чакаць дабрый. Інакш — справа безнадзейная. Авантурная справа.

Дык гэта — чалавек. А калі гаворка ідзе пра народ?

«Народ безмолвствует», — гэта вядома даўно. Народ — гэта чысты ліст паперы, на якім можна напісаць любы іерогліф, як нядаўна яшчэ фанабэрыста заяўляў Мао Цзэдун. Так, у многім гэты выказванні маюць рацыю — кожны народ у сваёй гісторыі нямае і «безмолвствовал» і нямае на яго спіне пісалася ўсялякіх іерогліфаў. Але здаралася, што і народ паказваў свой круты чораў, і ў яго былі свае абаронцы, пераважна з інтэлігенцыі, якія не маўчалі і нярэдка сваім жыццём перакрэслілі самыя прэтэнцыйныя іерогліфы.

Са два месяцы назад у культурным жыцці нашай рэспублікі адбылося вялікае ЧП, надзвычайная падзея: адзін з самых лепшых нашых паэтаў, нястомны барацьбіт за перабудову, народны паэт рэспублікі Пімен Панчанка прынародна развітаўся з роднаю мовай. Што гэта, калі не вялікае няшчасце для нацыі, далёкія вынікі якога цяпер проста немагчыма прадбачыць? Так, з мовай у нас катастрофа, але гэтая катастрофа здарылася не за апошні некалькі год, гэта даўняя хранічная хвароба і нават сімптом яшчэ большай хва-

робы, на якую хварэе наша грамадства. Назва гэтай хваробы — антыдэмакратызм, паслядоўны, шматгадовы, калі не сказаць — спрадвечны, выхаваны стагоддзямі духоўнага нявольніцтва. Наўрад ці дарэчы тут будзе разважаць пра гістарычныя, палітычныя і іншыя прычыны таго, тым болей, што тым, хто гэтым цікавіцца, усё даўно і добра вядома. Але вось нядаўна лёс даў нам рэдкі выпадак, проста такі небывалы шанец, які заўважана перабудовай. Здавалася б, усё мы — грамадзяне, кіраўнікі, пісьменнікі, — павінны абедзюма рукамі ўхапіцца за гэтую магчымасць, каб выкарыстаць яе з максімальнай карысцю, бо другой наўрад ці дачакаемся. І сапраўды, грамадства ўскалыхнулася. Паглядзіце, як узрасла духоўная актыўнасць народа, як змарнеў наш спрадвечны нацыянальны страх, звыклая асыярога, каб чаго не выйшла, якія пісьмы пішуць людзі ў газеты, як ажывілася моладзь і як разумна, глыбока і самааддана сталі працаваць лепшыя прадстаўнікі нашай інтэлігенцыі. Але пры ўсім тым, трэба прызнацца, што бурны рост дэмакратызмаў і галоснасці наша беларуская літаратура сустрэла непадрыхтаванай ні ў творчым, ні ў маральным сэнсе. Нават болей таго: некаторыя з нас гатовы ганарыцца тым, чаго б трэба было саромецца. Нядаўна, на сустрэчы ў ЦК КПБ наш паважаны віцэ-прэзідэнт Акадэміі навук БССР і старшыня Вярхоўнага Савета рэспублікі заявіў, што не ў прыклад рускай літаратуры мы не стваралі «падпольных» твораў, твораў «за стол», мы пісалі і адкрыта друкавалі ўсё ў нашым рэспубліканскім друку. Слухаючы тое, я падумаў, што, мабыць, гэта разлічана на воплескі, можа, нават бурныя, пераходзячыя ў аваяцую апладысменты, ды воплескаў чамусь не пачулася. Здаецца, усё ж прысутныя там захавалі долю здравага сэнсу, каб на-належама ацаніць тое, што ёсць наша бяда, а не гонар, каб абыватальскую мараль не ўзвесці ў ранг нацыянальнай долбесці. Так, мы аказаліся не гатовымі да духоўнай і творчай перабудовы, і калі б не проза

Б. Мікуліча, А. Мрыя ці паззія П. Панчанкі, А. Бачылы і С. Грахоўскага або знакамітага сатыра Ведзьмака Лысагорскага, дык на зачын перабудовы нам не было б з чым і выступіць перад чытачом. Мы слабойна працягвалі застойныя, традыцыйныя шасцідзсятых і сямідзсятых гадоў, калі гэтак звычайна стваралі «вярнік» ды алілуйшчыну або тат сабе, абыватальскае чціва. І гэта ў час, калі ў рэспубліцы арганізавалася родная мова, глуміліся над нацыянальнай культурай, апусціліся зямлю і яе нетры, меліратарскі сверб гатовы быў ператварыць яе ў еўрапейскую Сахару. І ў дадатак да ўсёго радзенькуліды Чарнобыля. Калі літаратура па сутнасці кіравалі, вызначалі, у які бок ёй развівацца, не праўленне Саюза пісьменнікаў, не Танк і не Гілевіч — літаратурай па сутнасці заправілі розныя літаратурныя спецыялісты ў цывільным. Менавіта пад імі, дагаджаючы іхнім патрабаванням і густам, хадзілі тры сотні пісьменнікаў, сотні выдавецкіх рэдактараў і рэцэнзентаў, літаратуразнаўцаў і крытыкаў. Гэта з іх дапамогай і пры іх непасрэдным удзеле выпрацоўваўся густ чытача да нацыянальнай літаратуры, які ў выніку прывёў да таго, што чытач адварнуўся ад сваёй літаратуры, ад сваёй роднай мовы. А мы ўсё слухалі заклікі да стварэння вобразна становага героя, з якога чытач браў бы прыклад, які рабіць жыццё. Разам з пагібеллю мовы і літаратуры рушылася нацыянальная культура, нацыянальная самасвядомасць, народ з нацыі ператварыўся ў нейкую абстрактную «общность», і мы ганарыліся тым, не падзраючы, які грозны працэс у той час спёў у нетрах народнага жыцця. На наша шчасце, ён выбухнуў не ў нас, а далёка на поўдні.

Замшэлы сталінізм, таталітарная нецярпімасць здаўна стаяць на шляху здзяйснення нацыянальнай справядлівасці, ад чаго ў аднолькавай ступені церпяць вялікія і малыя нацыі. Прытым, як паказвае вопыт, і тыя і другія не могуць быць задаволены сваім становішчам. Толькі ва ўмовах дэмакратычнага існавання магчыма

А. Мальдзіс, Б. Сачанка, М. Мушынскі, В. Быкаў, А. Грачанікаў.

ВЯРНУЦЬ НАРОДУ ГОДНАСЦЬ

ФРАГМЕНТЫ ВЫСТУПЛЕННЯ

Л. ДАЙНЕКА: Дзесяццю гадоў пелену ма з'яўляецца тое, што сёння мы, літаратары і гісторыкі, сустрэліся твар у твар. Хацелася б, каб мы знайшлі ўзаемаразуменне.

Што мы павінны зрабіць? Першае і самае неадкладнае — вярнуць народу годнасць і гордасць, адкінуць прэч гнілую труху гістарычнай непаўнаценнасці беларусаў, якой так доўга і з такой упартасцю кармілі і кормяць нас.

І яшчэ адна думка, адна прапанова. Бываючы ў братніх рэспубліках, усюды бачыў я велічныя помнікі. Бачыў маці-Арменію ў Ерзване. Народу патрэбны сімвалы. На небасхіле нашай беларускай гісторыі ў раннім сярэднявеччы гарэлі дзве надзіва яркія зоркі — Рагнеда і Ефрасіння Полацкая. Дзве вялікія жанчыны, роўні якім не знаходзіш ва ўсім усходнім славянстве. Чаму б у горадзе Заслаўі не паставіць помнік Рагнедзе? Тым больш, што ў 2000 годзе спаўняецца 1000 гадоў з дня смерці Рагнеды. Чаму б не вывесці з-пад зямлі раку Нямігу і на яе беразе не паставіць помнік князю Усяславу Полацкаму? Чарадзей заслужыў гэта.

Гісторыю творыць народ. Мы, у меру сваіх сіл, павінны ў саюзе з нашымі гісторыкамі апісваць паступаль-

ны стваральны рух народа, гісторыі. І заўсёды мы павінны помніць Працікнэна шчырыя словы Кузьмы Чорнага, якія ён запісаў у свой дзёнік перад самай смерцю: «Пакуль жыўу — дзяўбу пяром камень».

А. КАУНО, кандыдат гістарычных навук (Масква): Ёсць адна дужа істотная, нават вострая праблема, вырашэнне якой значна палепшыла б літаратурна-гістарычную, наогул патрыятычную, інтэрнацыянальную адукацыю беларусаў. Назва праблемы — Францішак Скарына. Сутнасць яе: дарогу скарынаўскім кнігам у народ, да простых, паспалітых людзей, каму тыя кнігі адрасаваліся ад самага пачатку. Кажам: Скарына — першадрукар, мастак, філосаф, паэт, пісьменнік, вучоны-медык... Але што пра ягонае мастацтва, філасофію, паэзію, навуку ведаюць нашы школьнікі, студэнты, інтэлігенцыя? Веды даволі нікляы. Далей вузкага кола спецыялістаў творчая спадчына славуэтага гуманіста-асветніка не рушыла. Нават 500-гадовы юбілей вялікага кніжніка колькі-небудзь прыкметных зрухаў у гэтым напрамку, ад Скарыны, так бы мовіць, «элітарнага» да Скарыны «кагульнанароднага», покі што не выказвае, аб чым са слухнай заклапочанасцю гаварыў у сваім дакладзе А. Мальдзіс. А гаворым жа пра найвышэйшую вяршыню беларускай, усяе ўсходне-славянскай куль-

туры, пра асобу, чые думкі аб духоўным прасвятленні, ачалавечванні чалавека, здольнага процістаяць усялякім марным спакусам, «суеце и утиснению души», гатолага аддана слугаваць радзіме, мілаваць родную мацярынскую мову, шчыра прыязніцца з іншымі людзьмі, набываючы сягоння асаблівы, надзённы сэнс.

У. ПАЛУЯН, доктар гістарычных навук: Заўважаецца ў некаторых літаратараў і журналістаў імкненне адразу, адным махам не толькі цалкам і канчаткова высветліць нейкія белыя плямы, але і даць вычарпальную ацэнку цэлай гістарычнай эпохі — эпохі сацыялістычнай рэвалюцыі, пабудовы сацыялізму і апошніх дзесяцігоддзяў. Даволі прывесці п'есу Шатрова «Далей... далей... далей», да фактычна пастаўлена пытанне аб заканамернасці Кастрычніцкай рэвалюцыі і сацыялізму.

Нельга не спыніцца на публікацыі ў кнізе «Дары данайцаў» і работы Л. С. Абцэдэрскага «У святле неабвержных фактаў». У гэтай рабоце, коротка кажучы, няма ні святла, ні важкіх фактаў. Асноўная загана яе, што замест сапраўднай барацьбы з беларускімі буржуазнымі нацыяналістамі за граніцай аўтар стаў прыніжаць нацыянальную годнасць беларусаў, украінцаў і рускіх, адмаўляючы ім права на дзяржаўнасць у складзе Вялікага княства Літоўскага. Гэта і ёсць трактоўка польскіх і літоў-

скіх буржуазна-нацыяналістычных гісторыкаў, а часткова і дваранскай рускай гістарыяграфіі.

Крыху аб так званым беларускім нацыяналі-дэмакратызме і тых прадстаўніках навуцы і культуры, якіх абвінавачвалі ў гэтым. Перш за ўсё пра У. М. Ігнатоўскага. Многу 17 гадоў назад быў напісаны артыкул для БелСЭ пра У. М. Ігнатоўскага, у якім давалася новая ацэнка яго ідэйна-палітычных пазіцый. Але артыкул не надрукавалі. У 1983 г. і 1987 г. мною былі падрыхтаваны эмстаўныя даведкі аб партыйнай, грамадска-палітычнай і навуковай дзейнасці У. М. Ігнатоўскага з абгрунтаваннем неабходнасці яго партыйнай рэабілітацыі для разгляду камісія ЦК КПБ. Як відаць з вывучаных матэрыялаў, У. М. Ігнатоўскі цвёрда стаяў на пазіцыях марксізму-ленінізму, быў стойкім камуністам.

Некаторыя прамовы ўздымалі пытанне аб ахове помнікаў. Як старшыня гістарычнай секцыі рэспубліканскага Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры магу паведаміць, што намі прапанавана паставіць помнікі ў Мінску А. Чарвякову, З. Жылуновічу, К. Каліноўскаму, М. Тухачэўскаму, І. Убарэвічу, Г. Жукаву, Ф. Скарыне, М. Гусоўскаму, шэраг помнікаў грамадска-палітычным дзеячам, прадстаўнікам навуцы і культуры ў іншых гарадах рэспублікі.

павага да інтарэсаў і правоў усіх нацый. Нават самая малая з іх, якая налічвае дзесятак або сотню сваіх аднапалемнікаў, павінна мець усе тры правы і магчымасці, што і вялікая шматлікая нацыя. Таму інтарэсы нацыянальных меншасцей, што пражываюць у нашай рэспубліцы, павінны гэтак жа шанавана, як і інтарэсы карэннай нацыянальнасці. Знявага або пагарда ў вялікім ці малым абражае не толькі таго, на каго яна скіравана, але і не менш тых, ад каго вынікае. Каб быць паважаным самому, трэба з павагай адносіцца да бліжняга, нават самага малага або слабага — такі справедны закон прыроды, які, на вялікі жаль, пакуль не стаў грамадскім законам. Нядаўна я атрымаў пісьмо з Гродна аб адсутнасці там польскіх школ, і я згодны з яго аўтарам — трэба і польскія школы, і рускія, і мабчы, і юрэйскія таксама. Калі будзе створана такая атмасфера нацыянальнай дыспліцы, тады знікне і вострая праблема беларускіх школ. Так, да вайны, нават у 30-я гады, у Беларусі былі і польскія і юрэйскія школы, але іх ліквідавалі быццам бы на карысць беларускіх школ, што прывяло і да ліквідацыі апошніх. Горкі плён тае нецярпнасці мы цяпер пажынаем. А што яшчэ пажнуць нашы ўнукі?

Самае жахлівае, мабчы, са шматлікіх людскіх заблуджэнняў — лічыць, што ворагі — усё, хто не такі, як мы, хто нечым адрозніваецца ад нас. Чым — заўжды знойдзецца: класавы ці расавы прыналежнасцю, розніца веравызнанняў ці светапогляду, ці нават мастацкай манеры. Хіба мала мы перажылі ўрокаў на гэты конт, ці мала яшчэ шкоды прынесла нашай культуры (а таксама навуцы, тэхніцы, эканоміцы) наша шматгадовая адасобненасць ад заходняй навуцы, культуры, тэхналогіі — толькі на той падставе, што яны буржуазныя і, значыцца, непрымальныя для нас. Цяпер спатрэбіцца намаганні не аднаго пакалення, лямка свядомасці і шмат якіх уяўленняў, каб пераадолець гэта.

Таму — толькі шырокі плюралізм і дэмакратызацыя, безумоўная, на ўсю глыбіню грамадскага жыцця, на самым шырокім фронце. Дэмакратыя не існуе на зэрць або напалову, з прагматычным выбарам прыдатнага для кожнага гістарычнага моманту. Яна можа існаваць і функцыянаваць у грамадстве толькі тады, калі ахоплівае ўсё грамадскае жыццё. Ва ўсіх іншых выпад-

ках яна памірае ад малакроўя, калі толькі не бывае задушана ў калысцы. Душыцеляў дэмакратыі заўжды хапае.

Там, дзе іншыя спяць, сумленныя людзі назіраюць, думаюць, падумаюць трывогу. Бяда ў тым, што іх не заўсёды слухаюць, часам за іхнюю пільнасць іх жа караюць, як некалі ссылаў, саджалі за кратамі. Напрыклад, у нас, у Беларусі, ахвотней слухаюць тых, хто падткавае, пляскае ў ладкі, сваім мілагучным талентам падмацоўвае і аздабляе ўсё тое, што ідзе ад начальства. Менавіта ў такой атмасферы канфармізму нарадзіліся і шчасліва квітуюць пакаленні майстроў прыгожага пісьменства, якія дзесяці гадоў няблага ўладкоўваліся самі, не забываючы таксама на сваіх дзеячэй, затым унікаў і праўнікаў. Такім не трэба ні перабудова, ні галоснасць, ні дэмакратызацыя, ім прыдасца любіць культ ці любіць застой, абы была ласка начальства, ад якой залежыць уласны іх дабрабыт.

У краіне адбываюцца грандыёзныя па свабоднаму наці падзеі, асабліва ўражваюць свет вынікі ў галіне нашай галоснасці. Цэнтральны друк поўніцца матэрыяламі аб устанавленні сацыялістычнай справядлівасці, якая немагчыма без рэабілітацыі ахвяр сталінізму. Народу і партыі вернуты дзесяткі імён вядомых дзеячаў культуры, навуцы, дзяржаўных і вайсковых дзеячаў. Гэта ўражае. І заахочвае масы, якія менавіта на гэтым прыкладзе бачаць, што перабудова — не чарговая кампанія гаварыліні, якіх ужо былі сотні, а сапраўды важная і дзейная справа. Гэта велікі значны працэс дэмакратызацыі, фактар прагрэсу і адзінае выйсце з таго застою, у якім апынулася эканоміка і наша грамадскае жыццё. Але гэта ў Саюзе. А што ж у нас, у Беларусі? Што робіцца ў нас у гэтай найважнейшай справе перабудовы, дэмакратызацыі і выпрацоўкі новай грамадскай свядомасці? Ці, можа, у нас няма каго рэабілітаваць? Ці ў нас у свой час мала было расстраляна, закатавана ў турмах, выслана на Салаўкі, у Кімі і Казахстан — за 1001 км ад Беларусі (між іншым, з Масквы высылалі толькі за 101 км). Вядома, нешта зрушылася і ў нас: урэшце ўвайлі ў літаратуру справеднага бедка выдатнага паэта Алеся Гаруна, у рэспубліканскім друку павялілася публікацыя пра былога старшыню СНК БССР Кавалёва (дарэчы, рэабілітаванага яшчэ з ласкі Берыя ў 46 годзе). доб-

рыя ўвогуле матэрыялы пра акадэміка Жабрака і Шаранговіча. Што яшчэ? І не прымятаць зараз. Затое на памяці ва ўсіх — серыя буйнаблочных артыкулаў у «Советской Белоруссии», «Политическом собеседнике», «Вечерним Минску» — артыкулы, якіх інакш як адкрыта антыперабудовачнымі не назавеш, столькі ў іх памкненняў ахоўна-рэстаўрацыйнага характару, жадання апраўдаць рэпрэсіі 30-х гадоў і тых, хто іх ажыццяўляў, абмазаць гразей лепшых сучасных пісьменнікаў, актывістаў перабудовы. І што ўжо зусім неверагодна для нашага часу — паўторна ўзводзяцца старыя лжэўска-берыёўскія паклёпы на рад беларускіх дзеячаў культуры, знічаных у 30-я гады і цалкам рэабілітаваных пасля XXII партыйнага з'езда. Прытым сам факт рэабілітацыі дагэтуль трымаецца ў сакрэце — на ўсякі выпадак ці што? Ці на пэўны выпадак, гэтак выразна падказаны адыёзным артыкулам лепінградскай хімікі, які, дарэчы, з такім энтузіязмам быў сустрэты бюракратыяй Мінска. Можна быць удзячнымі самаахвярнай прышчывасці рэдакцыйнага калектыву газеты «Знамя юности», які не дапусціў перадрукавання гэтага маніфесту антыперабудовы на сваіх старонках. Але я часам думаю: а можа, і дарма не дапусціў? Хай бы перадрукавалі! Прынамсі, тады б выплылі на паверхню некаторыя кабінетныя таямніцы, і мы даведліся б пра сапраўдны рэжысёраў антыперабудовы. А так яны і цяпер у каторы раз засталіся ў цені і прадаўжаюць дзейнічаць бесследным метадам тэлефонных званкоў і намёкаў, каб пусціць справу перабудовы на злом яе галавы.

Не інакш, як падрываю дэмакратычных асноў, ударам па прыніцы перабудовы можна расцаніць публіцыстычны залп «Вечерняга Мінска» супраць «Талакі» за мітынг, арганізаваны апошняй у абарону Верхняга горада ў Мінску. Я зусім не дасведчаны ў мэтах і арганізацыі гэтага неформальнага аб'яднання і не знаёмы ні з кім з яго членаў. Затое я ведаю, што пагражае Верхняму гораду, запаведанаму кутку нашай сталіцы, і трохі ўяўляю, як там гаспадарыць славуце Галоў-АПУ, так званыя рэстаўратары і метрабудуўцы (хто яшчэ не пераканаўся ў іх метадах, хай зірне на плошчу Перамогі). І я не разумею, як у такім выпадку не падзяліць трывогі маладзёжнай «Талакі», якой, зрэшты, жыць у нашай сталіцы, калі ўжо не будзе ніко-

га ні з Галоў-АПУ, ні з цяперашніх кіраўнікоў горада, калі за іхняе гаспадаранне слана ў пасуднай лаўцы спагнаць не будзе з каго.

Так, шмат што ў нашым жыцці выклікае непакой, і, можа, найбольш непакой для нас, пісьменнікаў, — усё ж стан нашай мовы. Важна, што пра яе катастрофічны стан гаварылі з гэтай трыбуны і 10, і 15, і нават 20 гадоў назад, непакоіліся, папярэдзілі. Мы памятаем палымныя прамовы заўсёды ўраўнаважанага У. Дамашэвіча, і ведаем, чаго гэта яму каштавала.

Так, антыперабудовачныя сілы ў рэспубліцы не спяць, у культуры і ідэалогіі яны дзейнічаюць актыўна, мэтанакіравана і даволі вынікова. Грамадскасць пакуль што не мае эфектыўных метадаў барацьбы з імі, іх сіла мацнейшая, і перамога пакуль на іхнім баку. Аб гэтым сведчаць шматлікія факты, таксама як і шматлікія чалавечыя лёсы. Хоць бы лёс нашага Алеся Адамовіча, гэтай светлай галавы не толькі ў беларускай, але, можа, і ў сусветнай літаратуры. У той час, як ён дзейнічаў агульнапрынятымі сродкамі літаратуры і публіцыстыкі, на яго падзейшчалі іншыя метады, што і прывяло да яго выезду з рэспублікі. Цяпер ён — дырэктар усеаўзнага Інстытута кінамастацтва, у той час як у нас яго не стравалі на пасадзе аднаго са шматлікіх загадчыкаў аддзелаў Інстытута літаратуры. Тое ж самае можна сказаць і пра другога беларускага вучонага Вячаслава Сіціна, які год назад у Маскве стаў не толькі кіраўніком інстытута, але і быў абраны членам-карэспандэнтам АН СССР. Есць і яшчэ прыклады. Калі славутую ўчэцку мазгоў з рэспублікі можна яшчэ зразумець, дык учэцка сумлення — гэта ўжо новае з'ява: не надта шмат у нас гэтага чыстага светлага сумлення. Можа, менавіта яго больш за ўсё нам і не хапае. Затое ў нас па-ранейшаму расквашваюць і задаюць тон у навуцы і грамадскім жыцці людзі зусім іншага складу, фігуры тыпу Бегуна, Боўша, Федзькіна, Залескага, Ігнаценкі. Хто калі змерыць школу, якую яны нанеслі нашай нацыянальнай навуцы, яе сутнасці і яе маральнай рэпутацыі? Міласцю гэтых і некаторых іншых людзей ад навуцы і рэспублікі ў канцы XX стагоддзя, на сямідзесятым годзе свайго суверэннага існавання не мае сваёй навуковай гісторыі, бо ледзьве не ўсё тое, што выходзіла пад грыфам

Інстытута гісторыі АН БССР, ёсць, па сутнасці, прафанацыя гістарычнай навуцы. Вульгарны сацыялагізм, падладжванне пад існуючыя ў розныя часы афіцыйныя канцэпцыі абясцэняюць нават лепшыя гістарычныя працы. І калі мы ўсё ж нешта ведаем пра наша даўняе ці не надта даўняе мінулае, дык гэта дзякуючы ністомнаму энтузіязму нашых некаторых аўтараў — нябожчыка Уладзіміра Караткевіча, праніклівага Кастуся Гарасавы, Алега Лойкі, У. Якутэва, удумлівага Эрнеста Ялугіна, выдатны нарыс каторага пра Цішку Гартнага сказаў нам болей, а галоўнае, праўдзівей (асабліва пра гісторыю стварэння БССР), чым усе палітызаваныя фальсіфікаты Інстытута гісторыі. Мы павінны быць удзячны таксама тым нешматлікім прафесійным гісторыкам, якія ў нялёгкай атмасферы засілі дагматызму і прафанацыі нека захавалі аб'ектыўнасць і гонар сваёй навуцы. Я маю на ўвазе братаў Грыцкевічаў, Галенчыка, Круталевіча, Пазняка, Ткачова з Гродна. Цяпер, у трудныя часы перабудовы і лямкі струхнелага старога, выпрацоўкі аб'ектыўнага погляду на гісторыю краіны, на іх уся надзея.

У заклочэнне яшчэ хачу сказаць вось што.

Відаць па ўсім, мы перажываем самы значны, «судыбаносны» перыяд нашай гісторыі, перыяд, у які вырашаецца ўсё, што датычыць нашага лёсу, нашай культуры, будучыні сацыялізму наогул. Тое, як усё гэта вырашаецца, залежыць у першую чаргу ад нашай гатоўнасці да шырокай дэмакратызацыі жыцця, дэмакратычнай перабудовы нашай свядомасці. Я кажу: хоць бы гатоўнасці, якую мы, пісьменнікі, яшчэ не засведчылі цалкам. За складаных гады нашага існавання мы сталі надта мудрымі, надта шмат разважаем, вагаемся. Тое нам шкодзіць, шкодзіць нацыі і грамадству. Грамадства азірэнца на нас, і нам разлічваць няма на што, выбар у нас не вялікі. Іншага шану гісторыя нам не прадаставіць. Спадзявацца няма на каго, ужо вядома, што бюракратыя свой пазітыў вычарпае поўнацю, хоць, вядома, сваіх пазітыў яна не здасць да канца. Але ні мову, ні дабрабыт, ні гістарыяграфію не даць нам нішто, усё тое нам трэба здабыць самім. Разам са сваім народам, ва ўмовах сапраўднай, а не папяровай дэмакратызацыі, а за якую яшчэ трэба доўга і ўпарта змагацца.

В. ПІТАВА: Надзвычай складаны працэс пераўсведамлення многіх, здавалася б, непарушных ісцін я па-сапраўднаму адчула ў адной прыватнай размове, калі выкладчык, доктар філасофскіх навук раптам сказаў: «Выходзіць, усё сваё жыццё я пражыў сярод міфаў».

Калі задумваешся над часам, бачыш, што галоснасць і Дэмакратыя, развянчаўшы многія міфы, яшчэ не могуць справіцца з інерцыяй і сіламі, якія іх спараджаюць і сёння.

Мы сведкі таму, якім флёрам ахутваюцца падзеі ў Афганістане, — а грамадству яшчэ належыць сказаць праўду пра велізарныя маральныя страты і на міжнароднай арэне, і пра тое, за што паклалі галавы тысячы і тысячы маладых хлопцаў.

Міфы падтрымлівае недасведчанасць, нейнафарманасць народа, негалоснасць... Але сёння мы некалькі разаб'яромся, што к чаму. Што ж казачы пра часы даўнія, часы гістарычныя? Суцэльны флёр, суцэльны белы туман... Асабліва ў надзвычай складанай гісторыі нашага народа.

А. МАЛАШКА, доктар гістарычных навук: Я сказаў бы няпраўду, калі б публічна не адмежаваўся ад некаторых акцэнтаў і перабольшванняў, што прагучалі ў гэтай зале — быццам усё тое, што мы, гісторыкі, пісалі ў кнігах і гаварылі ў аўдыторыях да гэтага часу, было суцэльнымі фальшам, хлуснёй, хітрымі вывертамі апалагетаў і г. д. Супастаўляючы сваю 30-гадовую выкладчыцкую дзейнасць з ацэнкамі і вывадамі, якія змяшчаліся ў дакладзе М. С. Гарбачова на юбілейным сходзе, прысвечаным

70-годдзю Вялікага Кастрычніка, я асмельваюся лічыць, што не дарэмна жыў, не дарэмна працаваў і несіў у кішэні партыйны білет, бо не заўсёды і не цалкам займаўся міфатворчасцю.

Я за саюз гісторыкаў і пісьменнікаў. Бачу, якім магучым інтэлектуальным пэтэцыялам вы валодаеце. Ад гэтага выйграем і мы, выйграеце і вы, літаратары. Але я за саюз раўнапраўны, узалежна павяжлівы. Пакуль жа ў нашым, рэспубліканскім, і ў агульнасаюзным друку адчуваецца манія некаторых пісьменнікаў і драматургаў, тэатральных дзеячаў лічыць, што ісціна ў апошняй інстанцыі выходзіць ад іх, а ад гісторыкаў больш скажэння і фальсіфікацыі.

М. ЕРМАЛОВІЧ: Гісторыя і літаратура — гэта дзве адвечныя спадарожніцы. І наша беларуская літаратура, якая ішла заўсёды ў авангардзе грамадскага нацыянальнага развіцця, павінна адгравіраваць адну з вядучых роляў ва ўзнаўленні памяці народа.

Тут ужо гаварылася, што, магчыма, мы займаем адно з першых месц — не спераду, а ззаду — у скажэнні гісторыі. У нас утварылася мноства штампав, якія не можа пераадолець гістарычная навука. Найперш, гэта тэзіс аб бездзяржаўнасці беларускага народа. Гістарычныя факты гавораць інашэ. Полацкае, Наваградскае княствы былі дзяржаўнымі адзінкамі, самі распараджаліся лёсам сваёй зямлі.

Гісторыя народа — гэта не баласт, які можна ў любы час скінуць, а гэта памяць, неабходная для народа ноша, у якой ён чэрпае сілы для руху наперад.

Р. ПЛАТОНАУ, дырэктар Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ: Важнейшая, я б сказаў, вызначальная рыса сённяшняй сітуацыі заключаецца ў тым, што адбываецца сваясаблівы працэс у галіну гісторыі і гістарычных ведаў, у якім удзельнічаюць усе пласты і групы нашых людзей і перш за ўсё моладзь. Літаратура ў гэтым прарыве іграе ролю авангарда, за што ёй аддаецца належнае. Але гэта патрабуе і асаблівага ўсведамлення велізарнай адказнасці мастака, маштабаў уплыву, які аказвае ён на развіццё духоўнага жыцця грамадства.

У цэлым сітуацыю можна ахарактарызаваць як шырокую падрыхтоўку грамадскай свядомасці да ўспрымання гісторыі такой, якой яна была на самай справе. А складанасць яе заключаецца ва ўтвораным разрыве паміж вялізнай колькасцю ўведзеных і штодня ўводзімых у грамадскі ўжытак фактаў нашага гістарычнага мінулага, калейдаскапічнай зменай ацэнак важнейшых сацыяльных з'яў (напрыклад, калектывізацыі) — з аднаго боку, і асэнсаваннем гэтых фактаў ва ўсёй іх суккупнасці, адсутнасцю навукова-канцэптуальнага падыходу да такога асэнсавання і тлумачэння — з другога.

Трэба шчыра прызнаць, што грамадзаўдзіць, у тым ліку і гісторыкі партыі, да канцэптуальнага падыходу аказаліся не гатовымі. На тое ёсць прычыны, і пра іх часткова гаварылася ў выступленнях.

Але не для апраўдання гісторыкаў, а ў інтарэсах высвятлення ісціны яшчэ раз

нагадаю, што ім адводзілася чыста утылітарная функцыя прапаганды дзесяцігоддзяў, апраўдання дзеянняў тых або іншых асоб, якія знаходзіліся ў стыр-на кіравання. У адносінах жа да тых, хто з такім разуменнем прызначэння гістарычнай навуцы не пагаджаўся, прымянялі меры ідэалагічнага, маральнага і іншага націску, ажно да адміністрацыйна-рэпрэсіўнага.

Але, думаю, сёння пытанне не столькі ў высвятленні таго, хто вінаваты — гісторыкі ці літаратары, колькі ў пошуку шляхоў, як разам ісці далей, каб забрацца ў сапраўдны хадзе гістарычных падзей, што для гэтага трэба зрабіць, якія меры ажыццявіць.

Наконт дзеячаў нашай нацыянальнай культуры, абвінавачаных у мінулым у так званай «нацызмаўшчыне». Адно катэгорычна залічваюць іх у разрад антысаветчыкаў, другія, наадварот, прадстаўляюць крыштальна чыстымі. А між тым ёсць цудоўны зор, як адносіцца да людзей, дзейнасць якіх у гады рэвалюцыі не была адназначнай. У. І. Ленін у кароткім некрологу «Памяці тав. Праш'яна», не згладжаючы памылак эсэраў, ацэньвае чалавека не па тым, якую партыю ён прадстаўляе, а па рэальным укладзе ў рэвалюцыйную справу. Супаставіўшы ўсе «за» і «супраць», У. І. Ленін заключае, што да ліпеня 1918 г. Праш'ян болей зрабіў для ўмацавання Савецкай улады, чым з ліпеня 1918 г. для яе падрыхтоўкі.

Вось бы і нам павучыцца такому падыходу.

Выступленне доктара гістарычных навук М. П. КАСЦЮКА

Даводзіцца зазначыць, што належных творчых узаемаадносін паміж гісторыкамі і літаратарамі пакуль што, на жаль, няма. З гэтага трэба зыходзіць, як і з таго, што гэтыя ўзаемаадносіны павінны быць больш плённымі. Час гэтага патрабуе вельмі настойліва. І належным чынам адказаць на гэтае патрабаванне можна толькі супольнай творчай працай.

Што стала нават своеасабліва-васцю ў апошні час, дык гэта крытыка грамадзнаўцаў-навукоўцаў і ў першую чаргу, мабыць, гісторыкаў. А між іншым мы не такія ўжо і нахлеб-

цікаўлена. Увогуле ў мінулым годзе супрацоўнікі інстытута надрукавалі шмат сваёй прадукцыі.

Вядома, што не ў колькасці справа. І ў першую чаргу нас турбуе тое, які змест нашых прац, якія звязаны з жыццём, з сучаснай надзённай практыкай. Трэба самакрытычна зазначыць, што тут у нас яшчэ далёка не ўсё ў парадку. Таму ў апошні час мы карэціруем нашы планы.

Мы павінны пагадзіцца і з тым, што да шырокай аўдыторыі чытачоў наша фундаментальная прадукцыя і напраткі

тай працай мы разлічваем хоць пакуль што часткова запоўніць так званыя «белыя плямы» ў нашай гісторыі. Ёсць спадзяванне, што ў недалёкім часе гэтыя нашы артыкулы і выступленні можна будзе абагуліць у асобнай кнізе.

Адзначу, што мы не прэтэндуюем на абсалютызм у нашых ацэнках мінулага. Не лічым, што ўсё прывядзём да пэўнай яснасці. Пагэтуму не выключаем абмен думкамі з іншымі прадстаўнікамі грамадзнаўства і ў першую чаргу з літаратарамі. На наш погляд, гэта карысна абодвум бакам. Таму мы хацелі, каб у нашых дыскусіях ці «круглых сталах» прымалі ўдзел пісьменнікі.

Але ж трэба ўлічваць, што і ў нас, гісторыкаў, нямае цяжкасцей. Архівы яшчэ недастаткова адкрываюць свае фонды. Падыходы да гістарычнай навукі, якія складаліся на працягу многіх дзесяцігоддзяў, пераадоўваюцца цяжка і марудна. Большасць гісторыкаў і псіхалагічна і нават метадалагічна трэба перабудоўваць. Пры гэтым нельга не памятаць, што ў часы культуры асобы беларуская гістарычная навука пацярпела, мабыць, не менш, чым беларуская літаратура. Большасць асабліва творчых гісторыкаў была фактычна выключана з навуковай дзейнасці. Заняпаў краяўчы рух. Менавіта тады свае намаганні гісторыкі скіравалі на распрацоўку эканамічных праблем і па сутнасці баяліся закранаць палітычную гісторыю. І толькі цяпер мы робім рашучы паворот у яе бок.

Нашы супрацоўнікі даволі ўважліва сочаць за тым, што друкуюць на гістарычную тэматыку нашы пісьменнікі. Мы з цікавасцю сустракаем творы Івана Шамякіна, Вольгі Іпатавай, Алега Лойкі, Эрнеста Ялугіна, Міколы Арочки, Леаніда Дайнекі, Барыса Сачанкі і іншых. У той жа час мы звярнулі ўвагу, што большасць літаратараў, якія пішуць на гістарычныя тэмы, працуюць на раннім сярэднявеччы ці па адносна недалёкім XIX стагоддзі. А што датычыць перыяду XIV—XVIII стагоддзяў, дык тут увага меншая. Можа, таму, што і гістарычных твораў тут нямнога?

У заключэнне хачу прапанаваць, што, можа, варта сумес-

на з літаратарамі падумаць над выпускам у нашай рэспубліцы навукова-папулярнага і мастацкага часопіса на гіста-

рычную тэматыку. Такі багата ілюстраваны месячнік можа знайсці свайго шматтысячнага ўдзячнага чытача.

Выступленне Уладзіміра АРЛОВА

Няхай эпіграфам да майго выступлення стануць словы А. С. Пушкіна: «Дикость, подлость и невежество не уважают прошедшего, пресмыкаясь перед одним настоящим».

Каб сённяшняя размова дала нейкі плён, трэба, відаць, перш за ўсё праўдзіва, без усялякіх хітрыкаў і агаворак ацаніць сучасны ўзровень гістарычнай самасвядомасці беларусаў. Узровень гэты вельмі нізкі, большая частка насельніцтва рэспублікі (вядома, не па сваёй віне) мае аб мінулым Беларусі ўяўленне надзвычай туманнае. Тут пануюць або элементарнае няведанне, або міфы і замшэлыя схемы, створаныя ў 30-ыя гады, а часам і значна раней, яшчэ буржуазна-дваранскай гістарыяграфіі. Праілюстраваш гэта кожны з нас мог бы безліччу прыкладаў.

Нядаўна мне давялося чуць, як кандыдат гістарычных навук, дацэнт аднаго з віцебскіх інстытутаў з сур'ёзным выглядам разважаў, якія духоўныя страты прынёс беларусам 300-гадовы татар-мангольскі прыгнёт, хоць ніякага татара-мангольскага прыгнёту на нашых землях ніколі не было (гэтую асаблівасць развіцця беларускай народнасці, між іншым, адзначаў Ф. Энгельс). У маім

родным горадзе можна пачуць, як экскурсаводы ледзь не з замілаваннем апавядаюць, як цар Іван Грозны вызваляў Полацк ад палкаў, хоць на самай справе Грозны вызваляў Полацк ад саміх палачаў, загадаўшы знішчыць усё іншавернае насельніцтва, а астатніх паланіўшы і раздаўшы сваім ваяводам. Шмат разоў нам даводзілася чытаць і чуць з розных трыбун, што Беларусь была адной з самых адсталых ускарін Расійскай імперыі. Гэтае сцярджэнне проста абсурднае, бо на пачатку XX ст. у беларускіх губернях хутка развіваўся капіталістычны ўклад (пра гэта пісаў і У. І. Ленін) у той час, як мільёны жыхароў Расійскай імперыі яшчэ жылі ва ўмовах феадальнага і нават родавага ладу.

Нядаўна ў Маскве адбылася навуковая канферэнцыя гісторыкаў і пісьменнікаў па актуальных пытаннях гістарычнай навукі і літаратуры. Выступоўчы на канферэнцыі, вядома савецкі гісторык Юрый Афанасьев сказаў: «Мне здаецца, калі б мы паспрабавалі супольнымі намаганнямі адказаць на пытанне, што сёння ўяўляюць сабой нашы гістарычныя веды, мы прыйшлі б да высновы, што няма, бадай, у свеце краіны з та-

А. Сімураў, Н. Пашкевіч, М. Матукоўскі.

нікі ў дзяржавы. І ў нас ёсць пэўныя здабыткі. Нагадаю, што ў сярэдзіне 70-х гадоў выйшла з друку 5-томная «Гісторыя Беларускай ССР», дзе грунтоўна пададзены шлях нашых працюраў ад самых старажытных часоў і да нашых дзён. А нядаўна, у мінулым годзе, мы закончылі выданне «Гісторыі рабочага класа Беларускай ССР» у 4-х тамах. У гэтым выданні першы том прысвечаны дакастрычніцкаму часу і тры — саветкаму. Тут выказваліся крытычныя заўвагі. Але трэба зыходзіць і з таго, што гэтае выданне — дзіця свайго часу.

Нядрэнна папрацаваў акадэмічны Інстытут гісторыі і ў перыяд падрыхтоўкі да сустрэчы 70-годдзя Вялікага Кастрычніка. Мы выдалі цэлы шэраг манаграфічных прац, брашур, навуковых і навукова-публіцыстычных артыкулаў па юбілейнай тэматыцы. Яны сустракаюць грамадскасцю даволі за-

і шляхам выкарыстання ў мастацкіх творах даходзіць слаба. Тыражы нашых прац у параўнанні з літаратурнымі творамі вельмі нізкія. У сувязі з гэтым атрымаўся вялікі разрыв паміж тым, што намі зроблена, і гістарычнымі ведамі шырокага чытача. Гэта асабліва стала прыкметна цяпер, калі ва ўмовах перабудовы вельмі хутка нарастае цікавасць да гістарычных ведаў.

Прычынай гэтага разрыву з'яўляецца і тое, што нашы працы адлюстроўваюць пераважна становачы вопыт, а адмоўныя бакі жыцця падаваліся раней, ды і цяпер, як фрагменты.

Мы плануем правесці дыскусію, а затым і «круглы стол» па найбольш актуальных праблемах гісторыі беларускага народа. Ужо, можна сказаць, пачалі падрыхтоўку да дыскусіі па праблемах феадалізму. Так, абгаворым, у прыватнасці, тыя праблемы, якія ў дакладзе узяў Адам Мальдзіс. Усёй гэ-

токаў да сучаснага перыяду. Да гэтай справы прыцягнулі і шматлікае кола спецыялістаў з навуковых устаноў рэспублікі, бо сваіх сіл не хапала.

Нам прыходзілася выслухоўваць крытычныя заўвагі, маўляў, ці не занадта вы сталі захапляцца вывучэннем нацыянальнай самабытнасці культуры беларускага народа, ці не грэбуеце святым для кожнага сумленнага савецкага чалавека пачуццём інтэрнацыяналізму, і гэтак далей.

Сёння, калі ўжо ёсць першыя канкрэтныя вынікі, мы перакачаліся, што мелі рацыю, калі рабілі сваю маленькую «перабудову» і ўзяліся за архіскладаную і адначасова архіадказную справу маштабнага вывучэння гісторыі нашай роднай культуры, яе ўзаемазвязі з іншымі славянскімі народамі.

Б. Сачанка: Бальзак калісьці гаварыў, што «добра напісаныя гістарычныя раманы варты лепшых курсаў гісторыі». Сапраўды, гэта так, не згадзіцца з аўтарам «Чалавечай камедыі» нельга. І ўсё ж значэнне лепшых курсаў гісторыі недаацэньваць таксама не варта. Хоць бы ўжо таму, што гэта настольныя кнігі вучня, па іх кожны, хто ўступае ў жыццё, пазнае мінулае, выпрацоўвае горадасць за свой народ, нацыянальную самасвядомасць. Такого курса ў нас пакуль няма... Тыя ж, што выдаюцца, нават п'яцітомная акадэмічная «Гісторыя БССР», гра-

шаць недакладнасцямі, яны абыходзяць маўчэннем многія вельмі важныя факты, а калі некаторыя з іх і называюцца, дык вытлумачэнне не вытрымлівае ніякай крытыкі. Галоўная ж бяда ўсіх гэтых «гісторыяў» — у іх няма свайго канцэпцыі, адметнасці і непаўторнасці таго шляху, які прайшоў беларускі народ да свайго станавлення і росту нацыянальнай самасвядомасці.

Тыя ж памылкі, пропускі, недакладнасці мае і «Беларуская Савецкая Эцыклапедыя».

Надышоў час напісаць і выдаць і новую гісторыю беларускай літаратуры, бо ў тых, што дасюль выходзілі, занадта многа пропускаў, замоўчаны імёны, творы і факты, без якіх літаратура наша ўяўляецца няпоўнай, збедненай і далёкай ад таго, што было на самай справе. Проста недаравальна, якія мы непаваротліва, як мала робім па вяртанні нашай такой каштоўнай і багатай спадчыны. Усім нам трэба прагнуцца ад шматгадовай спячкі і паправаць, што называецца, закасаўшы рукавы. Досыць пустазвонства, звядзення асаблівых рахункаў, амбітнасці і дэмагогіі! Тыя планы, што складзены па патрабаванні чыноўніка-бюракрата аж да 2000 года, павінны быць перагледжаны. Грамадскасць чакае, асабліва ад вучоных, доказных, вывераных слоў, а не такіх, якія нядаўна прыпаднёс чытачам новага часопіса «Бела-

руская мова і літаратура ў школе» дырэктар Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук БССР А. І. Жураўскі. Хацелася б параіць вучонаму, каб ён менш капаўся ў рознай эмігранцкай макулатуры, а больш быў сярод народа, слухаў жывую мову ці хоць бы зрэдку гартаў тыя слоўнікі, што складаюць і выдаюць супрацоўнікі яго ж інстытута і ў якіх раіць ён пісьменнікам весці пошукі слоў.

І. НАВУМЕНКА: Я падзяляю многія думкі, выказаныя ў выступленнях, але мне здаецца, што закіды ў бок АН БССР не зусім справядлівыя. Акадэмія многа робіць для развіцця савецкай культуры і літаратуры. Асабліва добра развіваецца мовазнаўчая навука. Гэта прызнаюць нават за мяняю.

Немалую работу праводзяць і грамадзнаўцы. А іх крытыкуюць. Гавораць, што ж гэта за навука, налі ў кнігах пішацца адно, а ў рэальнасці адбываецца другое. Але ж прычыны гэтай з'явы знаходзяцца па-за сценамі акадэміі.

Акрамя таго, ва ўмовах галаснасці нам трэба вучыцца павазе адзін да аднаго, плюралізму.

І. Новікаў: Калі браць па вялікім рахунку, то беларускія пісьменнікі яшчэ толькі падступілі да гісторыі свайго народа. Ды і тое, што ўжо напісана на гістарычную тэматыку, хіба што за выключэннем твораў Уладзіміра Караткевіча, не знайшло ў крытыкі, ды і ў чытацкім асяроддзі такой падтрымкі, якую творы заслужваюць.

«ТОЛЬКІ РЕАЛЬНЫЯ, КАНКРЕТНЫЯ СПРАВЫ...»

Р. Смольскі, кандыдат мастацтвазнаўства: «Усё падвяргаю сумненню» — казалі калісьці нашы класікі. Я вось думаю: калі б мы больш сумняваліся, а дакладней, калі б у нас хапала мужнасці на гэта, — магчыма, сёння нам трэба было б значна менш ламаць і перабудоўваць. Я ўсё гэта гавару, каб падкрэсліць адну думку: толькі рэальныя, канкрэтныя справы вызначалі і заўсёды будуць вызначаць усю вартасць нашай свядомасці, нашых слоў, дыскусій, нашых трывог і надзей.

Я тут прадстаўляю Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, і таму хачу зірнуць на сённяшняю гаворку менавіта з гэтай «званіцы».

Прыкладна дзесяць гадоў назад перад намі паўстала даволі складаная, а б сказаць, драматычная дылема: якім шляхам ісці далей, які напрамак у вывучэнні духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў выбраць прырытэтным? Тады, каля дзесяці гадоў назад, мы бачылі відавочнае: у параўнанні з многімі іншымі народамі, культурная спадчына якіх была вывучана шырока і грунтоўна, мы — беларусы — чамусьці абыходзіліся без такіх глыбокіх ведаў, пра саміх сябе, пра свае нацыянальныя карані і традыцыі. Вось тады і ўзнікла думка распрацаваць комплексную праграму вывучэння свайго духоўнай і матэрыяльнай культуры ад вы-

І. Навуменка, С. Марцалеў.

кой сфальсіфікаванай гісторыі, як наша». Ну, а калі наглядзець на праблему ў межах нашай краіны, дык сярод тых народаў, мінулае якіх сфальсіфікавана найбольш, бадай што ў ліку першых апынемся мы, беларусы. Я кажу гэта не толькі як літаратар, але і як выпускнік гістарычнага факультэта БДУ. Не ведаю, ці ёсць яшчэ дзе-небудзь у нашай краіне гістарычны факультэт, выкладчыкі якога так настойліва пераконвалі б студэнтаў у памылках Маркса і Энгельса. Гаворка ідзе найперш аб рабоце Ф. Энгельса «Знешняя палітыка рускага царызму», дзе зроблены бліскучы аналіз захопніцкай палітыкі расійскага самаўладдзя. Ну, а XIV том «Архіва Маркса і Энгельса», які цалкам прысвечаны гісторыі Рэчы Паспалітай, а значыць, і Беларусі, нашы гісторыкі старанна замоўчваюць. Не буду казаць пра ўзровень падручнікаў на гісторыі БССР і для школ, і для ВНУ, пра гэта ўжо дастаткова сказана ў нашым друку.

Наваполацкае літаб'яднанне разам з аддзелам культуры сёлета адкрылі гарадскія курсы беларускай мовы і гісторыі. Балюча бачыць, як слухачы гэтых самадзейных курсаў, людзі, якія ўсё жыццё пражылі на Беларусі, запісваюць у свае сшыткі, хто такія Ефрасіння Полацкая, Мікола Гусоўскі, Сымон Будны ці Ігнат Грынявіцкі, запісваюць тое, што яшчэ ў дзяцінстве павінны былі б чуць ад бацькоў або ў пачатковых класах сярэдняй школы. Вось узровень нашай гістарычнай адукацыі і нашай гістарычнай свядомасці.

Прасцей за ўсё было б абвінавачваць у такім становішчы адных гісторыкаў. Але галоўная віна, як мы разумеем, ляжыць не на іх. Рэжым, які ўсталяваўся ў нашай краіне ў канцы 20-х гадоў, гісторыя як навука была непатрэбная. Яна была патрэбна гэтаму рэжыму як паслугачка прапаганды, патрэбна для апраўдання крывавага злачынстваў, калі фізічна ці маральна знішчалася лепшая частка грамадства. Той страшны час і нарадзіў гісторыкаў, якія, абвешчваючы сябе марксістамі, служылі не марксізму, не народу, не ісціне, а — уладзе. Гэтым людзям было абязвава, чытае народ іх творы ці не, галоўнае, каб наверх былі задавалены. Скажаць, што такое становішча незваротна канула ў Лету, — значыць скажаць няпраўду.

Чаму вялікі пласт гісторыі беларускага народа застаецца яшчэ не ўзараны і не засяяны нашымі літаратарамі? Адназначна на гэта не адкажаш. У гэтым шмат гістарычных прычын. Адна з важнейшых — цяжкі перыяд аднаміслення, культ асобы. А ўсё ж шмат у чым вінаваты вучоныя-гісторыкі. Іх працы і павархоўныя, і нецкавыя, без душы. Выкладанне гэтага прадмета ў школах і ВНУ такое, што адбівае ўсюкую зацікаўленасць да блізкага і далёкага мінулага. І яшчэ адна праблема, пра якую хацелася б сказаць. Так ужо вядзецца даўно, што дакументальная літаратура фактычна не лічыцца літаратурай. А ў нас жа існуе, без перабольшання кажучы, значная дакументалістыка. Яна шматэтная, шматжанравая. І пра мінулае і пра сённяшні дзень. Цэлая плынь твораў. Ці разабраўся хто ў гэтай плыні? Думаю, што не.

Г. Кахановіч: Я скажу пра тое, што мне бліжэй, а менавіта пра музеі і гістарычнае краязнаўства.

Бум турызму закрануў і Беларусь. Шмат народу ідзе ў музей Вялікай Айчыннай вайны, у Хатынь і на Курган Славы. Няўжо гісторыя абышла наш беларускі народ і яму больш няма чаго паказаць? Я маю на ўвазе Дзяржаўны музей БССР, які ў нас недзе на другім ці на трэцім плане. Знаходзіцца ў прыстаўным будынку на зацішнай вуліцы К. Маркса. Ды і гучыць як Толькі ўслухайцеся: Дзяржаўны музей БССР. А пад паказ гісторыі там адведзена толькі некалькі не вельмі вялікіх залаў. Прычым, дарэвалюцыйны перыяд прадстаўлены толькі некаторымі важнейшымі вехамі.

Бюракратыі, як вядома, трэба не чалавек-творца, не чалавек-мысліцель, ёй трэба не абцяжараны лішнімі ведамі чалавек-функцыянер. Бюракратыя не любіць, калі ў яе пад нагамі блятаюцца розныя непаслухмяныя гісторыкі і іншыя асобы, якія перашкаджаюць займацца сапраўды дзяржаўнымі справамі. Бюракратыя ніколі не была і не будзе зацікаўлена ў жывой дзейнасці. Яна зацікаўлена ў іншым — у імітацыі гэтай дзейнасці. Навошта займацца нялёгкай работай па выпраўленню грубых парушэнняў ленынскай нацыянальнай палітыкі, якія паставілі беларускую мову на мяжу знікнення? Лепей правесці якую-небудзь кампанію па выкрыцці і прыняцці яшчэ адну пастанову па ўзмацненні выхаваўчай работы.

Вяшэй я казаў, што значная частка, а магчыма, і большасць нашых гісторыкаў застаюцца на старых пазіцыях. Вядома, кіраўнітва Інстытута гісторыі АН БССР, Інстытута гісторыі партыі, гістарычнага факультэта БДУ будзе свярджаць, што гэта не так, што калі яны яшчэ не зусім вызваліліся са старых бюракратычных пугаў, дык, прынамсі, прагнуць хутчэй з іх вырвацца. Вельмі хацелася б паверыць, але ж выступленні нашых масцітых гісторыкаў у друку сведчаць якраз пра адваротнае.

Адзін з апошніх прыкладаў рэакцыі нашых гісторыкаў на крытыку — надрукаванае ў 4-м нумары «Політычнага сабеседніка» інтэрв'ю з доктарам гістарычных навук прафесарам А. М. Малашкам. Доктар гістарычных навук дэманструе няўменне ці нежаданне зразумець тое, што ён бярэцца крытыкаваць. Стары знаёмы прыём перакручвання фактаў і прыпісвання апаненту таго, чаго той не казаў. А. М. Малашка суцяшае чытача, што, маўляў, рэцэнзія Залескага на кнігу Кастуся Тарасова «Памяць пра легенды» была апублікавана ў «Коммунисте Белоруссии» вельмі даўно, ажно два гады назад і наогул «А. Залеский — давно уже пенсионер и не оказывает на развитие исторической науки в Белоруссии сколько-нибудь значительного влияния». Праўда, пры гэтым прафесар Малашка чамусьці сарамліва маўчыць пра тое, што аглабельныя артыкулы Залескага працягваюць публікаваць нашы рэспубліканскія выданні.

Для рэдакцыі, якія любяць даваць слова прафесару Залескаму, хацелася б паведаміць, што гэты аўтар не з'яўляецца

спецыялістам па гісторыі Беларусі эпохі феадалізму. Усе асноўныя працы Залескага прысвечаны побыту беларускага народа ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны. Даследаваў ён таксама і вобраз І. В. Сталіна ў партызанскім фальклоры. Пачытаць артыкулы па гэтых тэмах было б сапраўды цікава і карысна.

На пачатку XX ст. М. Багдановіч напісаў горкія словы пра абкрадзёную душу беларускага народа, у якой «нават мовы няма». Словы М. Багдановіча не страцілі сваёй актуальнасці і сёння. Беларусам трэба вярнуць украдзены скарб — вярнуць не толькі мову, але і гісторыю.

Што, на маю думку, трэба для гэтага зрабіць?

Безумоўна, патрэбны новыя падручнікі па гісторыі Беларусі для сярэдніх школ і ВНУ. Аднак перагледу патрабуюць не

ры Латвійскай ССР дадаткова выдзелена 35 гадзін. А што зроблена ў нас? А ў нас у «Настаўніцкай газеце» надрукаваны інструкцыйны ліст упраўлення школ Міністэрства асветы БССР (цяпер ужо былога) «Аб выкладанні гісторыі ў вярчэрніх школах у 1987-88 навучальным годзе». У гэтым дакуменце, між іншым, гаворыцца, што ў X класе вярчэрніх школ «паменшана колькасць гадзін на вывучэнне гісторыі, таму дапушчальна матэрыял па гісторыі БССР вывучаць сумесна з адпаведным матэрыялам па гісторыі ССРР на адных і тых жа ўроках». Практычна гэта азначае скасаванне самастойных урокаў па гісторыі Беларусі на працягу ўсяго навучальнага года. Вось такая перабудова!

Далей. Прышоў, думаецца, час выдавецтву «Мастацкая літаратура» заснаваць «Бібліятэку беларускай гістарычнай прозы». У яе першыя тамы маглі б увайсці зробленыя для шы-

ноўскаму. Мы яшчэ не ўшанавалі, як ён таго заслугоўвае, і нашага выдатнага пісьменніка У. Караткевіча. У канцы мінулага года ўдзельнікі пасяджэння Савета па беларускай літаратуры пры СП СССР прынялі ў Маскве ліст, адрасаваны Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, з просьбай надаць У. Караткевічу годнасць народнага пісьменніка Беларусі пасмяротна (як, напрыклад, у свой час было зроблена з Я. Райнісам). Наколькі мне вядома, ні аўтары ліста, ні кіраўніцтва СП БССР адказу дагэтуль не атрымалі.

Я выйшаў на гэтую трыбуну з сямейнай рэліквіяй. Гэта даведка аб пасмяротнай рэабілітацыі майго дзядзю Максіма Дзянісавіча, які ў 33-м стаў ахвярай крывавай вакханаліі сталінізму. Унізе гэтай шэрай казённай паперкі пазначаны тыраж — 10 тысяч. Калі мы даведземся, колькі было такіх тыражаў? Калі даведземся пра колькасць ахвяр таго страшна-

В. Трасцянецкі, М. Кругавых, В. Трыхманенка, Л. Прокша.

толькі падручнікі — уся сістэма выкладання роднай гісторыі. Хіба магчыма нават па самым выдатным падручніку вывучыць гісторыю свайго народа за 34 гадзіны, якія адведзены на гісторыю БССР з 4 па 10 класы? Задача ў тым, каб узняць родную гісторыю да самастойнага прадмета школьнай праграмы.

Падобная задача стаіць і ў іншых рэспубліках, у тым ліку і ў нашых суседзях-прыбалтаў, хоць там узровень гістарычнай свядомасці непараўнальна вышэйшы. Між тым, нядаўна ў друку з'явілася паведамленне, што ў гэтым навучальным годзе на вывучэнне курса гісто-

рокага чытача пераклады некарых беларускіх летапісаў, «Жыццё Ефрасінні Полацкай», «Слова пра Меркурія Смаленскага», «Аповесць пра Жыгімонта і Барбару Радзівіл» і іншыя помнікі старажытнабеларускай гістарычнай літаратуры. Папулярнасць гістарычных твораў У. Караткевіча, К. Тарасова, В. Іпатавай, Л. Дайнекі, Э. Ялугіна, В. Коўтуна і іншых аўтараў упэўнівае, што кнігі з гэтай серыі не будуць пакрыўжана пыхла на паліцах.

Неўшанаванай належным чынам застаецца памяць шмат якіх выдатных дзеячаў беларускай гісторыі. Дагэтуль няма помніка нават нашаму К. Калі-

га часу ва ўсёй краіне і на Беларусі? Калі можна будзе ўскласці кветкі да помнікаў гэтым ахвярам? Будзем спадзявацца, што мы дажывем да таго часу. А пакуль трэба ўвекавечыць памяць тых, пра каго мы ўжо ведаем. Скульптар Аляксей Шатэрнік стварыў праект мемарыяльнай дошкі ў памяць аб рэпрэсіраваных пісьменніках. Побач з прозвішчамі тых, хто загінуў у Вялікай Айчыннай вайне, у нашым Доме літаратара павінна з'явіцца мемарыяльная дошка з прозвішчамі ахвяр беззаконня, якія таксама аддалі сваё жыццё за ідэалы сацыяльнай і нацыянальнай справядлівасці.

Як кажучы самі супрацоўнікі музея, у фондасховішчы тойца нямаюць тысяч каштоўных матэрыялаў, але плошча не дазваляе паказаць іх наведвальнікам. Здавалася б, музей павінен быў мець іншую назву, напрыклад, Гістарычны музей БССР. Але «перашкаджае» аддзел прыроды, залы якога знаходзяцца, можна сказаць, у падавале. Як я прыпамінаю, ужо добрыя два дзесяцігоддзі гутарка ідзе пра асобны рэспубліканскі музей прыроды. Але ўсё застаецца паранейшаму, хоць праблема экалогіі ўжо не просіць, а крычаць, каб музей такі быў. Калі не браць пад увагу нашы запаведнікі, то Беларусь — адзіная рэспубліка, дзе яшчэ няма агульнанацыянальнага музея прыроды. Ён павінен быць! Тады б хоць на некалькі залаў пашырыўся аддзел гісторыі, каб хоць вытрымаць прапорцыі паказу дакастрычніцкай і савецкай гісторыі Беларусі. Каб урэшце гэты музей стаў нейкім узорам для гістарычных аддзелаў іншых краязнаўчых музеяў рэспублікі.

Л. КАРАІЧАУ: Нагадаю шматразовыя паходы захопнікаў з Захаду на Маскву праз Беларусь. І Карл XII, і генеральная рэпетыцыя Палтаўскай бітвы — бітва пры Лясной, і Напалеон, і першая сусветная вайна. Успомніце нарчанскую аперацыю 1916 года. А колькі народных паўстанняў! Рэвалюцыя. Бітвы грамадзянскай вайны. 1939 год. 41 год. 1100 дзён акупацыі, барацьбы партызан і падпольшчыкаў. І усё гэта — на Беларусі. І ўсё гэта яшчэ прасіць разумення, сумленнага вывучэння і мастацкага адлюстравання.

Прыехаў некалькі гадоў таму назад знаёмы з Грузія. Пакажы, кажа, што з бе-

ларускага ў вашых тэатрах. За тры дні нічога я паказаць яму не змог. Ні ў оперным, ні ў аперэце, ні ў пяці драматычных тэатрах Мінска нічога з твораў беларускіх аўтараў не ішло.

Напрыклад, п'еса Пятрашэвіча «Русь Кіеўская» была ўпершыню пастаўлена ў Сімферопалі і іншых тэатрах за межамі рэспублікі. А пісалася яна на беларускай мове і пра беларусаў. Ды і як беларускія п'есы могуць ісці, калі сучасная чахара да галоўнымі і чарговымі рэжысёрамі? Многія з іх нават не чытаюць па-беларуску.

В. Чамярыйскі: Нам неабходна стварыць цалкам новы падручнік па гісторыі Беларусі. Акрамя таго, на яе вывучэнне трэба адвесці большую колькасць гадзін. У нас яшчэ ні разу не былі выдадзены летапісы, толькі ўрыўкі з іх. А выданне першакрыніц — найважнейшая задача! Мы маем Інстытут гісторыі, але ж там павінен быць аддзел крыніцазнаўства і археографіі, трэба пашырыць аддзел гісторыі феадалізму, стварыць аддзел беларускай старажытнай літаратуры.

У. Якутаў: Калі гаварыць сёння пра нашу гісторыю, то яна будзе праўдзівай толькі тады, калі мы, гісторыкі, атрымаем дазвол працаваць у архівах. Пакуль што гэтага мы не дамагліся.

КАБ ДОМ НАШ БЫЎ СВЕТАМ

В. Якавенка: Трывожыць лёс перабудовы. Бо ён у многім залежыць ад лямкі бюракратычнай сістэмы. А між тым становіцца відавочным імкненне вярнуць у берагі і абвалаваць стыхію, а на справе — абуджаную ініцыятыву і,

Хачу звярнуцца да тав. Малашкі, які выказаў свае меркаванні пра п'есу М. Шатрова «Далей... далей... далей!» Прамоўца гаварыў з пазіцыі 30-ых гадоў, а драматург бачыць усё з пазіцыі сённяшняга дня. Ісці далей — заклікае ён нас.

Яшчэ ў мяне ёсць прапанова. Васіль Быкаў — сумленне нашага народа, і неабходна надаць яму ганаровае званне акадэміка.

А. Грыцкевіч, доктар гістарычных навук: Мае прапановы. Гісторыю Беларусі абавязкова трэба выкладаць на беларускай мове — і ў школе, і ў тэхнікумах, і ў ВНУ.

І наконт нефармалаў. Асноўная маса гэтых маладых людзей цікавіцца культурай, літаратурай, гісторыяй беларускага народа. Іх трэба падтрымліваць і накіроўваць.

Пры Беларускім фондзе культуры неабходна стварыць гісторыка-краязнаўчае таварыства, якое аб'ядноўвала б тых, хто цікавіцца сваёй гісторыяй. Трэба прасачыць, каб чыноўнікі не звалі гэту справу да абрання ўносаў і выдання інструкцыі.

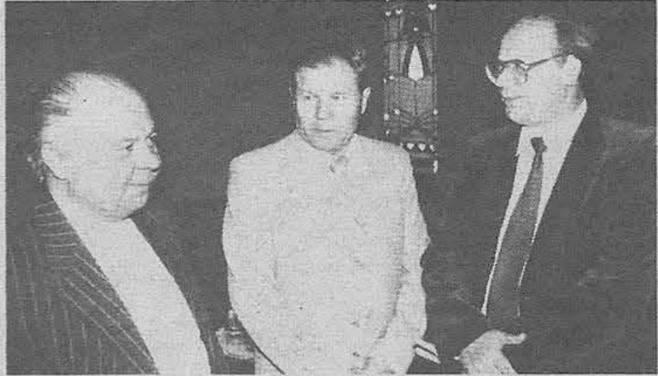
няйначай, узвышаныя пачуцці народа, дазволіўшага сабе мітынгаваць і патрабаваць ад чыноўнікаў то літасці да рэкі Прыпяць, то чысціні паветра і вады ў Наваполацку, то спынення разбурэння помнікаў архітэктурны метрабудаўцамі, (Працяг на стар. 8).

Выступленне кандыдата медыцынскіх навук Валянціна ГРЫЦКЕВІЧА

(Ленінград)

Я вельмі ўдзячны за запрашэнне на пленум, які абмяркоўвае надзённае пытанне пра судыні гісторыі народа і літаратуры, бо адлюстроўвае яно адметную рысу нашага часу — павышэнне зацікаўленасці гісторыяй. Чаму людзі так цягнуцца да гісторыі? Прычыны — у нарастанні пачуцця няўстойлівасці свету. А каб лепей тры-

сторыяй ляжаць настойлівыя пошукі нацыянальнай самасвядомасці ў народа, які развіваўся паміж двума блізкімі па мове і большымі за яго народамі, з якімі беларусаў злучыў супольны гістарычны лёс. Аналагічнае ёсць толькі ў македонцаў (між балгарами і сербамі). Нашаму народу пагражала да рэвалюцыі культурная асіміля-

П. Макаль, А. Сулянаў, І. Чыгрынаў.

мацца на пагах, патрэбна пад імі глеба — у тым ліку і гістарычная. Яна патрэбна для абуджэння ў нашым чалавеку магчымасці развіцця ягонага вялікага творчага патэнцыялу. Каб выйсці з крызісу нацыянальнай самасвядомасці — а ён, як усё ведаюць, мае ў нас месца, — пачынаюць разлічвацца з мінулым. Гэта з'ява агульнаеўрапейская (дарэчы, нашы гісторыкі зусім не бачаць Беларусі ў кантэксце агульнаеўрапейскім і міжнародным). Вось чаму ў ФРГ і Аўстрыі ідуць дэбаты наконт адказнасці за злачынствы 3-га рэйха, у ГДР — пра ірўскія і саксонскія традыцыі, так у СССР пераглядаюцца часы Сталіна. У нашага ж народа, у якога пазней за суседніх сфарміравалася нацыянальная самасвядомасць, гэтая зацікаўленасць асабліва. Калі ў іншых еўрапейскіх народаў «белыя плямы» і «чорныя дзіркі» адносяцца да аднаго з перыядаў мінулага, у нас яны ахопліваюць ці не ўсё тысячагоддзе гістарычнага існавання Беларусі, яе народа.

У аснове зацікаўленасці гі-

цыя, бо пры эксплуатацыйных ладах у аднаго з суседніх народаў раней за беларусаў стварылася моцная духоўная культура, а ў другога — і моцная духоўная культура, і мацнейшая дзяржаўная ўлада. Людзям хочацца ведаць, чаму беларусы, рэстаўрыраваўшы дзяржаўнасць пасля Кастрычніка, атрымаўшы яе ў сацыялістычным выглядзе, паступова страчвалі не толькі сваю мову, але і другую галоўную рысу этнаса — гістарычную самасвядомасць.

У аснове адлучэння народа ад мовы і ад свайго гістарычнага мінулага адны карані — адміністрацыйная сістэма. Наша гістарычная навука ў выніку аказалася непатрэбнай беларускаму народу. Ёсць, праўда, людзі, якія аказвалі гонар навуцы (да прыкладу, Мікола Улашчык), але гэтыя выключэнні пацвярджаюць правіла: поўную адарванасць гістарычнай навуцы ад запатрабаванняў і гісторыкаў-практыкаў (настаўнікаў, экскурсаводаў, музеязнаўцаў), і агульнай масы чытачоў — парушэнне зваротнай

связі, якая з'яўляецца абавязковай умовай існавання сістэмы, у дадзеным выпадку — гістарычнай сістэмы. Супастаўце падручнік па гісторыі БССР для школ з тым, як апісваюць гэты ж час пісьменнікі. Літаратура апырэдзіла гістарычную навуку. Незалежнасць праявіла — В. Быкава, У. Караткевіча, Э. Ялугіна, Л. Дайнекі, В. Іпатавай ад афіцыйных гісторыкаў — пацверджана іх творамі.

Адсутнасць дыскусій у навуцы прывяла да маналізму асобных гісторыкаў. У сваіх «ведамствах» людзі баяцца выказаць крытычную думку. Да чаго прывяло маналічнае права акрэсленага кола гісторыкаў на апошнюю ісціну ў навуцы (у тым ліку і на стварэнне падручнікаў для ВНУ і школ), добра вядома.

Вопыт вывучэння развіцця гістарычнай навуцы ў БССР паказвае, што калі яна песна звязецца з бягучай палітыкай, гэта шкодзіць і гісторыі, і па-

літыцы. Набываючы ахоўніцкія функцыі, гісторыя робіцца самааддаленай ад сваіх навуковых вартасцей, бо калі вынік вядомы, дык навошта вывучаць крыніцы. У выніку — наша гістарычная навука не вывучае галоўныя, адказныя напрамкі. Я скажу, што нам вельмі патрэбны поўны разбор аналітычных прац Маркса, Энгельса, Леніна аб Беларусі, бо адсутнасць яго адчувальна.

Прычынай нашага сённяшняга стану з'яўляецца і адсутнасць метадыкі крыніцазнаўства, якое служыць ключом да гісторыі, яе ў свой час нават і не вывучалі. Да гэтага прывяла і адсутнасць аналітычнага гістарыяграфічнага агляду сучаснай — усёй без выключэння — літаратуры.

Нам патрэбна комплексная і цэласная карціна нашага мінулага, якую трэба сумленна ўсім рабіць. Як казалі калісьці: «Уцякайце ад тых, хто праўду ўжо знайшоў, а ідзіце за тымі, хто яе шукае».

Мы — нашчадкі герояў «Слова пра паход Ігаравы». Наша ваяцкая гісторыя сярэднявекі як бы ў «вілцы» паміж «Словам» і «Жаўнерскай песняй» кацінараў Т. Касцюкі. Ды героі нашай сярэднявекі гісторыі — не толькі паўстанцы — сяляне, казакі родам з Беларусі, але і служылы сярэднявекі люд — шляхціц, а то і магнат, калі апошні быў рыцарам высякароднага мяча. Вульгарныя ж сацыялагі выкінулі з нашай нацыянальнай гісторыі славу высякароднага, абарончага і караючага за каварства беларускага мяча, і мы пераможцу ў бітвах князя Канстанціна Астрожскага не лічым сваім гераічным продкам, дні перамогі над агрэсіўнымі крымчакамі пад Клецкам і на Прыпяці не лічым сваімі святамі, як і дзень Грунвальда, паэтызуючы які ў пазме «Пруская вайна» Ян Вісліцкі з натхненнем апяваў і землякоў сваіх вояў-альбарусінаў. А сапраўды, да якога часу не будзе гордасцю нашай гісторыі магнат Леў Сапега — выдатны вярэнчальнік, бліскучы публіцыст, рэдактар трэцяга Статута (1588), які, як даўно пра гэта пісаў Язэп Юхо, дэмакратызам сваіх ідэй апырэдзіў французскіх асветнікаў-энцыклапедыстаў больш чым на паўтара стагоддзя?

Слова «унія», як вядома, у перакладзе з лацінскай азначае «саюз». У Савецкім Саюзе як жа нам не азірацца на нашых продкаў, што саюзу, «злюбуб» народаў шукалі яшчэ ў сярэднявекі? Крэўская унія (1385) — адна з першых здзейсненых у Еўропе, яна не распалася, як Кальмарская, даўшы ў выніку больш гістарычна светлага, чым унія Англіі з Шатландыяй. Крэўская унія — пралог да перамогі пад Грунвальдам. Крэўская унія — падняты шлагбаум у Рэч Паспалітую — краіну шляхецкіх волнаснаў, на якую як на ўзор дзяржавы глядзеў гуманіст Эразм Ратэрдамскі. Думаю, што вопыт Рэчы Паспалітай, як феадальнай дваранскай дэмакратыі, для нашага перабудовачага часу дарэчы. Сёння, калі мы вучымся жыць пры сацыялістычнай дэмакратыі, навучымся ж і на горкім вопыце волі і сваволі дэмакратыі феадальна-шляхецкай.

Не лішнім, думаю, будзе сцвердзіць сёння, што Рэч Паспалітая была не рэспублікай двух народаў, як то прывыкла сцвярджаць польская гістарыя-

Выступленне Алега ЛОЙКІ

Шырокае ты, эпічнае поле гісторыі народа нашага беларускага! Быліны, як вядома, любілі вобраз чыстага поля, у яго выпраўляючы сваіх герояў. Ды былінае чыстае поле было не пустым полем, якім нашу гісторыю хацелі б бачыць некаторыя. Не толькі вульгарны сацыялагізм адбіраў у нас гісторыю (гісторыя народаў СССР да 1934 года ў СССР не выкладалася),—адбіраў яе на свой лад і культ асобы і застойны перыяд, узор якога давала «Полымя» нядаўніх часоў.

Што ж адышло ў нябыт? Адышло традзіцыйнае ў сваёй сутнасці татальнае адмаўленне цікавасці да нацыянальнага мінулага, якую беларусы лічылі крміналам, друкуючы пібы ад імя Янкі Купалы 14 снежня 1930 года ў газеце «Звязда» «Адкрыты ліст Янкі Купалы» з лозунгавым клічам: «...Праступна ўзаскрасаць мінулае...» Любо і крыўдна згадваць такое!

Трыццатая гады, спяваючы культурныя песні, сладчынны асабліва не ўзаскрасалі. Узаскрасіў 41-ы год. У пазме П. Броўкі «Беларусь» дакляравалася памяць Грунвальда, Дзмітрыя Данскога — героя старабеларускай рэдакцыі «Задоншчыны». Ды ці далёка на-

перад пайшлі мы ад агульнадэкларатывных выбарчых згадак з мінулага, хоць і займелі надзвычайны пісьменніцкі подзвіг У. Караткевіча? Асабліва не пайшлі і перадусім з-за немажлівасці спробы ў дасягаводных абставінах пераадолець культурную канцэпцыю гісторыі.

Вульгарны сацыялагізм забіраў у нас гісторыю агулам і па частках. Па частках, калі Ф. Скарыну аб'яўляў манахам-церашалам, калі толькі дзеячаў праваслаўнай царквы аб'яўляў патрыятычнымі, перадавымі, калі ледзь не аднаго толькі Вашчылю з-за яго сацпаходжанія з пізоў пакідаў нам у нацыянальнай героі. Увогуле вульгарызм дэграізаваў і аглуляў гісторыю, як мог, у той час, калі эпічнае поле гісторыі не можа не быць не гераічным, у той час, калі без гераікі не бывае ні перамогі, ні паражэнняў. Ды хто з нас асабліва ведае сёння пра герояў нашай гісторыі года 1481 — пра слускага князя Міхаіла Амелькавіча, пра князёў Фёдара Бельскага і Івана Гальшанскага, пра герояў барацьбы з крымскімі татарамі, пра герояў Лівонскай вайны — не з боку Івана Грознага, а з боку Вялікага княства Літоўскага?

(Працяг. Пачатак на стар. 7).

то прывядзення ў санітарную норму ўтрымання нітрату і іншых ядавітых рэчываў у прадуктах харчавання і зноў жа вадзе...

Нас трывожыць перабудова, якой няма і, дадам, не будзе — пакуль на адказных пасадах будуць сядзець людзі, зусім абыякавыя да яе або варожыя ёй. Пакуль яны будуць займаць ключавыя пазіцыі.

У. Дамашэвіч: Ні адзін геній не можа быць мудрэйшы за свой народ. Той, хто перастае раіцца з народам, адгароджваецца ад яго, ужо не разумее свайго народа. А той, хто ідзе супраць жаданняў народа, рана ці позна церпіць крах.

Сёння мы павінны з усёй адказнасцю перабудаваць свой дом, каб ён ад фундамента да самага даху быў трывалы, светлы і прыгожы, мы павінны ачысціць яго ад бруду дзесяцігоддзяў. Адным з самых ганебных рэчываў таго часу засталася няправільнае, скасабочанае паняцце нацыянальнага патрыятызму, які ўвесь час называлі нацыяналізмам.

Мы ўжо рэабілітавалі з вялікімі цяжкасцямі такіх выдатных дзеячаў Беларускай Савецкай дзяржавы, як Змітро Жылуновіч (Цішка Гартны), Чарвякоў, Галадзед, Гікала і інш., мы рэабілітавалі

мо сотню беларускіх дзеячаў культуры, навуцы, літаратуры, але мы не рэабілітавалі яшчэ нашай мовы, якая ў перыяд сталінскага беззаконня была растаптана, дэфармавана і аплеваная. Абысці гэта пытанне — значыць, праігнараваць не толькі думку нашай грамадскасці, але і далейшы лёс нашага народа, бо калі гіне мова, то гіне і народ. Гэтую простую ісціну мы павінны данесці да самых глухіх куткоў нашай рэспублікі і да людскіх сэрцаў. Калі мы гэтага не зробім, мы не выканаем сваёй місіі, якая на нас ускладзена жыццём, абавязкам перад народам, яго лёсам і яго гісторыяй. У вачах наступных пакаленняў мы паўстанем кучкай безгалосых рабоў, якія заслужылі толькі пагарду, бо ў зорны час сваёй гісторыі не сталі сцяной і не даказвалі сваёй відавочнай праўды.

М. Арошка: Сёння на нашых вачах адбываецца вялікі працэс, які можна назваць адраджэннем. Адраджэннем, якое яшчэ толькі «праклёўваецца».

У нас яшчэ жыве тая псіхалогія адносінаў да Беларусі, яе да «забранага краю», пра што гаварыў некалі Купала. Але мы павінны супрацьстаяць ёй!

Успомнім спрэчку між бацькам і сынам Багдановічамі. Бацька лічыў сына адступнікам. Але стала неадварот. У асобе Максіма Багдановіча адбывалася вяртанне чалавека праз пакаленне

свайму народу, сваёй нацыі. Такое часам бывае і сёння. Але я воль што думаю: Адам Багдановіч быў вельмі разумным чалавекам (нездарма яго высока ценіў М. Горкі), і калі ён адгаворваў сына ад беларушчыны, то, можа, прадбачыў будучае!

У. Кошан: Гістарычным лёсам народа, як відаць, наканавана беларускай літаратуры турбавацца аб усіх яго грамадскіх справах — эканамічных, сацыяльных, культурных. Складваецца ўражанне, што за апошнія пяць гадоў ёй проста не было часу і магчымасці засяродзіць увагу на сваіх уласных, мастацка-эстэтычных праблемах. Сёння ў фокусе рэспубліканскай літаратурнай арганізацыі — мова і гісторыя народа. Зусім відавочна, што без выратавання нацыянальнай мовы, без упэўненасці ў тым, што яе будучыня гарантавана, немагчыма нармальнае развіццё літаратуры, як, дарэчы, і іншых відаў мастацкай культуры.

Прыпамінаецца леташні дыскусійны артыкул Леаніда Дранько-Майсюка «Як і «навошта?» Гутарка ішла, напачатку, аб тым, што неабходна дбаць пра дасканаласць мастацкай формы і наогул эстэтычную каштоўнасць сучаснай прозы. Пазней крытыкі, ды й сам пачынальнік дыскусіі крыўдавалі на сваіх калег, што яны ўхіліліся ад сур'ёзнай гаворкі, як быццам іх не турбуе небяспечная

тэндэнцыя да зніжэння эстэтычных крытэрыяў у сучаснай літаратуры. Але ж яшчэ ў 1913 годзе ў падобнай сітуацыі Янка Купала сказаў свайму апаненту: «Не да пачэраў, калі хата гарыць!» Сапраўды, ці не занадта вялізны груз узвальвае грамадства на сваю літаратуру, сваіх пісьменнікаў? Чаму моўны крызіс у рэспубліцы турбуе толькі пісьменнікаў, літаратуразнаўцаў (на жаль, не ўсіх), толькі частку мастакоў і толькі паасобных кампазітараў? Чаму маўчыць Акадэмія навук (за выключэннем асобных яе супрацоўнікаў)? Чаму не турбуе гэтая праблема Вярхоўны Савет рэспублікі, гарадскія, раённыя і сельскія Саветы? Хіба ж развіццё нацыянальнай культуры не з'яўляецца адной з самых важных функцый дзяржавы? У рэшце рэшт, літаратура можа толькі ставіць праблемы, а вырашаць іх павінна ўсё грамадства і найперш яго дзяржаўныя органы.

А. Карпюк: Памятаю, я аднойчы ехаў у адным купэ з дэпутаткай, якая вярталася з сесіі. Я спытаў: што было цікавага на сесіі? «У буфэце былі апельсіны»,— адказвае. Я, разумеючы, што ў кабеты, пэўна, дзеці, спытаў: «А яшчэ што?» — «Былі італьянскія кэфтакі, але мне не хапіла». Вось вам прыклад, якія былі дэпутаты. І яны вырашалі наш лёс, лёс нашай мовы, нашай культуры.

графія, а, па крайняй меры, — чатырох: польскага, літоўскага, беларускага, украінскага, а яшчэ і меншасцяў — татар, яўрэяў, караімаў. Рэч Паспалітая, такім чынам, спадчына шэрагу народаў, хоць і была яна спаджэннем Кароны Польскага

Каралеўства. Такім чынам, гісторыя Рэчы Паспалітай — і наша гісторыя, гісторыя і беларусаў, і мы павінны толькі ганарыцца, што нашы продкі ўнеслі свой уклад у развіццё такой перадавой для свайго часу формы дзяржаўнага ўладкавання.

Выступленне Уладзіміра КАЗБЕРУКА

Вялікі Кастрычнік даў нам, беларусам, можа, больш, чым каму-небудзь іншаму. Слова «беларус» вядома ва ўсім свеце, яно гучыць горда. Мы маем права ганарыцца нашымі здзяйсненнямі ў эканоміцы, навуцы, літаратуры, якая сёння нясе шчодры дар сусветнай культуры. І тым не менш мы з трывогай глядзім на перспектывы развіцця нашай нацыі. І падстаў для гэтага хапае. Я закруну некаторыя пытанні асэнсавання нашай гісторыі XX стагоддзя. Па гэтым перыядзе з'яўляецца нямала публікацый. Але ў некаторых з іх мы знаходзім фальсіфікацыю гістарычнага працэсу.

Класічным прыкладам падтасоўкі гістарычных фактаў можа служыць артыкул «Людзі з мінулага», апублікаваны адначасова ў «Звяздзе», «Советской Белоруссии», «ЛіМе» і нават у вільнюскай газеце «Тіеса». Гэты артыкул можна было б забыць, калі б на яго так часта ў нас не спасылаліся ў друку як на вялікай важнасці дакумент.

Вось некалькі цытат з каментарыяў. «Беларускія буржуазныя нацыяналісты, якія знайшлі прыстанішча ў краінах Захаду, пад апекай ЦРУ робяць спробы рэаніміраваць і падняць

на шчыт такіх дзеячаў, як В. Ластоўскі, Р. Астроўскі, Я. Лёсік, Ф. Акіньчыц. Але што з іх, нацыяналістаў, возьмеш? Здраднікі праслаўляюць здраднікаў — ваенных злачынцаў, прыслужнікаў фашысцкіх акупантаў».

А цяпер звернемся да фактаў. Язэп Лёсік у пачатку 20-х гадоў, як і многія іншыя, прызнаў Савецкую ўладу, пераехаў у БССР, працаваў, стаў акадэмікам і нязменным сакратаром АН БССР. Савецкая ўлада, дазваляючы ім пераехаць у БССР, ведала, чым яны займаліся ў перыяд грамадзянскай вайны. Але даравала ім, даючы магчымасць працаваць на ніве роднай культуры, літаратуры, навуцы. Іх не стала ў 1938 годзе. На звычайнай чалавечай мове такія паводзіны называюцца вераломствам. Тых, хто іх запрашаў і дазваляў пераехаць і працаваць, мы вініць не можам, бо яны самі былі знішчаны.

Сёння наша партыя, наш урад змагаюцца за ўмацаванне міжнароднага ўзаемадзеяння, узаемнага даверу. А вось некаторыя праслаўляюць вераломства як палітычную лінію паводзіў, як прынцып узаемаадносін.

Пойдзем далей. Людзей, знішчаных у 1938 г., аб'явілі прыслужнікамі нямецка-фашысцкіх захопнікаў. А «Советская Белоруссия» дык нават паведамляла што Ластоўскі і Лёсік сёння служаць ЦРУ! Не дзе разгортваецца перабудова, не дзе маштабнае абнаўленне ўсіх сфер жыцця, у тым ліку і ідэалогіі. А ў нас?

Пачытаем артыкул далей. «...У некаторых беларускіх выданнях і ў прэсе ўпамінаецца імя Антона Луцкевіча.

Калі так, то ўспомнім аб гэтым чалавеку ўсю праўду. Ён, напрыклад, разам са сваім братам Іванам быў стваральнікам і членам ЦК дробнабуржуазнай Беларускай сацыялістычнай грамады. Потым актыўна супрацоўнічаў у вядомай газеце «Наша Ніва», дзе прапагандаваў «класавы мір» у беларускай вёсцы. Гэта значыць, жадаў, каб памешчыкі захоўвалі свае вялікія маёнткі, а вясковая беднага заставалася ў галечы і мірылася з эксплуатацыяй».

Як гэта «ўся праўда» выглядае ў святле рэальных фактаў? Вось мы чытаем у газеце «Наша Ніва» (1914, № 11—12) у артыкуле Антона Луцкевіча «Пучыводная ідэя»: «...У праграмах нашага нацыянальнага адраджэння нацыянальнае вызваленне беларусаў дзеляцца з самых першых дзён з вызваленнем эканамічна-сацыяльным. Вось чаму беларускі рух зразу жа стаўся рухам дэмакратычным: ён абыймаў усё жыццё працоўнага беларускага народа — ва ўсіх яго праявах...»

Аднак з развіццём руху — між працаўнікамі на глебе народнай пачалі аб'яўляцца людзі, для каторых нацыянальная справа не дзелялася болей са справай дэмакратызму. Яны, ганяючыся за чыста нацыянальнымі ідэаламі, не бачуць слёз і гора працоўнага народу, не чуюць таго крыку, што рвецца з набалелых грудзей гаротніка: «хлеба!».

На мове аўтара артыкула «Людзі з мінулага» гэта — паграбаванне да вясковай беднаты, каб яна заставалася ў галечы і мірылася з эксплуатацыяй.

І апошні штырх. У верасні 1939 г. пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі Антон Луцкевіч пісаў у артыкуле «Цяжкім быў лёс працоўнага беларуса»:

«Польскія паны дваццаць год паланізавалі беларускую культуру. Зараз яро панскага гнёту і нацыянальнага парабашчэння скінута назаўсёды. Зноў Беларусь стала адзінай. Нікія межы больш не будуць падзяляць адзіную родную бе-

А. Асташонак, Р. Баравікова, М. Тычына.

ларускую зямлю. У дружбе будучы жыць працоўныя беларусы.

Стварэнне адзінай свабоднай Савецкай Беларусі адкрые для беларускай культуры шлях шпаркага развіцця ўперад. Не будзе больш працоўны беларус застрашвацца турмой і бесчалавечнымі здзекамі. («Віленская праўда», № 4, 26 верасня 1939 г.).

Хочацца сказаць пра аўтара артыкула «Людзі з мінулага» Мікалая Стэфанавіча Сташкевіча. Яго доля заслугі ёсць у тым, што мы агульным намаганнямі дабілі права на публікацыю твораў Алеся Гаруна. Я неаднаразова гутарыў з М. С. Сташкевічам і пераканаўся, што ён добра ведае факты нашай гісторыі гэтага перыяду. Але, як відаць з яго публікацый, падганяе іх пад схемы, створаныя ў 30—40—50-я гады. А нявыгадныя факты замоўчвае, хавае.

Практычна атрымліваецца, што для некаторых людзей колішняя Савецкая ўлада ў Беларусі — гэта не Чарвякоў, не Кноры, не Жылуновіч, не тыя, хто гэтую ўладу заваёўваў, абвясціў, абараняў, умацоўваў арганізацыйна-стваральнай працай, закладваў падмурак пад беларускую савецкую дзяржаўнасць. Імяна першыя кіраўнікі рэспублікі пасля перамогі ў грамадзянскай вайне прыцягнулі да стваральнай працы кадры беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі. Іх бяда і трагедыя ў тым, што рэпрэсіўная машына 30-х гадоў нішчыла без разбору ўсіх, у тым ліку і іх саміх, распаўлялася з завабамі Кастрычніка.

Бясспрэчна, і Ластоўскі, і Лёсік, і браты Луцкевічы, як і Тарашкевіч, і Бядуля, і многія іншыя шмат дзе блукалі папо-

цёмку, шмат што рабілі не так, як нам сёння хацелася б. Але настала пара пра ўсё гэта гаварыць спакойна, з развагай, панавуковаму, выверана — і пра іх пошукі, і пра іх хістанні ці заблуджэнні, але і пра іх заслугі. Нам варты ўспомніць, што ў 1916 г. пісаў У. І. Ленін, называючы канкрэтна ўкраінцаў і беларусаў: «защита отечества» еще может быть здесь защитой демократии, родного языка, политической свободы против угнетающих наций, против средневековья...» (т. 30, с. 89—90). І калі Ленін адначасу прагрэсіўны характар нацыянальнага руху ў колішняй Беларусі, то мы не павінны забываць, што гэты рух быў звязаны з дзейнасцю людзей, якія аб'ядналіся ў свой час вакол газеты «Наша Ніва». А там былі не толькі Купала і Колас, Багдановіч і Бядуля, Гарэцкі і Гмымак, але і Ластоўскі, і браты Луцкевічы, і Уласаў. І незалежна і Ластоўскі, і Лёсік, і Антон Луцкевіч — кожны з іх сваім шляхам прыйшоў да прызнання Савецкай улады, гатоў быў уносіць уклад у развіццё нашай нацыянальнай культуры. І не віна іх, а бяда, што ім такой магчымасці не далі. Дык чаму ж мы і сёння, у эпоху перабудовы, не хочам ніяк прызнаць гэта?

Буніп не прызнаваў Савецкай улады да самай смерці, да 1953 г., але яго творы выдаюцца ў нас без усялякіх абмежаванняў. А Ластоўскі ў нас і сёння забаронены. Каму робіць гонар такі дагматызм і закасцянеласць?

Мы сёння з'яўляемся ўдзельнікамі вялікага працэсу абнаўлення, аздаравлення. Хачу выказаць упэўненасць, што гэтага працэсу нікому ўжо не ўдасца затрымаць.

А. Карпюк, Я. Брыль, В. Адамчык.

САЮЗ—АРГАНІЗАЦЫЯ ТВОРЧАЯ

«Выкананне рэзольцыі IX з'езда пісьменнікаў Беларусі і шляхі перабудовы арганізацыйна-творчай дзейнасці Саюза пісьменнікаў БССР». Так сфармулявана другое пытанне пленума, даклад па якім зрабіў першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч (гл. мінулы нумар «ЛіМе»). Якім быць нашаму творчаму саюзу, каб ён адпавядаў патрабаванням сённяшняга дня, — пра гэта і гаварылася ў другі дзень пленума.

Старшыня рэзійнай камісіі СП Беларусі В. Рагойша спыніўся як на стані, так і на адмоўных момантах пасля з'ездаўскай дзейнасці саюза. У прыватнасці, ён сказаў:

— Увесь дух з'езда пісьменнікаў БССР, які адбываўся ў атмасферы XXVII з'езда КПСС, быў прасякнуты дэмакратызмам і галоснасцю. Здавалася, гэты дух не выветрыцца з кабінетаў Саюза пісьменнікаў, прынамсі, да наступнага з'езда. На жаль, там-сям пачаў выветрывацца, а вакуум стаў запўняцца бюракратычным чадам застойнага часу.

Ці не пра гэта сведчыць той факт, што да сённяшняга дня сакратарыят так і не паруліўся выдаць калі не стэнаграму, то хаця б матэрыялы IX з'езда пісьменнікаў? Якая там галоснасць, калі з тым, што гаварылася, падчас вельмі грунтоўна і востра, на з'ездзе, могуць знаёміцца хіба што самі сакратары. Бо скарочаны пераказ выступленняў пісьменнікаў у «ЛіМе» — гэта прыбліз-

ны адбітак думак і страсцей, якія луналі на з'ездзе.

За два апошнія гады, што прайшлі пасля з'езда, Саюз пісьменнікаў так і не стаў устаноўваць, да якой усёй душой гарнуліся б пісьменнікі. Хоць нярэдка сакратары крытыкуюць работу секцый, і часам справядліва крытыкуюць, адчуваецца, што секцыі для іх, сакратароў, — як быццам лішні клопат: калі яны і бываюць на іх пасяджэннях, то літаральна забягаюць туды, сядзяць як на іголках, хутка рэціруюцца, спасылаючыся на іншыя, больш важныя, справы. А што можа быць важней у творчым саюзе, чым праца творчых секцый? Па сутнасці, дзеля арганізацыі і актывізацыі гэтай працы і існуе сам Саюз пісьменнікаў.

Р. Баравікова гаварыла пра тое, што беларускія пісьменнікі амаль не прадстаўлены ў рэдкалегіях усеаюзных часопісаў. Хто ж будзе адстойваць права на публікацыю вартых таго твораў? Усеаюзныя выданні застаюцца для нас практычна закрытымі.

Нам трэба скарыстаць права дэмакратыі і правесці тайныя выбары сакратара саюза, сказала ў заключэнне Р. Баравікова.

Тую ж думку выказаў і М. Тычына, які выступіў з крытыкай у адрас кіраўніцтва СП БССР.

У нятворчай, затхлай — як і ў любой бюракратычнай установе — атмасферы

нашага саюза задыхаецца літаратурнае жыццё, саюз перастаў аб'ядноўваць, кансалідаваць пісьменнікаў, зазначыла Т. Бондар.

Справа не ў асобах, а ў самой сістэме кіраўніцтва саюзам, у саміх арганізацыйных формах, сказаў у сваім выступленні Г. Бураўкін. Ён выказаў пажаданне, каб моладзь вучылася ў старэйшых, каб яе не адлучалі ад кіраўніцтва пісьменніцкай арганізацыі.

В. Сёмуху таксама хвалююць праблемы моладзі. Цяжка назваць якую-небудзь акцыю моладзі, якая б не натыкалася на зацятае супраціўленне бюракратычнага апарату, гаварыў ён. На жаль, нефармальны рух не знаходзіць падтрымкі ні ў камсамоле Беларусі, ні ў дзяржаўным апарате, часткова і ў Саюзе пісьменнікаў. Большасць публікацый пра дзейнасць «Тутэйшых» і «Талакі» вытрымана ў духу Андрэевай. В. Сёмуха ў станоўчым плане адзначыў артыкул у «Советской Белоруссии» пра дзейнасць гродзенскай «Паходні» і выступленне «Знамени юности» пра «Талаку».

М. Скобла, прадстаўнік таварыства «Тутэйшыя», запэўніў прысутных, што члены гэтага аб'яднання ніколі не імкнуліся да канфрантацыі са старэйшымі пісьменнікамі. Ён расказаў пра «ўрок дэмакратыі», які атрымалі «Тутэйшыя» ад кіраўніцтва АН БССР (там мелася быць літаратурная вечарына).

У спрэчках выступілі таксама У. Калеснік, У. Някляеў, В. Зуёнак, Я. Каршукі, В. Галапа.

Сакратар праўлення СП СССР Ю. Сураўцаў адзначыў як наватарскае аб'яднанне ў павестьці пленума двух важных пытанняў — гісторыі народа і аб дзейнасці творчага саюза. Унутрана гэтыя пытанні ўзаемна звязаны, хоць сувязь іх і не прама. Далей ён сказаў:

— Беларускае пісьменніцкае арганізацыя ў пераходзе ад слоў да справы зрабіла многа. Але адначасова з выступленняў відаць, што мы знаходзімся ў становішчы нейкай слоўнай прабуксоўкі. Не знікла захваленне словам — вострым, крытычным. І яно патрэбна, але мы перайшлі да практычнага ажыццяўлення перабудовы. У гэтым сэнсе і падрыхтоўкі да XIX партыйнай канферэнцыі, якая павінна даць новыя стымулы руху наперад. Мітынговы перыяд, характэрны для ўсялякай рэвалюцыі, ідзе на спад. Спецыфіку моманту трэба разумець.

У беларускіх пісьменнікаў шмат нястрымных эмоцый выклікае праблема белых плям у гісторыі літаратуры. Але не варты скардзіцца і чакаць дазволу, а лепш практычна займацца аднаўленнем добрых імён, станоўчага вопыту ў творчасці тых, чья творчасць была супярэчлівай.

Прамоўца адзначыў зладзённасць рамана А. Мрыя «Запіскі Самсона Сэмсуля».

З заключным словам выступіў Н. Гілевіч.

**Выступленне
Леаніда ЯЎМЕНАВА**

Я прадстаўнік філасофскага цэха грамадскіх навук рэспублікі. Навукі, мяркую, вельмі непапулярнай у апошнія гады, асабліва ў дзвюх сферах — партыйнай і мастацкай. Сведчаннем гэтага з'яўляецца шматразова татальная крытыка філосафаў і поўнае закрасліванне іх працы многімі дзесячамі. Сведчаннем гэтага з'яўляецца і суровая крытыка вучоных філосафаў Беларускай акадэміі Боўша і Бегуна ва ўсесаюзным і рэспубліканскім друку прадстаўнікамі мастацтва і літаратуры.

Канечне, мае рацыю крытыка ў наш адрас, калі судзіць нашу прафесіянальную філасофію па выданых у застойны пе-

каў, хімікаў, фізікаў? І абавязкова — філосафаў, гісторыкаў, палітэканомаў, юрыстаў? Вывады грамадазнаўцаў, як і літаратараў, могуць быць для некага вельмі небяспечнымі. Менавіта такія ўмовы і прывялі грамадазнаўства ў стан крызісу, сутнаснымі рысамі якога з'яўляюцца апісалнасць і апалагетызм яго большасці даследаванняў.

У сувязі з гэтай гаворкай нельга не звярнуць увагу на адну думку сакратара Мінскага гаркома партыі, кандыдата гістарычных навук П. К. Краўчанкі, якую ён выказаў у 4 нумары «Політычнага сабеседніка». Тав. Краўчанка ўспамінае той час, калі ўсе работы грамадазнаўцаў пелі хвалу так званаму «развітому са-

такія ўмовы, каб нам не заміналі пісаць, дапамажыце нам зняць пугу абразлівай малапісьменнай рэдактуры і фактычнага бяспраўя ў выдавецтвах. Зрабіце гэта, і наша грамадства будзе мець выдатныя грамадазнаўчыя ленынскія даследаванні і яшчэ больш выдатную мастацкую літаратуру. Толькі пры такіх умовах гэтыя дзве галіны народнага духу дадуць магутны рычаг далейшага развіцця сацыялізму.

Другая просьба. Шаноўныя таварышы кіраўнікі, хутчэй авалодвайце новым палітычным і ідэалагічным мысленнем, ленынскай дыялектыкай, г. зн.

алгебрай рэвалюцыі, алгебрай рэвалюцыйнай перабудовы. Гэта дасць вам магчымасць не толькі грамадства кіраваць працэсам перабудовы, не толькі лепш разумець сваю інтэлігенцыю, гэта дасць вам магчымасць усё менш абаярацца на людзей, што не адыхлі ад кансерватызму мыслення і дзеяння.

Усё сказанае, таварышы, да мяне падставу сказаць, што няма сёння ніякай карысці вучоным і літаратарам і нашым кіраўнікам абвінавачваць адзін аднаго. У нас агульны лёс, агульныя хібы, агульныя праблемы.

**Выступленне
загадчыка аддзела культуры
ЦК КПБ
Я. К. ВАЙТОВІЧА**

Размова на гэтым пленуме — хоць часам яна была эмацыянальнай, страснай — паказала, наколькі вострымі і актуальнымі з'яўляюцца сёння пытанні адносін да гісторыі, развіцця гістарычнай навукі, фарміравання гістарычнай свядомасці народа. Зразумела, ваша заклапочанасць гэтымі праблемамі. Неабякава адносіцца да іх і партыйнае кіраўніцтва рэспублікі.

Асабліва ўважлівых адносін да сябе патрабуе праўда гістарычная і праўда мастацкая. Бо ў цяперашні час ідзе інтэнсіўны працэс узаемапракнінення гісторыі ў літаратуру і наадварот. У гэтых умовах важна аб'яднаць намаганні гісторыкаў і пісьменнікаў, знайсці кропкі судакранання, сумеснага прыкладання сіл. Для карысці справы патрэбны не канфрантацыя і ўзасмненны абвінавачванні, нават калі ў некаторых момантах пісьменнікі і апыраджаюць гісторыкаў.

Заклікаючы вас да кансалідацыі, я, безумоўна, не заклікаю да уніфікацыі думак і апёнак. Яны могуць і павінны быць рознымі.

Каб не быць падобнымі да Іванаў без роду і племені, важна без ачарнення і прыхарашвання ведаць сваю гісторыю. У гэтых адносінах нас з вамі чакае велізарная работа. Не заклікаючы да спешкі, у выніку якой можна наламаць дрочу, хацелася б усё ж, каб нашы гісторыкі не займалі і пазіцыю чакання. Запоўніць «белыя плямы», аднавіць гістарычную справядлівасць, пераадолець дэфармацыі ў фарміраванні гістарычнага мыслення людзей — найпершы абавязак гісторыкаў і пісьменнікаў.

А пакуль у нас складваецца некалькі парадаскальных сітуацыя. З аднаго боку — у атрадзе гісторыкаў каля 1200 вучоных, сярод якіх 74 дактары і 600 кандыдатаў навук. З другога — сапраўдны голад на гістарычныя публікацыі, на выступленні па радыё і тэлебачанні па хвалюючых людзей праблемах. Часта гісторыкі ў вусных дыскусіях і ў друку аказваюцца на другіх ролях, не могуць апэратыўна і ў даступнай, доказнай форме выкласці свой пункт гледжання. Не заўсёды могуць яны з дапамогай гістарычных фактаў адстаяць сваю пазіцыю і пераканаць аўдыторыю. Аналагі-

ная сітуацыя склалася на гэтым пленуме, дзе большасць выступленняў гісторыкаў былі малапераканаўчымі і недастаткова аргументаванымі.

Сур'ёзным прагалам з'яўляецца адсутнасць абагульняючых прац на такіх праблемах, як фарміраванне беларускай народнасці і нацыі, гісторыя культуры, удзел народных мас Беларусі ў трох расійскіх рэвалюцыях. Патрабуюць глыбокага навуковага вывучэння сацыяльная структура савецкага грамадства, ажыццяўленне ленынскай нацыянальнай палітыкі і функцыянаванне нацыянальна-рускай двухмоўнасці.

Калі гаварыць пра новыя напрамкі ў галіне гісторыі, то гэта ўзмацненне ўвагі да вывучэння пытанняў духоўнага жыцця ў адносінах да ўсіх перыядаў гісторыі Беларусі. Цяпер пад згідаў АН БССР дзейнічае рэспубліканская комплексная навукова-даследчая праграма «Культура». Састаўнай часткай яе з'яўляецца падрыхтоўка новых арыгінальных прац па гісторыі нацыянальнай культуры.

Як бачым, задачы і перспектывы перад гісторыкамі Беларусі сур'ёзныя. Я лічу, што яны ў значнай ступені датычаць і літаратараў. Таму што асэнсаванне новага матэрыялу, стварэнне твораў на гістарычную тэму — гэта і ваш вялікі клопат. Аднак важна тое, што з мастацкай практыкі не знікала цікавасць да таго, хто мы такія, адкуль пайшлі, дзе нашы вытокі. На пленуме называліся многія прозвішчы і творы. Не буду паўтарацца.

Значную заклапочанасць грамадскасці, у тым ліку і пісьменнікаў, выклікае ў апошні час захаванне помнікаў гісторыі і культуры. Думаю, вы згодзіцеся са мной, што няправільна было б сцвярджаць, быццам у рэспубліцы нічога не робіцца ў гэтым кірунку. Аднак трэба самакрытычна прызнаць, што гэтым пытанню доўгі час усё ж не ўдзялялася дастатковай увагі. Былі і няправільныя падыходы, і прамыя памылкі. Многія з іх атрымалі адпаведную партыйную ацэнку.

Гісторыя і літаратура заклікаюць выхоўваць пачуццё патрыятызму, нацыянальнай годнасці, але адначасова і працаваць на нашы агульныя інтэрнацыянальныя інтарэсы.

**У СЯМ'І ВОЛЬНОЙ,
НОВАЙ**

Гэтыя прарочыя словы з неўміручага «Заповіту» вялікага Кабзара сталі назвай ўсесаюзнага Шаўчэнкаўскага свята, якое традыцыйна адзначаецца літаратурнай грамадскасцю ўсім украінскім народам разам з гаспадарам і братнімі рэспублікамі і сацыялістычнымі краінамі кожнай вясной.

Адзначаецца вясной невыпадкова, бо ў маі 1861 года надоўга адлучаны царскім загадам ад сваёй зямлі Тарас Рыгоравіч Шаўчэнка назаўсёды вярнуўся на родную Украіну. Вярнуўся пасля смерці, каб зноўна сваёй паэтычнаму запавету быць пахаваным каля Канева на Чарнечай гары, што вельмі ўзвышаецца над Дняпром.

Сёлета ўдзельнікаў свята з 12 па 15 мая гасцінна сустракаў Харкаў. І хоць Кабзар за сваё нядоўгае шматпакутнае жыццё не змог пабыць тут, але яго пальмянае, праўдзівае слова праклала сцежку да сэрцаў людзей Слабажаншчыны. Мы — Вольга Іпатава і аўтар гэтых радкоў — змаглі перанесці ў тым, калі прысутнічалі на ўрачыстым адкрыцці свята ў Палацы культуры і тэхнікі электрамеханічнага завода, наведваў Рэспубліканскую выставу «Малая Украіна», пабылі на прадпрыемствах, ВНУ, школах, у бібліятэках, кнігарнях горада.

Шаўчэнкаўскае свята праводзіцца з душой, гэта не адно з чарговых мерапрыемстваў, а сапраўды ўсенароднае ўшанаванне слова і памяці геніяльнага паэта. У канцэртных і выставачных залах, палацах і дамах культуры, парках і кінаатраках вобласці праводзіліся Дні вывучэння мастацтва, народнай творчасці, у Доме акцёра — конкурс вакалістаў і чытальнікаў на лепшае выкананне твораў Т. Р. Шаўчэнкі, у школах і прафесіянальна-тэхнічных вучылішчах — Шаўчэнкаўскія ўроки.

На Украіне ведаюць, любяць і нашчадкаў Кабзара — выдатных сучасных паэтаў. Запомнілася, як засяроджана, з навагай услухоўвалася ў мурэ слова Барыса Алейніка 150-тысячная грамада, якая сабралася ў гарадскім садзе каля выдатнага помніка Т. Р. Шаўчэнку, як чуйна рэагавалі слухачы на ўсхваляваныя выступленні Івана Драча. Радасна было бачыць, як на канцэрце пасля выдання песні «Два колеры» А. Білаша на словы Дамітра Паўлычкі, слухачы літаральна засыпалі паэта гваздзікамі і рукамі.

Вечарам 15 мая ў час закрыцця ўсесаюзнага Шаўчэнкаўскага свята на вуліцы, здецца, выйшаў увесь Харкаў. У небе над горадам расцвіў феерверк у гонар слаўнага сына украінскага народа, чыё слова будзе жыць, пакуль «будуць людзі на зямлі».

Свае кароткія нататкі хацу закончыць вершам.

СВЯТАЯ СЛІЗА

Тарасу ШАЎЧЭНКУ
А паэт нарадажанаца не з драбязы,
Больш народа — ягонае песні аснова,
І прагнецца душа ад святога слязы,
Каб для ўсіх выкрасаць заповітнае слова.
Ён сумленне і веру бярэ ў друкі, банкі,
І нішто апантаных з дарогі не зверне,
Расхінае Кабзар гонкай думай вяні,
Сее волі і праўды мяцельнае зерне.
Зерне важнае тое ватры не змялі,
Не засохла яно і на камені не упала,
За даламі, лясамі ў суседняй зямлі
Вырас Колас, да зор дацягнуўся Купала.
Мы адтуль — з шэрых світан, з рудых накухоў,
Смроць гады бачу я, новым днём гадаваны,
Сірыянеўлы сувай гайдамацкіх шляхоў,
Між таполяў сірочую хустку Мар'яны.
Лучыць долю і шчасны, і ўгнеўлены час,
Мо таму сэрца з сэрцамі гаворыць,
Што аднолькава стыне на вуснах у нас
Непазбытай бяды палыноўная горыч...
Як далёка з Чарнечай стروмы відзіць
Міне Дняпро, нібы лёс, у сусвет прац вачыма.
І душу, як наказаў Кабзар, нам аддаць
Не шкада за святую слязу за Аічыну.
Сяргей ЗАКОННІКАУ.

А. Васілевіч, В. Вітка.

Фота Ул. КРУКА.

рыяд працах. Сапраўды, у большасці выпадкаў яны прадстаўлялі сабой: 1) папулярызаваную партыйна-дзяржаўную дакументаў; 2) апісанне пазітыўных з'яў у грамадстве; 3) ухваленне і праслаўленне ўсяго існуючага без аналізу і крытыкі — негатываў — ці карацей — апалагетыку існуючага становішча рэчаў.

Канечне, маюць рацыю і дзеянні мастацтва і літаратуры, што выказалі суровую крытыку заўвагі наконт публікацый у мінулым годзе паманёных вышэй філосафаў акадэміі. Галоўныя хібы іх публікацый вынікаюць з вельмі нізкай агульнай філасофскай, тэарэтычнай і метадалагічнай культуры іх логікі, іх канцэпцый, іх аргументаў.

Але дазвольце ўсім тут прысутным задаць пытанне: а хто ж вінаваты ў такім стане філасофскай навукі? Хто яе, логіку камунізму, алгебру рэвалюцыі, зрабіў пакорлівай служанкай бюракратыі, інструментам бяздумнай апалагетыкі існуючага, якім бы яно ні было? І не толькі яе адну — грамадазнаўства ў цэлым? Можна, самі вучоныя? Не! Сталіны, Хрушчовы, Брэжневы, іх ідэалагічнае асяроддзе. Ды той парадокс, калі грамадазнаўцы ў існуючых выдавецтвах фактычна не маюць ніякіх правоў: нават самыя малодшы рэдактары выкручваюць рукі спецыялісту, доктару навук, робячы з яго вызначэннямі і тэарэтычнымі формуламі ўсё, што яму ўдумаецца. Іначай кніга рызыкуе быць здабыткам толькі хатніх мышэй. Дарэчы, літаратарам падобныя становішчы рэчаў вядомы вельмі добра. Чаму ж не правяць формулы матэматы-

цыялізму, калі яны ўсе абыходзілі негатывныя працэсы ў грамадстве, ён крытыкуе грамадазнаўцаў за тое, што яны публічна не прызналі сваёй навуковай няздольнасці і не адмовіліся ад сваіх кніг, артыкулаў, дысертацый, дыпламаў. Але дазвольце запытаць шаноўнага Пятра Кузьміча, хто б з вас дазволіў у той час выхад такіх кніг і артыкулаў, дзе б даваліся адмоўныя характарыстыкі канцэпцыі «развітога сацыялізму»? Якое б выдавецтва ва ці часопіс іх надрукавалі? Можна, «Навука і тэхніка»? Ці «Беларусь»? Ці, можа, часопіс «Коммунист Белоруссии»?

Напрошваецца вывад, што крытыка ў адрас савецкіх філосафаў, грамадазнаўцаў за крызіснае становішча іх навукі патыхае часам дэмагогіяй.

Хаця я не магу тут не дадаць, што без перадавых ідэй грамадазнаўцаў, філосафаў у тым ліку, не было б сёння ні новага мыслення, ні перабудовы. Нягледзячы на перашкоды, нам удавалася не раз правесці ў жыццё творчыя думкі, а тое, што не друкавалася, кіруючыя органы атрымлівалі вельмі часта ў выглядзе закрытых рабочых запісак і рэкамендацый. У сваіх лекцыях перад людзьмі пераважная большасць з нас гаварыла праўду, заклікаючы думаць і дзейнічаць.

Агульны лёс у літаратараў і навукоўцаў, агульная віна перад духоўным патэнцыялам народа. Таму, мяркую, і агульныя просьбы да кіраўніцтва. Першае: дапамажыце стварыць

У краіне пасля перамогі Вялікага Кастрычніка — у тым і адно з адрозненняў сацыялістычнай рэвалюцыі ад буржуазнай, што буржуазная рэвалюцыя канчаецца захопам улады, а сацыялістычная гэтым пачынаецца — увесь час ламалася, буралася старэе, аджылае, закасацянелае, што дасталося ў спадчыну ад капіталізму, царызму. Усюды, ва ўсім закладваліся асновы, падмуркі новага — у эканоміцы, адносінах між людзьмі, культуры і быце... Вялася барацьба з непісьменнасцю, з рэшткамі розных банд, з так званымі «буржуазнымі спецамі»... У 1928 годзе ў Маскве слушачка небывалая па масавасці замешаных у ёй Шахцінская справа. Пачалася калектывізацыя, раскулачванне і высылка кулакоў, «цвёрдазаданнікаў»... На старонках «Савецкай Беларусі» і «Звязды» вялася шырокая дыскусія па пытаннях развіцця тэатра і кіно, і ніхто не баяўся выказаць шчыра тое, што думае, існавала ж не на словах, а на практыцы ленынскае разуменне галаснасці і дэмакратыі, ды і пытанне ж было вельмі важнае — па якіх шляхах павінна пайсці развіццё беларускай культуры. Выказваліся розныя, самыя супярэчлівыя, нават супрацьлеглыя думкі. Т. Глыбоцкі, напрыклад, выступіў у «Савецкай Беларусі» супраць пастаноўкі на сцэне ў Першым беларускім дзяржаўным тэатры п'есы У. Іванова «Броненягі 14-69», не ўлічыўшы яе рэвалюцыйнай накіраванасці, бо, маўляў, у нас «павінна быць толькі свая самабытная культура». Гэты пункт погляду падзяляў і Ц. Гартны, які выступіў таксама ў той жа «Савецкай Беларусі» аж з двума артыкуламі. Дыскусія завяршылася паставай Бюро ЦК КП(б) Б ад 17 снежня 1928 года, у якой асуджаліся тэндэнцыі, што прагучалі ў асобных выступленнях. Стаў вядомы грамадскі ўсё праз тую ж «Савецкую Беларусь» і «Ліст трох» — Александровіча, Дудара і Зарэцкага — аб выхадзе з універсітэта, бо там з іх, студэнтаў-пастаў, насміхаюцца, бо там няма нічога беларускага, там супраць беларусізацыі наогул... Ліст гэты шумна абмяркоўваўся ў друку, на пісьменніцкіх і студэнтскіх сходках... Выходзілі адно за адным фундаментальныя даследаванні — «Чатырохсотлецце беларускага друку» (1926 г.), «Нарысы гісторыі беларускай літаратуры» М. Пятуховіча (ч. 1, 1928 г.), «Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва» М. Шчакаціхіна (т. 1, 1928 г.), «Творы М. Багдановіча» (1-2, 1927—1928 гг.), «Беларуская драматургія» (1929 г.), «Беларуская навуковая тэрміналогія» (в. 1-2, 1922—1930 гг.) і інш. Іх выдаваў Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт), які быў заснаваны ў 1922 г. на базе Навукова-тэрміналагічнай камісіі. Інбелкульт падпарадкоўваўся Наркамату асветы БССР, а з 1927 г. быў выдзелены ў самастойную навуковую ўстанову і набыў акадэмічны статус. Тады ж былі абраны 14 правадзейных яго членаў, сярод іх І. Замоцін, Ц. Гартны, Я. Купала, Я. Колас, Я. Лёсік (дарэчы, ён не пакідаў перад усталяваннем Савецкай улады Мінск, не быў у эміграцыі, як некаторыя пішучы), В. Ластоўскі, С. Некрашэвіч, А. Смоліч і інш. У рабоце Інбелкульту бралі ўдзел М. Гарэцкі, З. Бядуля, Я. Пушча, А. Гурло і іншыя беларускія пісьменнікі. У канцы 1928 г. Інбелкульт быў ператвораны ў АН БССР, урачыстае адкрыццё якой адбылося 1 студзеня 1929 г. Плённа працавалі ўсе аддзяленні гэтай навуковай установы, але асабліва — літаратуры. Можна, таму, што ўзначальваў яе сапраўдны вучоны І. І. Замоцін — сам рускі па нацыянальнасці, які прыйшоў на дапамогу маладой беларускай навуцы, каб яе арганізаваць, даць належны накірунак і ход. Скончыўшы Пецярбургскі гісторыка-філалагічны інстытут яшчэ ў 1897 г., ён у 1908 годзе стаў прафесарам Варшаўскага, а потым Данскога універсітэтаў, даследаваў творчасць М. Гоголя, В. Бялінскага, М. Чарнышэўскага, І. Тургенева, А. Астроўскага, Ф. Дастаеўскага, Л. Толстага... Прыехаўшы ў Беларусь, ён пачаў даследаваць творчасць Я. Коласа, Я. Купалы, М. Багдановіча, Ц. Гартнага, К. Крапівы... Пад кіраўніцтвам І. Замоціна ў інстытуце працавалі вядомыя вучоныя-літаратуразнаўцы Я. Барычэўскі, М. Пятуховіч і інш. Кожны з гэтых вучоных, маючы яшчэ дарэвалюцыйную вышэйшую адукацыю і будучы самі беларусамі, вядома ж, скіравалі ўвагу перш за ўсё на мала вывучаную літаратуру свайго народа — Я. Барычэўскі даследаваў пытанні эстэтыкі, тэорыі, выступаў часта на старонках часопісаў «Полымя», «Узвышша», «Маладняк», а М. Пятуховіч — дзейнасць Скарыны, творчасць Ф. Багушэвіча, Ядвігіна Ш., М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа, Ц. Гартнага, М. Чарота... Але, і гэта варт падкрэсліць, што ні І. Замоцін, ні Я. Барычэўскі, ні М. Пятуховіч не замыкаліся ў вузка-нацыянальных тэмах і праблемах, а выходзілі на шырокі круг пытанняў.

дзілі на іншыя літаратуры, даследавалі ўзаемадзеянне і ўзаемаўплывы беларускай літаратуры з рускай, украінскай і іншымі, бо былі людзьмі адукаванымі, сапраўднымі вучонымі з глыбокімі ведамі і шырокім кругаблядам.

Вялікая работа праводзілася па вывучэнню мовы, стварэнню слоўнікаў, вывучэнню мастацтва, гісторыі, краязнаўства, народнай гаспадаркі, этнаграфіі, фальклору, археалогіі... З 1926 г. кіраваў Інбелкультам, а потым, калі Інбелкульт стаў АН БССР, і Акадэміяй навук выдатны беларускі гісторык і грамадскі дзеяч У. М. Ігнатюк. Выпускнік Юр'еўскага (Тартускага) універсітэта, ён неаднаразова арыштоўваўся за ўдзел у рэвалюцыйнай барацьбе супраць царызму. У 1917 г. ён пераўз і партыйны эсэраў, членам якой быў з 1901 г., вёў падпольную барацьбу з польскімі акупантамі, а

Зыходзячы з прынцыпа адзінай нацыянальнай душы, нацдэмаўскія літаратуразнаўцы фальсіфікавалі творчасць асобных пісьменнікаў. Яны фальсіфікавалі, напрыклад, творчасць пісьменніка-прыгонніка і манархіста Дуціна-Марцінкевіча, а там, дзе гэта немагчыма было зрабіць, замоўчалі антысавецкую дзейнасць асобных пісьменнікаў-контррэвалюцыйнаў, падобных Гаруну, Ядвігіну і інш. Нацдэмы імкнуліся адарваць беларускую літаратуру ад ўзаемадзеяння з іншымі літаратурамі і, у першую чаргу, з рускай. Выключэнне рабілася імі толькі для буржуазна-дваранскіх і нацдэмаўскіх плыней ва ўкраінскай літаратуры, з якімі беларускія нацдэмы заўсёды блакіраваліся.

Такім чынам, адчуванасць, нават вярхоўная адносіны да ўсяго небеларускага і, у першую чаргу, да рускага з'явілася

Барыс САЧАНКА

БЭНДЭ

30-я У АБЛІЧЧАХ І ДАКУМЕНТАХ

ў 1920 г. уступіў у Камуністычную партыю бальшавікоў. Займаў пасады наркома земляробства, наркома асветы БССР, быў членам ЦВК БССР і яго Прэзідыума, членам Бюро ЦК КП(б) Б.

Шмат рабіў у справе падрыхтоўкі спецыялістаў самага рознага профілю і навуковых кадраў Беларускай дзяржаўнай універсітэта, які ўзначальваў таксама выдатны вучоны, будучы акадэмік АН БССР і АН СССР У. І. Пічэта. Нарадзіўшыся ў Палтаве, ён скончыў Маскоўскі універсітэт, працаваў настаўнікам. У 1915 г. сустрэўся з М. Багдановічам. Гэтая сустрэча так паўплывала на маладога вучонага, што ў 1918 г., стаўшы прафесарам Маскоўскага універсітэта, ён напісаў і ў тым жа годзе прачытаў у Беларускай народнай універсітэце ў Маскве курс лекцый «Гісторыя беларускага народа». У. Пічэта быў адным з арганізатараў і першым рэктарам БДУ, актыўна супрацоўнічаў з Інбелкультам, падтрымліваў сяброўскія адносіны з Я. Купалам, напісаў грунтоўныя працы «М. Багдановіч як гісторык беларускага адраджэння» (1922), «Беларуская мова як фактар нацыянальна-культурны» (1924), «Беларускае адраджэнне ў XVI ст.», «Друк на Беларусі ў XVI і XVII ст.» (1926), «Культура Беларусі ў XVI ст.», «Гісторыя Беларусі», ч. 1 (1924) і інш.

Новая беларуская савецкая навука абаялілася на трывалы грунт, багатую спадчыну, перш за ўсё на фундаментальныя працы акадэміка Я. Карскага, а таксама працы І. Насовіча, М. Любаўскага, М. Доўнар-Запольскага, А. Спунова, П. Уладзімірава, А. Семяноўскага, іншых вучоных.

Чаму гэтак падрабязна гаворыцца пра многае, пра што можна было б і не гаварыць? Здавалася б, усё ясна, вядома без напаміну. Так, сёння. Але тады знайшліся нібыта вучоныя, якія пачалі сцвярджаць адваротнае таму, што было на самай справе, паспрабавалі закрэсліць, знішчыць, што было зроблена і ў дарэвалюцыйны час і ў першыя гады Савецкай улады сапраўднымі вучонымі. Іх думкі, ды, мабыць, і свае выказуў на Другім пленуме праўлення Саюза савецкіх пісьменнікаў у сакавіку 1935 г. В. Вольскі. Вось некаторыя з іх:

«Маладому беларускаму савецкаму літаратуразнаўству дасталася ад мінулага вельмі нярадасная спадчына, якая не дае літаральна нічога станючага, нічога таго, што можна было б выкарыстаць для савецкага літаратуразнаўства...»

Не менш нярадасную карціну ўяўляла і беларускае нацыянал-дэмакратычнае літаратуразнаўства, першыя асновы якога былі закладзены на старонках дарэвалюцыйнай буржуазна-нацыяналістычнай газеты «Наша Ніва». Рэакцыйныя прынцыпы нацыяналістычнай самабытнасці, якія развіваліся на старонках гэтага і падобных яму выданняў, потым узмоцнена насаджаліся контррэвалюцыйнымі нацдэмамі і ў маладое, савецкае беларускае літаратуразнаўства, першапачатковымі крыніцамі якога быў створаны ў Мінску Дзяржаўны універсітэт, які стаў адным з цэнтраў літаратуразнаўчай думкі, а потым Беларускае акадэмія навук...

Спрабуючы выкарыстаць рост нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР у сваіх контррэвалюцыйных, шкодніцкіх мэтах, нацдэмы змаглі на пэўным этапе часткова забраць у свае рукі гэтыя цэнтры, якія фармавалі маладое беларускае савецкае літаратуразнаўства...

адным з вядучых прынцыпаў нацдэмаўскага літаратуразнаўства, якое выцякала з агульнай канцэпцыі контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызма. Сваё роднае, хоць і дрэннае, лепей за чужое, хоць і добрае, — з такою меркаю нацыяналістычнае літаратуразнаўства падыходзіла да ацэнкі літаратурных з'яў, не саромеючыся ў гэтых адносінах ніякіх гістарычных і фармальных дыстанцый...

Карыстаючыся ў якасці «метадалагічнай» асновы для сваёй барацьбы супраць партыйнай лініі ў літаратуры самай беспрынцыпнай сумессю розных буржуазна-ідэалістычных плыней, нацдэмы часта спрабавалі абароніцца на сучасныя класавы-буржуазныя плыні ў літаратуразнаўстве Савецкага Саюза. На пэўным этапе яны знаходзілі, напрыклад, агульную мову з прадстаўнікамі рускай культуры-гістарычнай школы ў асобе акадэміка Замоціна, які працаваў і праца на беларускім матэрыяле...

Шмат спатрэбілася сілы і часу, каб ачысціць беларускае літаратуразнаўства ад рознага смецця, якое прынеслі туды нацдэмы. Выкрытыя і разбітыя ідэалогіі нацыянал-дэмакратызма былі выкінуты з беларускага савецкага літаратуразнаўства.

За гэты час беларускае савецкае літаратуразнаўства прарабіла пад кіраўніцтвам партыі значную работу па выкрыццю і выкарыстанню рэшткаў нацдэмаўскай спадчыны, па крытычным пераглядзе і пераацэнцы мінулых шляхоў беларускай літаратуры...

Але, нягледзячы на шэраг бяспрэчных поспехаў і дасягненняў на літаратуразнаўчым фронце БССР, неабходна ўсё ж адзначыць, што рэшткі шкодніцкай дзейнасці нацдэмаў даюць пра сябе знаць і да сённяшніх дзён. Яны асабліва адчуваюцца ў недахопе кадраў, бо менавіта ў гэтай галіне нацдэмы змаглі нанесці асабліва шмат шкоды... «Стенографічны адзін адзін» М. ГИХЛ, 1935 (стар. 190-193).

Вось так — галаслоўна і разам з тым быццам доказана... Бясспрэчна, і ў працы І. Замоціна, і ў працах Я. Барычэўскага, а тым больш у працах М. Пятуховіча, ды і ў працах іншых тагачасных беларускіх вучоных-літаратуразнаўцаў не ўсё бездакорна, былі там і недахопы, якія сёння бачача асабліва яскрава (напрыклад, спрошчанае сацыялагізацтва, схематызм, недаацэнка інтуіцыі ў творчасці і інш.). Але ж было там і тое «зэрне», якое ніяк не гаснула выкідаць. А яго выкінулі... Ды яшчэ і аплывалі, утапалі ў грязь, прыпісаўшы тое, чаго не было...

1930 год. Прымаюцца грандыёзныя планы, стваралася магутная індустрыя, на калектывныя рэйкі пераводзілася сельская гаспадарка. Былі перамогі, поспехі і ў іншых галінах, у тым ліку і ў навуцы, культуры... Але ён, гэты год, разам з радасцю прынёс і немалыя трывогі, засмучэнні... Пачынаўся адыход ад ленынскіх нормаў, стварэнне «культу» і «культыкаў». Калі ў Маскве ў РАППе за кіраўніка і самага аўтарытэтнага, уплывавага крытыка быў ужо Л. Авербах (а ў партыі, у кіраўніцтве падмайса над усімі Сталін), дык у Беларусі на ролю першай асобы ў крытыцы прэтэндаваў, і не без пэўнага поспеху, — Бэндэ. Менавіта ў гэты час у часопісе «Маладняк» з'явіўся яго артыкул «Шлях пэста» (1930, №№ 6—7), выношваўся «даспяваў» і ўступ да «Беларускай літаратуры»; тады ж неўзабаве ён перайшоў і на працу ў АН

БССР, перанёс туды як бы сваю рэзідэнцыю, свой штаб. Адтуль, можна сказаць, з Акадэміі навук і пачаліся галоўныя падзеі таго года — звольненні з працы і арышты. Былі звольнены з працы і арыштаваны былі дырэктар Інстытута мастацтвазнаўства Інбелкульту, намеснік загадчыка Белдзяржкіно Я. Дыла, акадэмік АН БССР В. Ластоўскі, А. Смоліч, С. Некрашэвіч, Я. Лёсік, У. Пічэта, прафесар Б. Эпімах-Шыпіла, пісьменнікі М. Гарэцкі, М. Грамыка, У. Дубоўка, Я. Пушча, У. Жылка, А. Бабарэка, А. Гурло... Тое самае напаткала і былога старшынню ўрада БНР А. Цвікевіча, народнага камісара асветы БССР, члена ЦВК А. Баліцкага, народнага камісара земляробства БССР, члена ЦВК і ЦК КП(б) Б З. Прышчэпава... Арыштваная аб'явавалася ў прыналежнасці да контррэвалюцыйнай арганізацыі. Справа ў тым, што перад гэтым на Украіне адбыўся працэс над контррэвалюцыйнай арганізацыяй «Саюз Вызвалення Украіны». І ў Беларусі напэўна ж таксама шукалася такая арганізацыя, ды і яе кіраўнік. Але выдумачы арганізацыю было куды лягчэй, чым знайсці яе кіраўніка, ды і даказаць, што такая арганізацыя сапраўды існавала. Ужо ўвосень на старонках газеты пачалі друкавацца больш чым дзюўныя лісты, у якіх іх аўтары — самыя аўтарытэтыя і вядомыя ў Беларусі людзі — прызнаваліся ў грахах і памылках, якіх не мелі, публічна каляліся ў тым, у чым не былі вінаваты. Першы такі ліст ад 30 лістапада 1930 г. надрукаваў Я. Колас:

«У шкоднай контррэвалюцыйнай рабоце, побач з актыўнейшымі прадстаўнікамі беларускага нацыянал-дэмакратызму, прымаў удзел і я, падпаўшы пад уплыў нацыянал-дэмакратычных ідэй і настроў. Мая дзейнасць выразілася не толькі ў канкрэтнай рабоце ў якасці члена тэрміналагічнай камісіі, у Навукова-тэрміналагічнай камісіі і ў Інстытуце беларускай культуры, але і ў маральным падтрыманні і адарэванні тае работы, тых устаноў і тых ідэалогічных вынікаў і контррэвалюцыйных праў, што няўнікнёна, у сілу свае дробнабуржуазнае і кулацкае прыроды, нес беларускі нацыянал-дэмакратызм. Адарваны ад жывых крыніц пралетарскіх мас, замкнёны ў дэспічным крузе нацыянал-дэмакратычнай інтэлігенцыі і атручаны нацыянал-дэмакратычным дурманам, я па-прамірэнцку і апартуністычна адносіўся да ўсіх яго праў, ні разу не выступіўшы супраць іх ні вусна, ні ў друку, ні ў парадку пралетарскай самакритыкі. Мая літаратурная дзейнасць, асабліва яе першы перыяд, выходзячы сваімі карэннямі з часоў «Нашай Нівы» і наскрозь прасякнутая дробна-буржуазнымі нацыянал-дэмакратычнымі настроямі, таксама шмат спрыяла росту і развіццю беларускага нацыянал-дэмакратызму.

Катэгорычна парываючы з беларускім нацыянал-дэмакратызмам, які ва ўмовах Заходняй Беларусі перарос у нацыянал-фашызм, я безагаворачна асуджаю яго, як канцэпцыю рэстаўрацыі капіталізму, канцэпцыю адміраючых класаў, варожых дыктатуры пралетарыяту, як мутную антыпралетарскую плынь у творчым патоку сацыялістычнага будаўніцтва, як агіднае звянё ў іржавым ланцугу шкодніцтва контррэвалюцыйных арганізацый, нядаўна выкрытых у розных мясцох Саюза ССР, шпіянажу замежных капіталістычных дзяржаў і іх генеральных штабаў, рыхтуючых употайку крываваую інтэрвенцыю супраць Саюза ССР.

Асуджаны гісторыяй на адміранне, як аджыўшая свой час дробна-буржуазная спадчынасць старога капіталістычнага свету, беларускі нацыянал-дэмакратызм павінен быць адмецен і скінут, як тормаз, з дарогі пераможнага ходу сацыялістычнага будаўніцтва. Усе сілы, усе здольнасці на фронт гэтага будаўніцтва!»

10 снежня таго ж года газета «Звязда» змясціла на сваіх старонках і ліст народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Вось гэты дакумент:

«На літаратуруную ніву я ўступіў у 1905 г., надрукаваўшы свой першы верш «Музыка». Мэта, якую ставіў я перад сваёй паэтычнай творчасцю, гэта было паказаць у мастацкай форме ўсю беднату, цемнату, нядолю і падняволье батрацтва і бядняцтва беларускае вёскі, якая горка пакувала пад сацыяльным і нацыянальным гнётам крывадушнага царызму. Але, пачаўшы з 1908 г., у часы самае чорнае рэакцыі, працаваць у «Нашай Ніве», я падпаў пад уплыў нашаніўскага дробнабуржуазнага і кулацкага нацыяналістычнага адраджэнства, захапіўся гэтымі адраджэнцкімі ідэямі нацыянал-дэмакратычнай дзяржаўнасці і пачаў іх адбіваць у сваёй далейшай творчасці, апываючы, як нешта цэлае, па-за класовае, беларускі «народ», ідэалізуючы ў некаторых сваіх творах гістарычнае мінулае, значыцца, феадальна-паншчыннае Беларусі, зацімняючы гэ-

(Працяг на стар. 12—13).

СУСТРЭЧА адбылася, можна сказаць, выпадкова і нават крыху нечакана. Канечне, за некалькі дзён да прыезду ў Слуцк сазваніўся з Мікалаем Іванавічам, дамовіўся аб больш зручным для яго часе, і цяпер я кроху па вуліцы Сацыялістычнай, шукаючы сярэдняю школу № 8, у якой Хілько працуе старшым настаўнікам, выкладае беларускую мову і літаратуру. За метраў сто ад будынка школы ўвагу запыняе малады, ладна скроены мужчына, у позірку якога падалося нешта знаёмае — як пазней успомніў, на памяць прыйшоў яго партрэт, змешчаны ў першым нумары часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе». «Ці не Хілько?», — падумалася, але тут жа адагнаў гэтую думку прэч. Мала, што падацца можа.

Мужчына тым часам запыніўся каля нейкай жанчыны, павітаўся: «Добры дзень!». Сумнення не было — на жаль, рэдка хто з моладзі гаворыць у горадзе па-беларуску. Парукаліся. Хілько, як высветлілася, даўно прыгледзеў непадалёку ад школы старую будыніну, перавезеную ў горад яшчэ ў 1910 годзе. У ёй колісь нават школка знаходзілася. Цяпер гаспадыня хаты жыве ў Мінску, рэдка завітвае ў Слуцк. Не чакаючы запытання, навошта яму гэты будынак, Хілько падзяліўся планами: «Прыдбаць бы яго. Для школы. Можна было б стварыць у ім экспазіцыю, краязнаўчую ці нават этнаграфічную, як у Белакоза».

Слуцкага настаўніка не палохае тое, што гудзевіцкім энтузістам у нейкай ступені было лясчэй — прыдбаць хатку ў суседняй вёсцы, перавезці яе, каб стварыць этнаграфічны музей, дапамог мясцовы калгас, выдзеліўшы неабходныя грошы. Тут жа ў асноўным даведзена разлічываць на ўласныя сілы. Раней, праўда, не забывалі пра школу некаторыя кіраўнікі

слудкіх прадпрыемстваў. Цяпер жа, з пераходам на гаспадарчы разлік, справа ўскладняецца, кожная капейчына на ўліку. Аднак Хілько не збіраецца парываць з імі сувязі. Як і ў мінулыя гады, разам з некаторымі сваімі калегамі з іншых школ збіраецца папра-

родныя іраўвіды, што жылі ў памяці з дзяцінства. А тут яшчэ ў школе з'явіўся новы настаўнік, нядаўні выпускнік універсітэта Уладзімір Януковіч, які з маладым запалам і гарэнем узяўся за выкладанне роднай літаратуры і мовы. І не толькі літаратуры і мовы, а і далучаў сваіх выхаванцаў да гісторыі іраў, фальклору,

на эрудзіраванага, усебакова адуманага, а такога, які б з цягам часу ўзяў эстафету асветніцтва з тваіх рук, панёс паходню ведаў далей. Мікалай Хілько і стаў адным з такіх сапраўдных вучняў свайго настаўніка.

...Гэта быў адзін з першых яго ўрокаў. Як цяпер помніць, у восьмым класе. У падручніку

калі прачытаў пра слудкую філію «Маладыя». Таксама захацелася вучням расказаць больш, чым паведамляецца ў падручніку. Тут на дапамогу прыйшоў Ян Скрыган. Спачатку, праўда, яго кніга «Некалькі хвілін чужога жыцця», у якой пісьменнік успамінае і тых, з кім разам уваходзіў у літаратуру. Неўзабаве ж адбылося асабістае знаёмства з Янам Аляксеевічам, і дзядзька Ян стаў адным з найбольш актыўных даратцаў слудкага настаўніка.

Калі далучаў вучняў да свёту творчасці народнага песняра Беларусі Якуба Коласа, захацелася М. Хілько зноў «адвясці» ад падручніка, падрабязней расказаць дзецям аб працы Канстанціна Міхайлавіча на курсах настаўнікаў у Слуцку. Як заўсёды, прыйшлі на дапамогу ўспаміны беларускіх пісьменнікаў, бібліяграфічныя матэрыялы. Пакрысе пачалася запаўняцца выразкамі з газет, запісамі, фотакопіямі спецыяльнай папка — з'явілася жаданне ўсур'ез заняцца літаратурна-краязнаўчай работай. Настаўнік і яго вучні набывалі і творы пісьменнікаў-землякоў. Усе гэтыя матэрыялы складваліся ў асобнай шафе, бо цеснота не дазваляла выдзеліць для будучага музея — а што такі музей у школе патрэбен, М. Хілько ніколі не сумняваўся — асобны пакой.

У 1983 годзе, калі ўзнікла задумка, меркавалася, што гэта будзе спачатку кабінет краязнаўства. Выісце знайшлі, адгарадзіўшы невялікі куток у калідоры. Калі ўзяліся за справу, спатрэбілася дапамога вучняў. І тут Мікалай Іванавіч зрабіў для сябе маленькае адкрыццё. Аказалася, што нават так званыя «цяжкія» школьнікі, калі захапілі іх важнай справай, гатовы на многае. Прынамсі, дзевяты клас, у якім М. Хілько з'яўляўся тады класным кіраўніком,

ЖЫЦЦЕ — СЛУЖЭННЕ РАДЗІМЕ

ЗЕРНЕ падае ў глебу...

Запомніліся Міколу Хілько і гутаркі са старымі людзьмі Несцераўшчыны і навакольных вёсак. Размаўляў падоўгу, робячы ў спецыяльным шэтыку памяты прамом ці алоўкам, запісваючы, як гучыць тое ці іншае слова, даведваючыся пра яго значэнне. Высветлілася, што нават у вёсках, якія знаходзіцца непадалёку ад другой, ёсць рознасць у вымаўленні ды і значэнні слоў не заўсёды супадаюць. Аказалася, вельмі цікавая гэта навука — дыялекталогія. А гэта ж па ініцыятыве свайго настаўніка збіралі дзеці матэрыялы для дыялекталогічнага слоўніка.

Назаўсёды запяў у памяць і прыезд у школу маладых тады паэтаў Сяргея Законнікава, Мар'яна Дунсы, Уладзіміра Дзюбы, іх нязмушаная размова аб павязе да ўстаго роднага і блізкага з маленства, аб тым, што бяспаміятна нічыць чалавек як асобу, зваўка яго духоўны свет.

«Настаўнік, выхавай вучня!» — такім правілам і кіраваўся ў паўсудзённай рабоце У. Януковіч. Выхавай не проста чалаве-

па беларускай літаратуры В. Івашына і М. Лазарука сутыкнуўся з паведамленнем пра «Слуцкі летаніс». Сумнення быць не магло. Хто-небудзь з такіх «дапытлівых» вучняў, якія абавязкова жадаюць на чымсьці «падаліць» настаўніка, абавязкова захаца пра летаніс гэты больш даведацца. Ды чаму падлавіць, звычайная цікаўнасць. Ён жа, на свой сорам, пра «Слуцкі летаніс» нічога не ведаў, акрамя таго, што мімаходзь гаварылася ў падручніку. Захацелася самому даведацца, пра што ў летанісе гэтым расказваецца. Пошукі прывялі ў Мінск, зняў копію. Адначасова даведаўся, што, акрамя летанісу, згаданага ў падручніку, былі яшчэ тры «Слуцкія летанісы», экзэмпляры якіх па сённяшні дзень не адшуканы.

Нешта падобнае адбылося, на Беларусі і М. Лазарука сутыкнуўся з паведамленнем пра «Слуцкі летаніс». Сумнення быць не магло. Хто-небудзь з такіх «дапытлівых» вучняў, якія абавязкова жадаюць на чымсьці «падаліць» настаўніка, абавязкова захаца пра летаніс гэты больш даведацца. Ды чаму падлавіць, звычайная цікаўнасць. Ён жа, на свой сорам, пра «Слуцкі летаніс» нічога не ведаў, акрамя таго, што мімаходзь гаварылася ў падручніку. Захацелася самому даведацца, пра што ў летанісе гэтым расказваецца. Пошукі прывялі ў Мінск, зняў копію. Адначасова даведаўся, што, акрамя летанісу, згаданага ў падручніку, былі яшчэ тры «Слуцкія летанісы», экзэмпляры якіх па сённяшні дзень не адшуканы.

Нешта падобнае адбылося,

БЭНДЭ

(Працяг. Пачатак на стар. 11).

тым самым клясавую сутнасць сацыяльнае і нацыянальнае барацьбы за вызваленне, якая і ў гэты перыяд, хоць прыдушана, але хвалявалася, узбуралася ў імкненнях і парывах працоўных мас (незалежная рэвалюцыйная літаратура, забастоўкі і г.д.).

Гэтае захапленне дробнабуржуазнымі нацыянал-дэмакратычнымі ідэаламі прычынілася таму, што я і ў першыя гады Кастрычніцкае рэвалюцыі не змог ад іх пазбавіцца ды ўразумець і ўсвядоміць усю веліч і гістарычную няміннасць пралетарскае рэвалюцыі, якая адна несла сапраўднае сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне працоўным былой царскай Расіі, у тым ліку і Беларусі. Дзякуючы гэтай майму аслепленню, з'явіўся мае такія творы з ярка нацыянал-дэмакратычнымі настроямі, як, напрыклад, «Паўстань», «Перад будучыняй», п'еса «Тутэйшыя» і інш...

Прасякнуты нацыянал-дэмакратычнай заразой, прышчэпленай мне нашаніўскім перыядам маёй літаратурнай працы, калі я стаў быў адным з ідэолагаў буржуазна-дэмакратычнага «адраджэнства» і «незалежнасці», я і пасля Кастрычніцкае рэвалюцыі не адмежаваўся, як гэта належала, ад акружачага мяне нацыянал-дэмакратычнага асяродзішча, а быў уцягнуты ім і прыняў самы блізкі ўдзел у контррэвалюцыйнай рабоце віднейшых беларускіх нацыянал-дэмакратаў, якія на грунце Канстытуцыі Савецкай Беларусі, скарыстаўшыся давер'ем, якое аказана было ім з боку Савецкай улады, прыкрываючыся хлуслівай заслонай фальшывых крывадушных дэкларацый і запэўненнем, праводзілі свае шкодніцкія нацыянал-дэмакратычныя ідэі на культурным фронце.

Працоўчы ў навукова-тэрміналагічнай камісіі, у Інбелкульце БАН, гэтых кіруючых штабах беларускага нацыянал-дэмакратызму, бачачы сваімі вачыма іхнія несумяшчальныя з інтарэсамі беларускіх працоўных мас і запатрабаваннямі

партыі і Савецкае ўлады ўстаноўкі і мерапрыемствы ў культурным будаўніцтве, я не толькі ні разу не асудзіў іх, але, наадварот, маральна падтрымліваў і дапамагаў іх рэалізацыі.

Але гэты этап прайдзён. Цяпер я бачу ўсю шкоднасць і гібельнасць таго шляху, па якім памыкаліся беларускія нацыянал-дэмакраты павярнуць ход гісторыі. Гіганцкімі крокамі ідзе культурнае і эканамічнае будаўніцтва Беларусі. Краіна, быўшая ўвасабленнем рабства, убоства і беспрасветнай цемры, ператвараецца ў краіну вольнае працы. На месцы некалі гнілых дрыгвіністых балот вырастаюць фабрыкі, заводы, электрастанцыі. На месцы ўбогіх сялянскіх палосак красуюцца калгасныя нівы, навейшыя дасягненні аграноміі, тэхнікі і пладотворчай калектыўнай працы. На месцы народнай цемры вырастаюць безупынада ўсё новыя і новыя культурныя і навукальныя ўстановы.

Будуецца сацыялізм. ...Парываючы сам катэгарычна і безпаваротна ідэі і арганізацыйна з беларускім нацыянал-дэмакратызмам, як з нейкай хвараблівай зданню, якая палоніла мяне на працягу доўгіх год майго свядомага жыцця, я шчыра жадаю, каб гэты мой горкі вопыт паслужыў навукай для той часткі беларускай інтэлігенцыі, якая яшчэ не зусім вызвалілася ад нацыянал-дэмакратычнага шалупіня, якая канчаткова не прыйшла да пераканання, што толькі працоўны пад кіраўніцтвам Камуністычнае партыі, гэтага авангарду рабочае класы, толькі аддаючы свае сілы на сацыялістычнае будаўніцтва, яна не будзе адмецена жыццём, як агідная памятка рабскага мінулага.

Усе сілы — сацыялістычнаму будаўніцтву на зацвітаючай новымі агняцветнымі краскамі індустрыяльна-калгаснай глебе Савецкай Сацыялістычнай Беларусі!

Тады ж па Мінску, па ўсёй Беларусі, папаўзла пагалоска, што Янка Купала, не вытрымаўшы здзекаў, што чынілі над

ім Бэндэ і яго памагатыя, ды і некаторыя іншыя, надзеленыя пэўнымі паўнамоцтвамі і ўладай асобы, зрабіў спробу самагубства. Ва ўсякім выпадку, ад тых дзён астаўся дакумент, прыналежнасць якога Янку Купалу не выклікае сумнення:

«Старшынні ЦВК СССР і БССР т. Чарвякову

Таварыш старшынні!
Яшчэ раз, перад смерцю, заяўляю, што я ў ніякай контррэвалюцыйнай арганізацыі не быў і не збіраўся быць.

Ніколі не быў контррэвалюцыйнарам і да контррэвалюцыі не імкнуўся. Быў толькі паэтам, які думаў аб ішчасці Беларусі. Я ўміраю за Савецкую Беларусь, а не за якую іншую.

Верш мой «Паўстань» справакавалі:

1. Лёсік, надрукаваўшы яго побач з артыкулам, прысвечаным Пілсудскаму, аб чым я не ведаў, бо быў у вёсцы.

2. Шыла, які асвятліў Дзям'яну Беднаму гэты верш у правакацыйным сэнсе.

3. Я сам, змясціўшы яго ў зборніку, не прыдаўшы гэтай палітычнага значэння.

Я вельмі прасіў бы рэабілітаваць мяне перад працоўнымі Сав. Беларусі. Гэта можна лёгка зрабіць. Верш, змешчаны ў зборніку, мною выпраўлены. Прасіў бы вырваць гэты верш і кніжку выпусціць.

Яшчэ адна просьба да Вас. Заапануйцеся маімі сем'ямі, што тут у Мінску і ў Барысаве. Я ўміраю з цвёрдай верай у вечнае існаванне Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Папрасіце ГПУ, каб не цягалі маёй жонкі. Яна таксама, як і я, ні ў чым не паніна.

Бібліятэку сваю перадаю Бел. Дзярж. Бібліятэцы.

Шчыра дзякую за ўсё тое добрае, што для мяне зрабілі партыя і Сав. улада.

Уміраю, прымаючы тое, што лепей смерць фізічная, чымся незаслужаная смерць палітычная.

Відаць, такая доля паэтаў. Павесіўся Есёнін, застрэліўся Маякоўскі, ну і мне туды за імі дарога.

Шкадую толькі, што не змагу болей прымаць удзел у вялікім будаўніцтве, якое разгарнула партыя і Сав. улада ў БССР.

Няхай жа жыве гэта новае творчае жыццё для ішчасця ўсяго чалавецтва.

Янка Купала.

Памылкі свае, такія ці іншыя, я збіраўся выправіць, але не паспеў.
Менск, 22-ХІ-30 г. Я. К.

Невялікі каментарый.
Верш «Паўстань...» быў напісаны Я. Купалам 28 жніўня 1918 г. Надрукаваны ён упершыню ў газеце «Звон» 17 верасня 1919 г. за два дні да прыезду ў Мінск кіраўніка новай Польшчы Ю. Пілсудскага. Потым гэты верш быў перадрукаваны ў літаратурна-навуковым вестніку Інстытута беларускай культуры «Адраджэнне» (№ 1 за 1922 г., рэдактар Я. Лёсік), тыраж якога адрозу ж пасля выхаду быў амаль увесь знішчаны. Верш увайшоў у кнігу «Янка Купала. 1918—1928. Творы» (Мн., 1930 г.).

ПАЎСТАНЬ...

Паўстань з народу нашага, прарок,
Правяў бураломных варажбін,
І мудрым словам скінь з народу ўрок,
Якім быў век праз ворагаў спавіт!

Збярэ ў адну ўсю Беларусь сям'ю.
Вазьмі з яе прысягу і зарок,
Што не прадаць сябе, сваю зямлю...
Знаць пугі бацькаўшчыне ўстань,
прарок!

Паўстань з народу нашага, песняр,
Былых і будучых вяслоў баян,
І ў бурны кіліч, які буры ўдар,
З віхрамі загудзі пад зван майдан!

Гудзі над Беларусіяй з іраю ў край,
У сэрцах спячкіх распалі панар,
Над нурганямі прыручым зайграй!
Збудзіць нябожчынаў паўстань, песняр!

Паўстань з народу нашага, ваян,
І волатам на вогненнымі кані
Народ аграблены — бы з торб жабран —
За бацькаўшчыну павядзі ў агні!

Да хвалы шлях айчыне панакны,
Змяці з палёў яе чужыя бадзаны,
На стражы стаяць гранічнае мяжы...
Свой край заваяваць паўстань, ваян!

28.VIII.1918 г.
Карлсберг.

У папярэдніх рэданцыях былі яшчэ такія радкі:

Паўстань з народу нашага, Уладар,
Адбудаваць свой збураны пасад,
Бо твой народ забуду, хто гаспадар
І хто яго абдзёр з наранных шат.

На Уладара ждзі Беларусь даўно.
І ждзі цябе Уладарства Божы дар,
Вялікае, жагучае лян...
Пад беларускі сцяг прыдзі, Уладар.

ШЫЛА — Мікалай Шыла, беларускі грамадскі дзеяч. Я. Купала, відаць, ведаў, што Шыла сустракаўся з Дзям'янам Бедным, які, наймакш, пасля гэтай сустрэчы і напісаў верш, дзе ёсць такія радкі: «Ізменил пост народу, Заплясал панам в угоду, Да, в угоду... Яны повисст соловьиный Превратился в шип змеиный, Да, в змеиный...»

не сыходзіў у настаўнікаў з язакоў. А ўзяліся за абсталяванне кабінета, дзек і высветлілася, што гэтыя ні да чога няздатныя хлапчкі і габляваць умеюць, і маляваць, і чарчэжнікі неблагія.

Відаць, вучняў захапіла не толькі сама справа, а і тое, што гэтую справу рабіць іх падхваціў сам Мікалай Іванавіч. Тыя першыя гады навучання ў яго пераканалі школьнікаў, што перад імі педагог, які не проста адбывае патрэбныя гадзіны, а любіць літаратуру, жыве ёй па-спраўдному. Сам М. Хілько нахонт гэтага прамаўчаў, пасаромеўся сказаць, каб не падацца няспылым. А ён жа можа дэкламаваць па памяці ўсю «Новую зямлю» Якуба Коласа, ведае асобныя раздзелы «Яўгенія Анегіна» А. С. Пушкіна, не кажучы ўжо пра асобныя вершы гэтых і іншых пісьмемнікаў. Палюбіўшы настаўніка, дзеці ахвотна адгукнуліся і на яго пачынанні. Сам М. Хілько таксама працаваў апантана, забываючыся пра вольны час. Тры гады запар не быў у водпуску, каб толькі ўсю справу давесці да ладу.

«Літаратурная Слуцчына» — так называецца сёння музей, створаны настаўнікам і яго выхаванцамі. Есць у гэтым музеі шматлікія матэрыялы, якія расказваюць пра жыццё і творчасць пісьмемнікаў-землякоў. «Да паняцця Слуцчына», — гаворыць М. Хілько, — мы падыходзім у яе гістарычным разуменні, таму не абмінулі і пісьмемнікаў, што нарадзіліся на цяперашняй Капыльшчыне ці Салігоршчыне, калі ў іх творчасці закранаецца слуцкая тэма». Таму поруч з імямі слуцакоў Яэна Дылы, Васіля Віткі, Міколы Лобана, Алены Васілевіч, Паўла Місько і іншых суседнічаючых імяны Кузьмы Чорнага, Анатоля Астрэйкі, Адама Русака, Аляксея Кулакоўскага, Алеся Адамовіча, Максіма Лужаніна... І, канеч-

не, М. Хілько не замыкаецца толькі на мясцовым матэрыяле, разумеючы, што выхаванне любоў да літаратуры — значыць, даць уяўленне вучням і аб сучасным літаратурным працэсе ў цэлым. У музеі расказваецца пра Максіма Танка і Пімена Панчанку, спецыяльныя раздзелы прысвечаны Янку Купалу і Якубу Коласу.

Матэрыялы, сабраныя ў музеі, не нешта аморфна-застывае. Ужо сам факт, што ў ім праходзяць заняткі — перагружанасць школы не дазваляе «раскошаваць», каб гэты пакой пуставаў, — сведчыць у карысць таго, што вучні з розных класаў могуць штодня далучацца да літаратуры, нават кідаючы позірк на стэнды. Куды ж важней, што, пачынаючы недзе з чацвёртага-пятага класаў, М. Хілько паступова знаёміць дзяцей з жыццём і творчасцю пісьмемнікаў-землякоў.

Спачатку знаёмства гэтае носіць, можна сказаць, пазнаваўчы характар. «У чацвёртых-пятых класах», — дзеліцца вопытам Мікалай Іванавіч, — практыкую дыктоўку прыкладна такога зместу: «Слуцкая зямля багатая не толькі лясамі, урадлівымі палеткамі, але і талентамі. На ёй нарадзілася нягалеа пісьмемнікаў, сярод якіх і пісьмемнік-дэмакрат Алягерд Абуховіч. Выхадзец з багатай сям'і, ён прысвціў сваё жыццё служэнню народу. Абуховіч быў высока адукаваным чалавекам, ведаў шмат моваў, але пісаў па-беларуску».

Восьмая школа Інтэрнацыянальная па сваім складзе. У ёй вучацца ў асноўным дзеці служачых, якія прыехалі з розных куткоў Савецкага Саюза. Прытым кантынгент навучэнцаў часта мяняецца. Няма патрэбы нарадаваць, як цяжка працаваць настаўніку, што хоча, каб як мага большае колькасць яго выхаванцаў адчула мілагучнасць беларускай мовы, палюбіла яе, як сваю родную, і пастаянна сутыкаецца, што той-сёй з бацькоў вызывае сваё дзіця ад уроку. Прынамсам наўрад ці зробіць што, някрасе М. Хілько. Есць іншы шлях — зацікавіць іх. Ім колькі гадоў ужо ідзе настаўнік, ператвараючыся ў сапраўднага даслед-

чына літаратуры і адначасова літаратуразнаўцу, якога хваляюць розныя рэаліі творчага жыцця.

Мікалай Іванавіч — няхай гэта прагучыць у дакор многім з нас — першым дзедаўся, што апошнія пятнаццаць гадоў ў Слуцку жыла родная сястра Кузьмы Чорнага Марыя Карлаўна Рамановіч, якая нядаўна памёрла. Шмат сустракаўся М. Хілько з жанчынай, атрымаў ад яе радкія матэрыялы, у тым ліку арыгіналы пісьмаў Чорнага з Масквы ў 1944 годзе ў Беларусь, калі пісьмемнік дзедаўся аб вызваленні роднай зямлі. Запісаў уславіны Марыі Карлаўны. На аснове іх прагучалі дзве перадачы па радыё, а самі ўспаміны захоўваюцца ў школе. Вучні слухаюць іх на ўроках, калі вывучаюць творчасць выдатнага пісьмемніка, класіка нацыянальнай літаратуры.

Важна і тое, што дзеці дзедаўся, як пісьмемнікі працуюць над сваімі творами, якая нягалеа мастакоўская праца. У прыватнасці, М. Хілько паказвае ім рукапісы Яна Скрыгана, якіх у музей дзедаўся Ян перадаў нягалеа. Шматлікія праўні, часам па шэсць варыянтаў. Тое ж самае можна сказаць і пра машынапісны рукапіс рамана М. Лобана «Шэметы», падараны ўдавой празаіка В. Лобана.

Паўнаўняецца і школьная бібліятэчка рэдкіх выданняў. Сёння ў ёй кнігі «Янук Сяліба» М. Танка (1943), «Астап» М. Лынькова (1944), «Апавяданні» Я. Брыля (1946), «Далёкія станицы» І. Мележа (1945), «Поўдзень» В. Віткі (1946). «Расце» і другая бібліятэчка. Для таго, каб у час уроку вучні маглі заўсёды мець пад рукой неабходную літаратуру, М. Хілько за ўласныя грошы набывае многія кнігі. А калі ўжо гаварыць пра літаратуру, якую педагог выкарыстоўвае пры падрыхтоўцы да ўрокаў, у пазакласнай рабоце, дык тут дзесяткі, сотні назваў.

Шмат дае М. Хілько супрацоўніцтва з гарадской бібліятэкай імя Н. К. Крупскай, праца ў мінскіх бібліятэках і архівах і, зразумела, абмен вопытам з калегамі. Дарэчы, Мікалай Іванавіч з'яўляецца кіраў-

ніком Слуцкай гарадской метадычнай секцыі настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры. Аўтарытэт яго — вядомы, бо ёсць аб чым расказаць таварышам. І пра тое, як у час канцэртаў — восьмая школа з музычным ухілам — дзеці дэкламуюць творы беларускіх пісьмемнікаў, і як хлопчыкі і дзяўчынкі прымаюць удзел у штогадовым свяце вуліцы Янкі Купалы, і як дбаюць, каб вучні з іншых школ, якія рэгулярна прыходзяць сюды на экскурсію, выйшлі з музея, адчуўшы сябе больш духоўна багатымі і шчодрымі.

Гэта ўсё тое, што ўжо зроблена М. Хілько. А ў планах — было б толькі памяшканне — спецыяльны пакой, адведзены М. Лобану: столькі матэрыялаў, рэдкія здымкі, рукапісы пісьмемніка, яго бібліятэка. Добра было б на асобных стэндах размясціць рэдкія кнігі, прасіяцца туды і матэрыялы пра некаторых пісьмемнікаў. Многія ж кнігі, рукапісы, здымкі, з-за адсутнасці месца, схаваны.

Есць і цяжкія іншага плана, пра якія ён пісаў ужо на старонках часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе». Пісаў ды не можа не сказаць зноў: «Ад нашай ініцыятывы, творчых пачынанняў і энтузіязму залежыць многае. У першую чаргу беларусавед павінен быць прапагандастам роднай мовы і літаратуры, гісторыі і культуры. Але вельмі мала гадзін адведзена на вывучэнне ў школе роднай мовы і роднай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд у беларускай літаратуры па сутнасці зусім не разглядаецца. Нельга ж лічыць сур'ёзным тое, што настаўнік з вучнямі-васмікласнікамі быццам галолам праімчыцца па мінулых стагоддзях».

Есць у М. Хілько прэтэнзіі і да беларускіх пісьмемнікаў. Напрыклад: дзе тыя аўтары, якія праўдзіва скажуць пра

сучасную школу, пра яе запатрабаванні, пра яе праблемы? Пішуць пра знаёмасць па дзесятках кніг, паўтараюцца ды, на жаль, і гэтыя літаратурныя рэмінісцэнцыі на нізкім мастацкім узроўні. А былі ж героі, якіх дзеці і сёння любяць! Міколка-паравоз, Сцёпка Барута, Алёшка, Насечка, персанажы твораў М. Лынькова, Я. Коласа, К. Чорнага.

Згадваючы іх, Мікалай Іванавіч заўважае: «За адной парты ў нашых класах сядзяць беларус і кіргіз, рускі і украінец, латыш і літовец. Але гэтыя творы ім блізка і зразумелыя, моўныя бар'еры тут не перашкода. Я ўжо не кажу пра выдатныя творы «дарослых» пісьмемнікаў...»

Праблемы... Іх, безумоўна, шмат. Пра іх ведаюць многія настаўнікі, Ведае і М. Хілько. Аднак калі многія менш за ўсё разлічваюць на ўласныя сілы, ініцыятыву, мяркуючы, што нехта іншы прыйдзе і ўсё зробіць за іх, дык Мікалай Іванавіч, наадварот, гэтую ініцыятыву, самастойнасць працягвае сам. Зерне ведаў ім сеецца плёна. І, як бачым, не на камень падае, а ў глебу.

Тым больш прыемна, што праца педагога-наватара са Слуцка заўважана. Мікалай Іванавіч часта выступае на розных нарадах і пасяджэннях, дзеліцца вопытам. Усхваляюцца гаварыць ён аб выкладанні беларускай мовы і літаратуры і на адным з пленумаў праўлення СП БССР. Выбраны дэлегатам Усесаюзнага з'езда настаўнікаў. Нядаўна ў Ташкенце завяршылі сваю работу VIII Усесаюзнага педагогічнага чытання. На іх ён выступіў з дакладам «Беларуская мова і літаратура ў школах краіны». Крайняцтва на ўроках беларускай літаратуры.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

2 красавіка 1931 г. газета «Звязда» надрукавала новы ліст Янкі Купалы, у якім гаварылася:

«Метады і спосабы зманганя беларускіх нацыянал-фашыстаў Заходняй Беларусі з дыктатурай пралетарыяту і ўладі Саветаў добра вядомы, гэта правакацыя, прыслужніцтва польскай дэфензівы, падбукторванне да інтэрвенцыі супраць СССР і г. д. Апошняя правакацыя гэтых ігмаосіяў па сваёй нагласці перавышае бадай усе іншыя, ім падобныя».

У беларускіх контррэвалюцыйных нацыянал-фашысцкіх газетах — «Беларускі зван» ад 26.11.31 г. і «Беларуская крыніца» ад 20.11.31 г. было надрукавана, што я нібы быў арыштаваны і пакончыў жыццё самагубствам. «Бел. зван» ухітрыўся нават змясціць мой партрэт у чорнай рамцы, ды яшчэ і некралог напісаць. Што гэта знача? Гэта знача паказанне па-правакатарску сваім чытачам, што ў Краіне Саветаў нягалеа жывецца нават пісьмемнікам.

Я катэгарычна пратэстую проці такой агіднай хлусні. Ніколі нішто мяне пры Савецкай уладзе не арыштоўваў, і ніколі я не паміраў. Доказам для вас, паны нацыянал-фашысты, служыць хоць бы гэтыя радкі, якія я сам пішу. Вашай апеці і вашага заступніцтва мне не патрэбна. З боку Камуністычнай партыі і Савецкай улады як карыстаўся, так і карыстаюся самымі прыхільнымі і ўважлівымі адносінамі. Жыву я пад аховай законаў дыктатуры пралетарыяту, законаў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, і ўмешванне ў маё жыццё з боку зарубежнай белгавардзейшчыны буду заўсёды разглядаць як самую злосную правакацыю...»

Усе, хто сачыў за падзеямі, што надта ж імкліва разгортваліся, не маглі не заўважыць і таго, што вялікая ўага пачала раптам удзяляцца яшчэ аднаму вядомаму ў той час і аўтарытэтныму ў Беларусі чалавеку — Усеваладу Ігнатойскаму. Ён, прэзідэнт АН БССР, быў выведзены ў кастрычніку 1930 г. з членаў Бюро ЦК і членаў ЦК КП(б)Б. У друку з'явіліся публікацыі, якія проста шальмавалі, знічалі яго як вучонага, партыйнага дзеяча. Урэшце, надрукаваны быў і яго ліст, у якім ён змушаны быў ганьбіць тых, з кім працаваў і каго ведаў, а, згадно, прызнацца і ў «памылках».

Публічнае пакаянне не дапамагло. У студзені пастановай Прэзідыума і Парткалегі ЦК КП(б)Б У. Ігнатойскі быў выключаны з членаў партыі як нацыянал-уаляліст.

4 лютага 1931 г. У. Ігнатойскі пакончыў жыццё самагубствам...

Адбыліся і некаторыя іншыя важныя падзеі. Яшчэ ў маі 1927 г. быў вызвалены ад пасады старшыні Савета Народных Камісарыяў Я. Адамовіч, які шчыра праводзіў «беларусізацыю», сбраваў з Я. Купалам і Я. Коласам, бываў у іх дома ў гасцях. З восені 1929 г. вызвалены ад пасады дырэктара Беларускага дзяржаўнага выдавецтва і рэдактара часопіса «Польмы» былі старшыня першага ўрада БССР З. Жылуновіч (Ц. Гарны), ад пасады галоўнага рэдактара газеты «Савецкая Беларусь» М. Кудзелька (М. Чарот)...

Рыхтаваўся адкрыць судовы працэс над «удзельнікамі» «контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай арганізацыі». Але ён адкладаўся з дня на дзень — ніяк не ўдавалася знайсці таго, каму б можна было прыпісаць кіраўніцтва гэтай арганізацыяй, ды і самой арганізацыі, як выявілася, не было і даказаць, што яна існавала, пры ўсім старанні некаторых, не ўдавалася. Урэшце, у красавіку 1931 г. стала вядома, што ніякага адкрытага судавага працэсу не будзе — арыштаваныя былі члены ўрада БНР, а таксама пісьмемнікі, за выключэннем А. Гурло (яму 5 год высылкі далі ўмоўна, па ўсёй верагоднасці, улічылі, што ён прымаў самы актыўны і непасрэдны ўдзел у Кастрычніцкай рэвалюцыі і быў, да таго ж, хворы), высылаліся ў адміністрацыйным парадку за межы Беларусі.

У тым жа годзе ў снежні спыніла сваё існаванне літаратурна-мастацкае згуртаванне «Узвышша», якое аб'ядноўвала многіх вядомых пісьмемнікаў. (Ідэалогія ашалеллага кулака і нэпмана з'яўлялася фармулёўкам пачаткам ідэалогіі «Узвышша» і ідэалагічным комплексам творчасці сяброў згуртавання «Узвышша» таго часу, а шмат якіх і пасля), — напісаў Бэнды ў адным з артыкулаў у часопісе «Маладняк», а М. Клімковіч на Першым Усесаюзным з'ездзе савецкіх пісьмемнікаў выказаў сямю-тату падзяку, што яны дапамаглі БелАППу прарабіць гэтую аперацыю...).

Заканчэнне будзе.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

У ЦЭНТРЫ УВАГІ — ТЭАТР ДЛЯ ДЗЯЦЦІ

Адбыўся пленум праўлення Саюза тэатральных дзеячаў БССР з парадкамі дня «Аб удзеле тэатраў лялек Беларусі і Рэспубліканскага тэатра юнага глядача ў эстэтычным выхаванні падрастаючага пакалення». З дакладам выступіў сакратар праўлення СТД К. Белавусаў. У спрэчках прынялі ўдзел практыкі сцэны, педагогі, крытыкі. Прынята пастанова, скіраваная на палепшэнне спраў тэатра для дзяцей. Справаздачу аб рабоце пленума СТД маркучца змясціць у бліжэйшых нумарах «Ліма».

РАЯЦЦА КІНЕМАТАГРАФІСТЫ

«Беларускі кінематограф сёння: праблемы майстэрства і творчай змены» — такі быў парадок для чарговага пленума праўлення Саюза кінематографістаў БССР. На ім выступілі І. Дабралюбаў, Ю. Цвяткоў, А. Белавусаў, А. Красінскі, В. Нячай, Е. Бондарова, В. Нікіфараў і іншыя.

Больш падрабозна пра пленум кінематографістаў «ЛіМ» расказаў у бліжэйшых нумарах.

ПРА СЛАВУТЫХ ЛЮДЗЕЙ РОДНАГА КРАЮ

Выдавецтва «Навука і тэхніка» пачало выпуск навукова-папулярнай серыі «Нашы славытыя землякі». Выйшла з друку першая кніжка — «Прафесар электраграфіі і магнетызму». Яе аўтары — В. Грыбкоўскі, В. Гапоненка і У. Кісялёў. Расказваецца пра таленавітага беларускага вучонага Янку Наркевіча-Юдну (1847—1905), імя

янога ў нанцы мінулага і пачатку гэтага стагоддзя было добра вядома не толькі ў Беларусі, але і ў Італіі, Францыі, Германіі. У 1896 годзе ў Парыжы была нават выдадзена кніга пра яго жыццё і навуковую дзейнасць.

Што ж прынесла вядомасць гэтаму чалавеку? У сваім маейтку Наддніман ён праводзіў арыгінальны доследы па прыёме і перадачы электрычных сігналаў без дроту, вывучаў уплыў электрычнасці на расліны, прапанаваў новы метады электратэрапіі. Вучоны адірыў з'яву, якая толькі праз паўстагоддзя стала здабыткам сучаснай навукі, атрымаўшы назву «эфента Кірліяна».

Займалы выклад матэрыялу, мноства ілюстрацый, прывабнае афармленне і невысокі кошт, безумоўна, прыцягнулі да кнігі ўвагу шматлікіх чытачоў, якія цікавіцца гісторыяй роднага краю.

У наступным годзе выдавецтва выпускае тры серыйныя кніжкі — «Рыцар навукі з Няньшава» (пра Уладзіслава Дыбоўскага), «Адсея навагродскай ланарні» (пра Саламею Русецкую) і «Вяшчун славы і волі» (пра Уладзіслава Сыракомлю). Гэтыя выданні яшчэ не пазна заанаца ў кнігарнях, што будзе гарантываць чытачам іх набыццё.

Надалей у серыі «Нашы славытыя землякі» плануецца выдаваць чатыры-пяць кніжак штогод.

З. САНЬКО, намеснік галоўнага рэдактара выдавецтва «Навука і тэхніка».

УДЗЯЧНАСЦЬ ЧЫТАЧОУ

Творчы вечар Станіслава Шушкевіча сабраў у Доме літаратуры рознаўзроставае аўдыторыю. Гэта не выпадкова — кнігі пісьмемніка з аднолькавай цікавасцю чытаюць і дзеці, і дарослыя, з поспехам выступаюць ён і як паэт, і як празаік, і як мемуарыст, і як перакладчык.

Слова пра жыццёвы і творчы шлях С. Шушкевіча сказала кандыдат філагічных навук М. Яфімава. У выкананні дзяцей і артыстаў гучалі вершы С. Шушкевіча. Немалыя твораў бацькі прачытала і яго дачка Р. Алтуненка.

В. ЛУКАЧЫК.

ПЕРШЫЯ ПАДРАХУНКІ

Своеасаблівай творчай справаздачай маладых паэтаў стала чарговая «Прэм'ера новай кнігі», якая адбылася ў Доме літаратуры. Яна была прымернавана да выхаду чарговых зборнікаў «Ліст рабіне» Уладзіміра Маруна і «Чытаю зоры» Алеся Пісьмянкова. Гэта, як вядома, іх другія кніжкі, і зусім зразумела, што яны звычайна даюць адказ на тое — адбыліся ці не адбыліся аўтары як літаратары.

На гэтае пытанне і паспрабавалі даць адказ удзельнікі сустрачы, тонлай задаў вядомы паэт і літаратуразнавец Алесей Лойка, расказаўшы, як у свой час У. Марун і А. Пісьмянкоў пачыналі свой шлях ва ўніверсітэцкім літаратурным аб'яднанні «Узліт».

З чытаннем твораў выступілі віноўнікі ўрачыстасці.

М. СЕЧКА.

Тое, пра што мы хочам расказаць чытачам, вядома шмат каму. Але, відаць, як і мы, тыя, хто пра ўсё ведаў, падпарадкоўваўся абставінам і цяпер. Для нас гэтае цярыненне было невыносным. Невыносным ад усвядомлення, што хутка бяжыць жыццё, паміраюць людзі і знікае памяць пра страшныя злачынствы супраць народа, учыненыя ў 30-х гадах. Невыносным ад усвядомлення таго, што калі страціцца, зглуціцца гэтая памяць — паўторыцца ўсё спачатку.

ЧАЛAVEК, што зрабіў злачынства і існуе з ім, — злачынца. Ён здольны чыніць зло. Ён падлягае кары. Хто пакаўся і праз пакуты сумлення, сорам і боль вярнуўся ў пачатак, каб тварыць дабро, той ачысціўся, стаў чалавекам. Вось дзе духоўная сутнасць жыцця і смерці, вечнасці і бяссмерця. Патрабаванне ўсёй праўды аб злачынствах 1930—1950-х гадоў — гэта голас народнага сумлення.

Ачышчэнне сумлення неабходна грамадству, якое дапусціла і спарадзіла генацыд — найвялікшае злачынства супраць чалавецтва. Вядома ж, не стануць раскайвацца ні нябожчыкі-забойцы, ні нават «ціхіх пенсіянераў». Раскайвацца павінны наступныя пакаленні, якія і не бачылі той бяды, раскайвацца за грахі продкаў. Маральныя пакуты павінны браць на сябе нашчадкі народа, аплакаць ахвяры, даць ацэнку злачынствам. Такая духоўная дыялектыка грамадства. Павінен быць рахунак сумлення, каб не вярнулася смерць. Народ, як і чалавек, мае сваю індывідуальнасць. Толькі чалавек адзінока, а народ шматлікі. Толькі чалавек абмежаваны ў часе сваім векам, а народ вечны сваёй гісторыяй.

3. Пазняк: У маладосці ўсяго мяне да болю сардэчнага скаланулі апавяданні людзей, што вярнуліся са сталінскіх турмаў і лагераў, амаль з небяшчця. Я тады нічога не запісаў, не занатаваў і з жахам зразумеў сваю памылку ў духаце 70-х, калі ўбачыў, як спаваляўся ўсё вяртаецца, як фалькларызуецца, міфалагізуецца народная памяць аб тых часах і проста знікае. Пачварныя вобразы з тых апавяданняў стаяць у сьведомасці...

Вось гоняць людзей па этнах. У дваццаціградусны мароз вязуць цягніком. Спыніліся на станцыі. «Усім раздзецца, — загадвае канвой, — пойдзем у лазню». Гольны людзей на лютым марозе абліваюць з брандспойтаў вадой. «З лёгкай парай, — рагочуць канвайры, — а цяпер спаць». І зачынілі дзверы. Назаўтра з усяго цягніка жывымі засталіся нямногія. Абледзянелыя трупы грузілі на вазы так, каб звісалі галовы, а нехта з катаў разбівае іх калуню. Відаць, загадана для гарантыі. Мінаюць гады, і не знікае з уяўлення забойца мершываю.

Вось прывозяць на Калыму, забіраюць у дзвярцы дашчаны барак, свішча сіберны вецер. Праз ноч палавіна не ўстала. Тады астатнія паставілі акальцы, змерзлыя трупы ўздоўж сцен, каб затуліць шчыліны, каб сагрэцца. І выразна паўстаюць перада мной тыя атланты і карыятыды, тая архітэктура эпохі, той вобраз — барак...

Расказаў Іван Трафімавіч Смал, член партыі з 1917 года, член Гомельскага рэўкома. У 1937-ым ён працаваў на Магілёўскім аўтарамонтным заводзе намеснікам дырэктара. Яго забралі па бязгледзям данасе аднаго камсамольца-стаханавца — завод спэчасова не адрамантаваў дзве машыны. Уткнулі ў камеру, дзе стаяла шчыльна стуленая маса людзей, нельга было нават варухнуцца. Людзі задыхаліся, вар'яцелі, паміралі стоячы, і трупы стаялі разам з жывымі. І калі ўжо нельга было ўціснуць нават паўчалавека, новых вязняў ахоўнікі закідвалі наверх, на галовы жывых.

А каб выбіць паказанні, была асобная камера, цёмная, з нізкай, ніжэй паўтара метра столлю, напоўненай ледзяной вадой. На адзіным сухім месцы ў цэнтры стаяла чорная труна. І толькі там чалавек мог знайсці ад халоднай вады

дома, не ведаючы ні аб чым. Ветлівая гаспадыня ў фартушку частавала цукеркамі і гарбатай...

Я. Шмыгалёў: У сярэдзіне 1950-х гадоў, будучы капітанам Савецкай Арміі, я служыў у Валагодскай воб-

лях і галіфэ, рапартуюць, раскрываюць і закрываюць папкі, дзелавіта ходзяць з паперамі, а пад імі ў бітком набітых падвалах дыхае парай, крывёй і потам прыдушаны народ. Куды ж ляціць гэты паравоз? Дзе яго прыпынак?

знесеная ўжо да гэтага часу вёскі Зялёны Луг, зноў зрабілі апытанне старажылаў і сведак падзей у навакольных вёсках, высветлілі акалічнасці, дэталі, занатавалі адказы...

Расстрэлы пачаліся тут у 1937 годзе. Спачатку тройчы ў дзень — на раніцы, у 14 гадзін і вечарам, калі сцягнее — у лес прывозілі па некалькі машын людзей і расстрэльвалі. Трупы скідалі ў загадзя выкапаныя глыбокія ямы, штабель на штабель. Настрэляўшы даверху, ямы прысыпалі слоём пяску не больш за 20—25 сантыметраў. Часам зверху саджалі са-сонку.

У другой палавіне 1937 года месца абгародзілі. Смертніцаў пачалі прывозіць па іншаму графіку: пасля абеду, пад вечар і цэлую ноч. Вазілі безупынна штодня. Апытаньня не памятаюць нават, ці былі перапынкі ў нядзелю. «Кожны дзень стралялі, — расказвае жыхарка Цны Кацярына Мікалаеўна Багайчук (1919 года нараджэння), — і машыны гулі. Бывала, як толькі вечар, мужчыны збяруцца, выйдучы на двор, паслухаюць, як страляюць, пагавораць гэтак ціха, пабудуюць і разыходзяцца».

«Іншы раз адразу па некалькі машын зязезджала ў загадку, вазілі без перастанку, — расказвае Дар'я Ігнатаўна Тоўсіцкі з Цны (з 1911 г.). — А дарога ў лесе выкатана, як асфальт. Як пачнуць страляць, дык чуваць было энкі, плач, праклены».

«Уся вёска была ў страху. Пяць гадоў па пачатку не маглі спаць ад стрэлаў», — кажа старажыла Цны Бацяна Раман Мікалаеўна (з 1913 г.). Тое пацвярджае Няхайчык Мікалай Пятровіч (з 1929 г.) і іншыя цяняць. «Старэйшыя хлопцы, які смялейшы, дык нават лазілі за плот, — кажа Мікалай Пятровіч, — рабілі дзіркі ў агароджы і шмат што бачылі». Мы пытаемца, ці жыве яшчэ хто з іх. «Есць: Карповіч Мікола».

Мікалай Васільевіч Карповіч нарадзіўся ў 1919 годзе, самавіты, яшчэ досыць дужы чалавек. У 1939 годзе пайшоў у войска. Лёс пакідаў яго па свеце і па франтах. У 1937—1938 гг. не раз бачыў, як забівалі людзей у лесе. Магілы, відаць, капалі ў першай палове дня, бо пад вечар (часта пасля абеду), калі пачыналі пад'язджаць машыны, ямы былі ўжо выкапаныя. М. Карповіч распавядаў, што людзей забівалі партыямі. Ставілі ў рад, затыкалі кожнаму рот коркам і завязвалі анучай (каб не выплюнуў кляп). Забойцы былі ў форме НКВС. Яны стралялі з вінтовак збоку ў галаву крайняга, каб прашчыць куляй двух чалавек. «Як стрэліць, — кажа Мікалай Васільевіч, — дык адразу двое ў яму і падаюць. Патронаў шкадавалі». Настрэлялі адну партыю, крыху прысыпалі штабель, напавалі, каб роўна было, і падводзілі наступную партыю. Настрэляўшы даверху, яму прысыпалі пяском і зараўноўвалі.

«Адзін раз, — апавядае М. Карповіч, — спатыкае мяне вяртаючы з Малаінаўкі (вёска за 4 кіламетры адсюль.—Аўт.) разнерваваны, узрушаны. Ужо набілі, кажа, ідзі паглядзі, нават не засыпалі... Падышлі мы да плота, што ля дарогі. Аж блізка ў лагчыне вялікая шырокая яма, даверху трупамі напоўненая. Ляжаць, брат, у рад, як парасяты». Пытанне: «Ці было, каб выратаваўся хто адтуль?» — «Куды там выратаваўся, гэтакі плот, — адказвае Мікалай Васільевіч. — Праўда, раз пад вечар, ужо шарэла, ішоў я праз лес з Зялёнага Луга ў Цну з адным нашым. Усцішна было. Якраз страляць перасталі. Аж бачым, сядзіць чалавек пад дрэвам у акрываўленай бялізне, ледзь жывы. Мы падышлі — што рабіць? Якраз машыны завярчэла. Адскочылі мы, ідзем. Насустрэ-

Курганамы- ДАРОГА СМЕРЦІ

РЭАБІЛІТАЦЫЯ ТЫХ, ХТО СТАУ У МІНУЛЫМ АХВЯРАЙ НЕАБГРУНТАВАННЫХ ПАЛІТЫЧНЫХ АБВІНАВАЧАННЯУ, БЕЗЗАКОННАСЦІ, — НАШ ПАРТЫЙНЫ І ГРАМАДЗЯНСКІ АБАВЯЗАН.

(З Тэзісаў Цэнтральнага Камітэта КПСС да XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі).

Як сведчаць некаторыя нашы даследчыкі, толькі ў Беларусі ў 30-ыя гады яжоўска-берыеўскім рэпрэсіям былі падвергнуты сотні тысяч чалавек. Значная частка іх была выслана на ўсход і поўнач краіны (Салавецкія астравы, Варкута, Калыма), а астатнія ліквідаваны на месцы — непаладэк ад іх месца жыхарства. Апошнія было танней, не загрузала і без таго заўжды перагружаны чыгуначны транспарт. Але дзе канкрэтна ліквідаваны гэтыя многія сотні тысяч, у якой зямлі тлеюць іх белыя костачкі?

Не трэба думаць, дарогі чытач, што гэта нейкая асабліва, праклятая людзьмі і богам зямля, — па сутнасці, гэта тыя ж самыя мясціны, па якіх штодня ходзім мы, дзе адпачываем на лагоднай прыродзе ў выхадныя і святочныя дні, дзе весела гуляюць, нічога не ведаючы аб мінулым, нашы бесклапотныя дзеці. Так, яны не шмат што ведаюць з тых жахлівых часоў, ды і мы, дарослыя, інфармацыя такога роду пачалі атрымліваць толькі ў апошні час. Шмат год у краіне дзейнічалі сілы (яны дзейнічаюць і цяпер, хіба што іншымі метадамі), вельмі зацікаўленыя схаваць даўнія справы пад покрыва «сакрэтнасці», утаіць ад народа свае крываваыя сляды. Толькі, як даўно вядома, злачынствы

кепска ўжываюцца з самай найсакрэтнай сакрэтнасцю, рана ці позна яны выходзяць на свет божы, каб лішні раз закляміць зло і засведчыць неабходнасць пільнасці.

У нас ёсць нямаля велічных помнікаў ахвярам нямецкага фашызму, сведчанне гераізму беларускага народа ў барацьбе з гэтым злятым ворагам чалавецтва. Але нішто яшчэ ў нас не напамінае пакаленням аб ахвярах сталіншчыны. Тое няправільна і недаравальна! Мы павінны памятаць аб іх — не героях, а бязвінных ахвярах тырана — спрацаваных рабочых, галодных калгаснікаў, першых народных інтэлігентаў, мужчынаў і жанчынаў, — якія з куляў у патыліцы кляліся ў самімі ж выкапаныя ямы, вымаўляючы не праклён, не пратэст, а адзінае, марнае і трагічнае слова «Завошта!» Яны ўжо ніколі не пачуюць адказ на тое сваё пытанне, затое адказ на яго павінны зразумець мы.

Менавіта гэтай мэце і служыць змешчаная ніжэй публікацыя двух аўтараў, здзейсніўшых свой людскі абавязак перад народам і перад гісторыяй.

Васіль БЫКАЎ,
лаўрэат Ленінскай прэміі.

паратунак. Шмат хто звяр'яцеў у той труне.

Іван Трафімавіч стрываў усе катаванні і не здаўся, не падпісаў абвінавачанні. Пасля краху Яжова яго выпусцілі — хворага і сівога... А ў пачатку 50-х гадоў ён зайшоў па справах са сваім сынам у Міністэрства сацыяльнага забеспячэння БССР. У вестыбюлі яны спаткаліся з упэўненай, шыкоўна апранутай жанчынай з горда ўзнятай галавой і сіваватой прычоскай. «Здраўствуйце, Іван Трофімовіч», — не сказала, праспявала яна грудным голасам і пайшла. Іван Трафімавіч самлеў на руках у сына. «Бацька, хто гэта?» — «Гэта Байкова. Перад вайной яна была следчай у Магілёўскім НКВС». Яна катавала Івана Трафімавіча. Перад Байковай дрыжэлі ўсе магілёўскія вязні. Садыстка, яна вяла дopyты толькі мужчын, і асабліва любіла катаваць былых рэвалюцыянераў. Вязню загадала распрануцца дагала і танцаваць пад мелодыю вальса «На сопках Маньчжурый», патрабавала спяваць. Потым брала спецыяльна зроблены для гэтай мэты бізун з драцінамі махрамі і сцябала чалавека па органах і самых балючых месцах, даводзячы сябе да экстазу, а вязня да немарасці ад болю.

Да 1937 года сын Івана Трафімавіча вучыўся ў адной школе разам з сынам Байковых (муж Байковай таксама працаваў у НКВС), бываў у іх

ласці. Там я пазнаёміўся са старшым лейтэнантам Пятром Уваравым, які ў 1940-х гадах прымаў удзел у высяленні татараў з Крыма. Ён расказаў мне, што ўсе кварталы, дзе жылі крымскія татары, былі ў адначасе абкружаны войскамі НКВС. На зборы далі тэрмін каля гадзіны. Збіраліся пад дуламі аўтаматаў. Пры спробе ўцекаў — смерць. Татараў заганялі ў вагоны і павезлі ў Сібір і Казахстан. У эшалонах іх кармілі толькі салёнай камсой і селядцамі. Пры гэтым не давалі вады, і яны паміралі: спачатку хворыя і старыя, а затым іншыя. На кожнай станцыі выкідвалі мёртвых. Людзі прасілі аб літасці, але літасці не было. Каштоўныя рэчы і грошы канвайры адбіралі сабе. Пра здзекі над татарамі Увараў расказаў з задавальненнем, са смакам, лічыў свае паводзіны правільнымі, а сталінскі акт у адносінах да татараў ухваляў.

3. Пазняк: Павінна быць кніга народнай памяці. Уражваюць вобразы, што паўстаюць з чалавечых апавяданняў. «Памятаю, у 1938-ым зімой іду па вуліцы каля будынка НКВС, — успамінае мінчанін Сяргей Фёдаравіч Ладучка. — Мароз, аж дух займае. А з адкрытых вокнаў падвалаў НКВС, як з-пад зямлі, пара валіць праз краты, нібы з паравоза — гэтулькі там насадзілі людзей». Вобраз працінае, як маланка. На верхніх паверхх шморгаюцца строгія чалавечкі ў кіе-

МЫ ЗНАЙШЛІ гэты прыпынак. Не давала спачкою думка: куды падзеі людзей, якіх расстрэлялі? Дзе яны, іх жа не два, не тры чалавекі, а тысячы? У пачатку 1970-х гадоў на паўночнай ускраіне Мінска, злева ад Лагойскай шашы, не даяздаючы да кальцавой дарогі, існавала яшчэ вёска Зялёны Луг. Старажылы яе расказалі нам, што за два кіламетры на поўнач ад вёскі, паміж кальцавой і заслаўскай дарогамі, у лесе з 1937 па 1941 год кожны дзень і кожную ноч расстрэльвалі людзей, якіх прывозілі сюды на машынах. Там на ўзгорках стаяў стары бор, вакол лясны і глухмень. Кавалак бору гектараў з 10—15 быў абгароджаны высокім, вышэй за тры метры шчыльным дашчаным плотам у накладку — дошка на дошку, абцягнутым зверху калючым дротам. За плотам была ахова і сабакі. Людзей вазілі сюды па гравійнай дарозе, што вяла ад Лагойскага тракту на Заслаўе. Шлях той называлі тады «дарогай смерці».

Апытанне зялёналужцаў і жыхароў навакольных вёсак Цна-Едкава і Драздова — сведак і відавочцаў тых страшных падзей — дапамагло ўстанавіць не толькі факты, але і ўзнавіць карціну масавых забойстваў. Аднак у 70-х гадах абнародаваць усім расказаць пра іх не было магчымасці.

У 1987—1988 гадах мы расшукалі некаторых жыхароў

два энкавэдзісты: «Кто такие?» — «Цнянскія», — «Нікого не ведалі» — «Не-а... сядзеў там нейкі», — задрыжэў дзядзька. Потым мы азірнуліся, а яны таго за ногі валакучы. Укінулі ў машыну, як палена, і пехалі. І як ён тады адтуль вылез — я і цяпер не магу зразумець...»

І ўсё ж у 1938 годзе адзін чалавек уцёк з-пад расстрэлу. «Праз плот — і не знайшлі», — сведчыць Марыя Рыгораўна Пацяршук (з 1911 г.) з Цны. Адзін чалавек... Можна, ён яшчэ дзе жыве? Можна, прачытае гэтыя радкі і азавецца?

Марыя Рыгораўна пацвердзіла, што перш чым людзей пастрэляць, ім затыкалі рот коркам. Пра гэта кажуць таксама жыхар вёскі Драздова Скварчэўскі Васіль Якаўлевіч (з 1930) і іншыя. Аднак шмат хто чуў крыкі, плач, маленні аб літасці. Можна, не хапала коркаў? Але, пэўна, справа ў іншым. Чалавек, які доўгі час рэгулярна забівае людзей, паступова робіцца садыстам. У яго ўзнікае патрэба памучыць сваю ахвяру, перш чым яе забіць. Вось і мучылі людзей перад смерцю.

Відаць, не патроні эканомілі забойцы, калі імкнуліся прашыць адной куляй дваіх чалавек адразу. Гэта была свайго роду бравада, спорт для катаў. Дэманстрацыя прафесіяналізму. М. Карловіч, пэўна, якраз і ўбачыў гэты негатыўны спосаб расстрэлу з вінтовак. Мы падрабязна апыталі ўсіх, хто чуў, як гучалі стрэлы, і тых, хто бачыў, як забівалі, ці дачуўся ад тых, хто бачыў, — і прыйшлі да высновы, што стралялі ў асноўным з наганяў ці пісталетаў (што і пацвердзілася потым раскопкамі).

«А моцна гучалі стрэлы?» — пытаемся ў Валянціны Міхайлаўны Шаханавай (з 1929 г.) з Цны. «Не, гэтак суха — «хлоп-хлоп-хлоп», але ўвесь час. Пастрэляюць, потым памаўчаць, і зноў — «хлоп-хлоп-хлоп». Валянціна Міхайлаўна таксама была ўнутры «душугубкі». Падкапаліся з суседнім хлопчуком пад плот і залезлі, каб назбіраць ягад (а было ім гадкоў па 10—12). Там яны ўбачылі ўскапаную зямлю і мноства засыпаных ян. Вылезлі з ягадамі, а насустрач высковец. «Стой! А ну, высыпай!» — загадаў хлопчыку. Забраў ягады і як гыркне: «Марш атседавай!»

Расстрэлы адбываліся да самага пачатку вайны. У час вайны жыхары з навакольных вёсак разабралі плот на гаспадарчыя патрэбы, а стары бор неўзабаве спілавалі і расцягнулі. Цяпер тут расце пасляваенны лес з 40—45-гадовымі дрэвамі.

«Немцы там не расстрэльвалі?» — пытаемся ў Валянціны Міхайлаўны. «Не, немцаў там не было, не расстрэльвалі». Гэтае пытанне мы задалі кожнаму апытанаму. Адказвалі ўсе аднолькава, — немцы гэтай мясцінай не цікавіліся.

«Як выглядала тая мясціна, калі разабралі агароджу?» — пытаемся ў В. Шаханавай. «Усё ўскапанаве: пясок і высокая трава. І надта шмат чырвоных грыбоў, гэтых пунсовых, на тоненькіх ножках. Нібы крывёй налітых. От, казалі, кроў людская прарасла». Пра чырвоныя грыбы на магільных ямах успаміналі многія людзі, лічылі, што гэта яны ад пралітай крыві з'явіліся. Зноў фальклорны вобраз пакут, падумалі мы. Але потым высветлілі: праўду казалі людзі. Такія грыбы называюцца часночнікі, растуць на глыбока ўскапаным пяску і пахнуць часнкам.

ЦЯЖКА размаўляць са старымі жанчынамі пра той час. «А мае дзеткі, колькі добрых людзей пастрэлялі! — выгуквае Кацярына Мікалаеўна Багайчук. — Хоць бы ім помнік які паставіць!» Плача... «Асабліва жудасна было ноччу, — кажа Надзея Яфімаўна Хоміч (з 1922 г.) з Зялёнага Луга. Да вайны яна жыла

ў Бабруйску, але часта прыязджала ў Зялёны Луг да сястры, хата якой стаяла каля лесу. — Заўсёды стрэлы, брэх сабак, крыкі, галашэнне». Таксама плача...

«Сабакі былі злыя, відаць, галодныя, — дадае Соня Андрэеўна Козіч (з 1925 г.) з Зялёнага Луга. — А стралялі амаль без перапынку, асабліва ўначы».

«Шмат было кругом распырскана крыві, — расказвае Марыя Іванаўна Пацяршук (з 1925 г.) з Цны. — Стогны, стагналі нават закапаныя...»

Вера Фёдарэўна Тоўсцік (з 1933 г.) з Драздова памятае, калі было ёй гадкоў сем, са старэйшымі дзецьмі бегала глядзець на забойствы. Успаміны яе фрагментарныя, што захавала дзіцячая памяць — засыпаная свежым жоўтым пяском ямы і кроў на траве. «І пясок над ямай яшчэ варушыўся, нібы дыхаў».

Пытанне: «Ці забралі каго з Драздова?» — «Не памятаю, малая была. Але старэйшыя расказвалі, што па вёсках забіралі. Ездзіла машына. Ноччу заходзілі і казалі — збірайся. Куды — не тлумачылі. От чалавек і збіраўся, клаў у торбачку хлеба, сала. А іх потым прывезлі ўн туды і пастрэлялі ў ямах. Няўжо ж ніхто ім і помніка не паставіць? Колькі людзей набіталі Колькі народу зьялі!»

Матруна Мікалаеўна Мантасва (з 1914 г.) з Зялёнага Луга расказвае, што ў 1937 годзе забралі двух мужчын Стрыгавых з Падбалоцця. «Хто яны былі?» — пытаемся. — «А простыя людзі, рабочыя». — «За што ўзялі?» — «Ніхто не ведае. Тады не казалі і не пыта-ліся. Ноччу па вёсках машына, буда такая хадзіла — «чорны воран» называлася. Людзей забіралі і адвозілі. І да сённяшняга дня ніхто не ведае, дзе яны. Можна, там і ляжаць... Схапілі яшчэ мужа Тані Мату-севич і настаўніка, што побач жыў. Прозвішчы астатніх не прыпамінаю. Усе казалі, што па вёсках забіраюць. Колькі добрых людзей пазабівалі! Цяпер хоць бы ім помнік які паставілі. Гэта ж такі глум быў над народамі!»

В. Шаханавая паведаміла, што памятае, як забралі трох чалавек з суседняй вёскі Якуба-вічы. «За што?» — «От, кажуць, адзін на аднаго па злосці нагаварылі — усе і згінулі. І ў нас у Цне схапілі настаўніка Арсена Паўлавіча Грушу. Добры быў чалавек». Валянціна Міхайлаўна сказала, што чула ў той час апазыцыйны старэйшыя, як чапляліся з дамаганнямі да аднаго цнянскага актывіста-брыгадзіра, каб «паставіць» неабходную колькасць «ворагаў народа».

Пра арышты ў акрузе пытаемся ў Марыі Рыгораўны Пацяршук. «З Хмарышчыны (гэтай вёска ўжо не існуе. — Аўт.) забралі трох чалавек: Філіповіча Андрэя, Цярлюка Сцяпана, а трэцяга забылася, нейкага новага». — «Ці чулі пра запысы ці петрабаванні выдаць «ворагаў народа?»» — «З 1937 года старэйшай сельсавета (мы тады былі Папернянскага сельсавета) быў Бацяян Цімафей Васільевіч, дык у яго дэпутатваліся — ці няма ў цябе якіх? А ён адказваў: не, у мяне няма».

Пытанне: «Яшчэ дзе-небудзь у акрузе расстрэльвалі людзей?» — «Так, расстрэльвалі. У Ждановічах, ля Баравой, ля Драздова справа ад вузкакалейкі (цяпер вузкакалейкі няма. — Аўт.) і ў Мінску за паркам Чалюскінцаў, там, дзе завод Вавілава».

Пытанне да М. Р. Пацяршук, Д. І. Тоўсцік і М. І. Пацяршук (дэпутат сельсавета, член КПСС): «Што цяпер трэба зрабіць з гэтай мясцінай? Горад жа ўжо пад бокам, дарога

кальцавая закранула?» — «Паставіць помнік, — адказваюць усе».

Спаткаліся нам, аднак, людзі, што расказвалі пра ўсё амаль шэптам. Прасілі нідзе не называць іхныя прозвішча. Некаторыя адмоўчаліся. А, напрыклад, Мікалай Васільевіч Ігнашоў (з 1914 г.) з Зялёнага Луга, які прайшоў праз усю вайну да Берліна, сказаў нам толькі, што баяўся нават наблі-жацца да таго плота, бо хто за яго заходзіў — назад не вяртаўся.

Аднак былі і сарві-галовы, якія пацяшаліся тым, што выкопвалі трупы (асабліва спачатку, калі не было плота) і саджалі іх пад дрэва, каб «наса-ліць» энкавэдзістам. «Адзін раз нехта адкапаў і выцягнуў з ямы дваіх, — расказвае В. Скварчэўскі. — Пасадзіў пад дрэва, даў у рукі газету, — хай чытаюць. Шум быў. Хацелі да-знацца, хто гэта зрабіў». Такі быў тут побыт... Абставіны, якія спараджалі ледзяныя жах і ледзянае кашчунства.

Аналіз сталінскай сістэмы генацыду, новыя факты, што выяўлены цяпер, робяць зразумелым, чаму знішчалася ў першую чаргу інтэлігенцыя, кіруючыя партыйныя і ваенныя надрны, працавітыя сяляне. Але не заўсёды зразумела, чаму забівалі цёмных, нават непісьменных сялян і рабочых. Цяжкі ўявіць сталінскую логіку і тых, хто быў з ім, бо яна, па сутнасці, не чалавечая, яна з нейкім іншым знакам. Тлумачэнне можа часткова даць так званая «планавая эканоміка» рэпрэ-сій. У 1930-х гадах Молатаў паведаміў Сталіну, што не хапае турмаў, а самае галоўнае, скар-дзіўся Молатаў, што арыштаваных «трэба карміць». У іранічны выраз быў голад. Тады шырока пачалі прымяняць лагерную сі-стэму, забойства людзей на эта-пах у дарозе, марэнне марозам і голодам і да т. п. У знішчэн-ні народаў быў прыменены планы «агрэсіўны» метады. На кожны горад, раён і г. д. выдавалася разнарадкі. Рэпрэ-сій адбываліся па графіку. Узні-«рух» за выкананне і перавы-кананне плана рэпрэсій (выяў-лення «ворагаў народа»). Коль-касць індывідуальна выяўленых «ворагаў» паведамлялася ў справаздачах, выступленнях, га-зетах. Калі ж план не выкон-ваўся, а быў канец планавага перыяду, бралі любога. Тады і гойсалі «чорныя вораны» па вёсках.

МЯСЦІНА ля заслаўскай дарогі звалася Брод. Тут непадалёк было некалі балота. А ці мела раней назву тое месца, што было потым абгароджана, той бор на ўз-горках, спыталіся мы ў жыхар-оў Драздова. Так, адказалі яны, мясціна называлася Кура-паты. «А чаму?» — «Бо вясной там скрозь раслі белыя кветкі — курапаты». «Кураслепкі хі-ба?» — «Ага, кураслепкі — ку-рапаты (дыялектная назва бел-лых пралесак. — Аўт.)».

Невыказна цяжкае ўражанне пакідаюць Курапаты. З паўднё-вага боку мясціну падрэзала кальцавая дарога, якую пракла-лі тут у 1957 годзе. Тады выгравалі чарапы і косці. Па-дымаемца па адхону, ступаем у лес, і адразу пачынаюцца магілы — безліч праваленых зарослых ямін. Людзі згілі — і зямля асела. Ямыны розныя: 2 X 3; 3 X 3; 4 X 4; 6 X 8 метраў і большыя. Западзіны быва-юць на 70—80 см. У цэнтры — вялікі ўзгорак-града. На схі-лах яго і ў лагчынах скрозь праваленыя ямы, ямы. Толькі па самай вяршыні грады больш-менш гладка — нібы да-рога была некалі. Можна, па ёй пад'язджалі машыны, каб па-свяціць фарамі ўначы. З паў-днёвага боку мы знайшлі мес-ца, дзе стаяў плот. Добра за-хаваўся роў, што быў перад ім, як і распавядалі нам вяс-коўцы. Па ледзь прыкметных выемках пазнаём, дзе стаялі ступы — на адлегласці чаты-рох метраў адзін ад аднаго.

Ямы розныя па памерах. Маг-чыма, былі неаднолькава за-глыбленыя. Таму колькасць за-бітых падлічыць па магілах больш-менш дакладна не ўда-ецца...

У 70-х гадах на Курапатах было яшчэ адносна ціха. Ця-пер сюды наблізіўся мікрара-ён Зялёны Луг-6. Калі прый-дзе на магілы, ахоплівае

нейкая роспач. Цяпер тут зона адпачынку мінчан. Гуляюць дзе-ці...»

3. Пазняк: 1 мая сёлета тут было весела і глумна, як на праспекце. Адпачываюць сем'ямі і кампаніямі. У магілах па-ляць вогнішчы, тут жа ядуць, п'юць, смажаць шашлык, ігра-юць на гітарах, у карты, ла-маюць голле, высякаюць дрэ-вы, хрыпяць транзістары. Адзін стэсвае бярэзінку, што вырасла з магільнай западзіны, хоча дастаць соку... Дзіўлюся, чаму не цячэ з яе кроў. Вядома, лю-дзі нічога не ведаюць; не ве-даюць, што пад імі ляжыць па-калене. Але зноў успывае ў святомасці вобраз, як той па-равоз, толькі з шашлычным дымам.

Я. Шмыгалёў: Калі паміра-юць «ціхія пенсіянеры», што стварылі гэтае бяспаміцтва, іх кладуць у труну, на хаўтурах кажуць пра іх добрыя словы, грае аркестр. А для тых, што ляжаць тут, аркестрам быў брэх і наганяныя стрэлы. А як пакутавалі дзеці, сем'і рэпрэ-сіраваных! О не, трэба памятаць усё. І пасля смерці хай кожна-му аддасца яго.

Агляд некаторых магіл спа-радзіў у нас трывожны пада-зрэнні. Занадта глыбокія запа-дзіны, а па баках часам бугар-кі, нібы раскопваў хто некалі. Некаторыя ямы нядаўна рас-капаны ў глыбіню больш чым на метр. Нідзе ніводнай кост-кі. У адной магіле школьнікі паглыбляюць зямлянку. Глыбі-ны звыш метра. Чысты рыхлы незляжалы паварушаны пясок. Трывога ўзмацнілася, калі мы ўспомнілі апазыцыйна аднаго вяскоўца, які захацеў застацца інкогніта — аб тым, што адра-зу пасля вайны тут доўга капа-ліся салдаты.

5 мая 1988 г. сіламі археала-гічнай групы Інстытута гіста-рыі АН БССР мы правялі раско-пкі адной з магіл. Шурф 0,5 X 1 м у цэнтры западзіны быў выкапаны на глыбіню 1,5 метра. Ніякіх вынікаў. Чысты пясок.

Гэтае адкрыццё усю нашу групу ў складзе пяці чалавек уразіла не менш, чым сам факт масавых рэпрэсій. Як жа мы недаацанілі іх подласць! Вось хто капаўся тут пасля вайны! Змяталі сляды. Зна-чыць, ведалі яшчэ тады, што тварылі! Дзе ж ваша «чэсная» ўпэўненасць у справядлівасці сваіх спраў, у справядлівасці загадаў! Аказваецца, вы бая-ліся яшчэ тады. Зрабіць такую егіпецкую работу! Выкапаць столькі трупаў! Куды вы іх падзелі? Вылезлі і закапалі? Спалілі? Не дробная сошка да-ла загад на эксгумацыю. Бе-рыя? Цанавы? Меленкоў? Хто?

У той жа дзень выявілася, што не ўдалося забойцам за-месці сляды. Да нас падышлі хлопчыкі, што 1-га мая капалі зямлянку ў магільнай западзі-не, і павялі на другі канец тэ-рыторыі. Яны раскідалі яло-выя лапкі, што прыкрывалі за-гарадку з жэрдак, і мы ўбачы-лі кучу прастрэленых чалаве-чых чарапоў, касцей, скурано-га і гумовага абутку. Заглыбіў-шы сваю зямлянку амаль на два метры, хлопцы наткнуліся на завал чалавечых касцей. Яны адкапалі ніжні штабель магілы.

Успомнім, як энкавэдзісты, настраляўшы адну партыю лю-дзей, прышталі трупы і раў-нялі дно. Пры эксгумацыі сал-даты выбралі косці да глыбіні двух метраў і вырашылі, пэў-на, што яме канец. Ці проста «схалтурылі», калі начальства побач не было. Спраўдныя глыбіня магільнай ямы 2,8 м, памер прыблізна 3 X 3 м. Хлоп-чыкі акуртатна, як археолагі, вы-бралі палову штабеля (23 ча-лавекі). Сярод трупаў знайшлі фарфоравыя і эмаліраваныя кубкі, скураны кашалёк з са-вецкімі капейкамі 1930-х гадоў

(апошняя дата на манетах — 1936 г.), зубную шотку ў фу-тарале вырабу віцебскай фаб-рыкі, шмат пустых страляных гільзаў ад нагана дзяметраў 7,5 мм і круглыя паламанія акулеры ў тонкай металічнай аправе. На ўсіх гумовых галё-шах клеймы айчынных фабрык і дата выпуску — 1937 г. Зной-дзены скураныя мужчынскія боты, а таксама і жаночы абут-ак. Кулявыя адтуліны ў чара-пах, як правіла, на патыліцы, дзе часта відаць побач па дзве дзіркі. Есць некалькі чарапоў з дзіркамі ў скроні, на лбе і зверху галавы (дастрэльвалі ў яміне). Усе ўваходныя адтулі-ны дзяметраў 7,5 мм.

Пра што гавораць гэтыя зна-ходкі? Магіла была «настра-ляная» ў 1937—1938 гг. Забіва-лі з наганяў. Людзей, відаць, расстрэлялі без суда, без аб-яўлення выroku смерці. Вось тут яны і ляжаць са сваімі клу-начкамі, сабранымі, калі зага-далі «збірацца», кубачкамі, зуб-нымі шоткамі і нават медзя-камі. На расстрэл, пэўна, не рыхтаваліся.

Хочам назваць прозвішчы хлопцаў, якія дапамагілі нам у нялёгкай даследаванні. Гэта Ігар Бага (ён ужо скончыў школу і працуе мулярам) і уч-ні 171-й школы Мінска Віктар Пятровіч і Аляксандр Макру-шына.

Другая яміна-магіла была за-кранута ў час пракладкі газа-вай транзіта па вяршыні ўзгор-ка-града праз Курапаты. Магі-ла невялікая, размешчана бы-ла ўбаку ад былога праезду. У час эксгумацыі яе, пэўна, «тра-пусцілі», забыліся раскапаць. Рабочыя БМУ «Белспецмантаж» Дзяржкамгаза БССР і потым дзеці выявілі тут косці і 15 прастрэленых чарапоў, 20 пар скуранага абутку і галёшаў. Сярод абутку — рэшткі жаноч-ных туфляў. На галёшах клей-мы айчынных фабрык і дата — 1939 г. На адным галёшы клеймо рыжскай фабрыкі і надпісы па-латыску. Дата — 1939 г. Зразумела, што гэта магіла 1940 года, дзе сярод ін-шых быў расстрэляны латыш (з Латвіі, здаецца, тады галё-шамі не гандлявалі).

Пра раскопкі быў складзены адпаведны акт і паведамлена ў Бараўлянскі сельсавет. Стер-шыня сельсавета Сяргей Івана-віч Чачанец паставіўся з ра-зуменем да звестак пра ма-гілы расстрэляных. Была нават створана камісія для высвят-лення акалічнасцей і пераза-хавання чалавечых рэшткаў, а косці сабраны ў спецыяльна зробленую труну.

Цяпер перш за ўсё трэба змясціць адпаведныя надпісы ля Курапатаў з інфармацыяй пра гэтую мясціну, каб людзі веда-лі, што яна не для пікнікоў і адпачынку. Не думаем, што эксгумацыя ўсіх магіл, мярку-ючы па тым, што выяўлена, была праведзена ў 1940-х га-дах акуртатна, да канца. Напэў-на, там яшчэ ляжаць на дне глыбачэзных ямін тысячы забі-тых.

Неабходна таксама зрабіць публічнае перазахаванне адка-паных рэшткаў і падумаць пра помнік ахвярам сталінскіх рэп-рэсій на гэтым месцы.

АСОБНАЯ тэма — пра да-раванне і пакаранне. Ня-хай чытач пра гэта па-думае сам. Мы мяркуем, што няма даравання за генацыд. На тых, што рабілі такое, не павінен распаўсюджацца тэр-мін даўнасці. Калі трапляеш у глыбокую і халодную трохмет-ровую яму, усланую трупамі, — бярэш у рукі слізкую па-дэшву ад маленькай, не больш за 34 памер жаночага туфля, — разумеш гэта адназначна.

...А яны яшчэ спрабуюць ка-заць пра нейкі «прычыны».

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Максіму Лужаніну з выпадку напаткаўшага яго гора — смерці дачкі Алены.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісь-менніку Алесію Дзягалаву з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

Чарговы красавіцкі нумар часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» тэматычны — у ім расказваецца пра вопыт педагогаў Слонімскага раёна. Адрасат выбрана невольна. Як памятаюць чытачы, у дакладзе «Аб ходзе перабудовы сярэдняй і вышэйшай школы і задачах партыі па яе ажыццяўленню» на лютымскім (1988 г.) Пленуме ЦК

Трыны (аб развіцці ткацтва на тэрыторыі раёна), «На мяжы трох рэгіёнаў» А. Лакоткі (пра адметнасць тутэйшага народнага дойлідства).

Усе гэтыя матэрыялы маюць пазнаваўчае значэнне, будуць выкарыстаны выкладчыкамі беларускай літаратуры, і перш за ўсё ў пазакласнай рабоце. І ўсё ж, бадай, найбольшую прак-

ты ў школах, а таксама выкладчыкамі ў вышэйшых навучальных установах.

Слоніmsкі феномен? Ды проста тое, што павінна стаць правілам. Слоніmsкі вопыт неабходна вывучаць, прапагандаваць і пераймаць. Вывучэнню гэтаму і дапамагае часопіс. Хацелася б толькі, каб нумар трапіў не ў аб'якавыя рукі, а прагніў да дзеяння, пошуку і нават эксперыменту, бо тое, што робіцца ў Слоніме, пры ўсёй яго значнасці, неабходна, — не нешта раз і назаўсёды апрабаванае. Скажам, у СШ № 3 працуе клуб «Медуніца», у якім ёсць тры самастойныя секцыі — «Літаратурная гасціная», «Беларускі сувенір», «Эрудыт». У школе ж № 5 створаны свой клуб нацыянальнай культуры «Купалінка», што складаецца з аркестра народных інструментаў, танцавальнай, фальклорна-этнографічнай і літаратурнай груп, міні-тэатра. У іншых школах, пераймаючы вопыт слоніmsкага, часцей за ўсё пойдуць сваім шляхам. Але ж справа не ў назве клуба, не ў тым, быць клубу, гасціні альбо аб'яднання. Галоўнае, каб педагогі зразумелі, што ў выхаванні любові да роднай мовы нельга абмяжоўвацца аднымі ўрокамі. Неабходны шэраг мерапрыемстваў, каб любоў гэтую зрабіць актыўнай і дзейнай.

Тое ж самае можна сказаць і пра стварэнне школьных музеяў. Не сакрэт, што ў апошні час многія з іх робяцца па агульнай схеме. Музей жа «Літаратурная Слоніmsчына» (СШ № 7), ініцыятарам якога стаў настаўнік Мікалай Лявонавіч Сідаровіч, з'ява далёка неардынарная. Вучні разам з педагогамі не абмяжоўваюцца зборам кніг, перыядычных выданняў, аўтографу пісьменнікаў, а вядуць вялікую краязнаўчую, пошукавую, даследчыцкую работу.

Адным словам, чацвёрты нумар часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» — не толькі запрашэнне да роздуму, але і запрашэнне да дзеяння.

А. КУНЦЭВІЧ.

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

ЗАПРАШЭННЕ ДА ДЗЕЯННЯ

КПСС была дадзена і ацэнка работы партыйнай арганізацыі Слоніmsкага раёна: «Высокі ўзровень выхаваўчай і метадычнай работы дае добрыя вынікі ў навуцальна-выхаваўчым працэсе. З гэтым, безумоўна, звязаны моцнае эканамічнае становішча раёна, поспехі ў яго сацыяльным, культурным жыцці».

Заслугоўвае ўхвалы і вопыт слоніmsкага ў выкладанні і прапагандзе роднай мовы і літаратуры. Што робіцца ў гэтым кірунку? На гэта і даюць адказ шматлікія матэрыялы нумара, розныя ў жанравых адносінах. Гэта і эсэ А. Лойкі «На сцэжках майго маленства», напісанае аўтарам як заўсёды эмацыянальна, узнёсла і захоплена; і літаратурная карта горада і раёна «На таленты ўрадліва зямля», пададзена А. Мальдзісам з выкарыстаннем цікавага матэрыялу, шырокім ахопам прозвішчаў, назваў і падзей; і раздзел «Культура Беларусі», у якім на гэты раз прапануюцца артыкулы «Музыка архітэктурных помнікаў» А. Кулагіна, «Слоніmsкі тэатр» Г. Барышава (гаворка ідзе пра цяперашні народны, а пра тэатр М.-К. Агінскага, які працаваў у канцы XVIII стагоддзя і стаў буйнейшай мастацкай з'явай у тагачаснай Еўропе), «Вясёлка на дыване» Д.

тычную і эстэтычную нагрузку нясуць публікацыі, што закранаюць розныя аспекты працы слоніmsкіх педагогаў-славеснікаў. У іх ёсць чаму павучыцца і трэба вучыцца, бо, на жаль, не так шмат у рэспубліцы раёнаў, дзе б гэтак клапаціліся, паслядоўна, мэтанакіравана, а галоўнае, з любоўю выхоўвалі ў школьнікаў любоў да роднага слова і літаратуры, як на Слоніmsчыне.

Чытаеш выступленні загадчыка аддзела народнай асветы Слоніmsкага гарвыканкома С. Бубена «Ступені ў свет прыгожага», навуковага супрацоўніка НДІ педагогікі Міністэрства асветы БССР І. Саматыя «Поспех не прыходзіць сам», настаўніцы беларускай мовы і літаратуры СШ № 2 г. Слоніма, паэтэсы А. Рудкай «Пазнанне, творчасць, прыгажосць»; настаўніка Глоўскай сярэдняй школы С. Чыгрына «Я веру» і зайздасць бярэ: умеюць жа людзі працаваць з вучнямі, не спасылаючыся на суб'ектыўныя і аб'ектыўныя цяжкасці, разумеючы, што выхаванцы іх, якіх бы значных вышынь яны ні дасягнулі ў авалодванні дакладнымі навукамі, застануцца культурнымі манкуртамі, калі не будуць ведаць сваёй мовы, роднай літаратуры,

Няхай далёка не ўсе дасягаюць такога поспеху, як А. Рудкая, якая выпусціла некалькі зборнікаў, рэгулярна выступае з новымі творами на старонках рэспубліканскіх часопісаў і газет, але ж вучні пастаянна, штодзённа бачаць красамоўныя прыклады любові да свайго кроўнага, роднага, блізкага. Не на словах, а на справе. Не толькі ў школе, а і ў паўсядзённым жыцці.

Асобным з гэтых педагогаў прысвечаны замалёўкі, нарысы. Героі іх — М. Багданчук (СШ № 3), Т. Трафімчык (СШ № 10), Н. Навіцкая (СШ № 5), М. Сідаровіч (СШ № 7) і іншыя. А ўсе ж школы гарадскія, слоніmsкія. Пры жаданні заўсёды можна спасылацца на тое, што, маўляў, вучацца ў іх прадстаўнікі розных нацыянальнасцей, шмат прыезджых, а значыць, бацькі не заўсёды жадаюць, каб іх дзеці вучалі беларускую мову. У Слоніме, звычайна, заяў аб адмаўленні ніхто не піша. Больш таго, нават ў сярэдняй школе № 6, у якой паглыблена вывучаецца англійская мова, ніводзін школьнік (за ўсю гісторыю існавання школы) не вызваляўся ад вывучэння беларускай мовы і літаратуры. Больш таго, п'ятнаццаць выпускнікоў школы працуюць настаўнікамі беларускай мовы і літара-

Памяці Каруса Каганца

На ўсходзе старых сельскіх могілак вёскі Навасёлкі Дзяржынскага раёна, сярод урослых у зямлю камянёў са сцёртымі надпісамі з'явіўся нядаўна помнік з чорнага мармуру. На ім партрэт і надпіс: «Карусь Каганец (Казімір Карлавіч Кастравіцкі). Беларускі пісьменнік, мастак і скульптар». Ніжэй даты жыцця і смерці і верш:

Адважжа, брацця, наперад ідуцьце
Цвёрдай і правай ступою!
Кожнаму смела у вочы глядзіце,
Праўду нясеце з сабою!
Адкрыццё помніка адбылося 20 мая ў дзень 70-год-

дзя з дня смерці К. Каганца. На мітынг прыйшлі вучні, старэйшыны вёскі, прыехалі літаратары, кіраўнікі Дзяржынскага раёна, па ініцыятыве якіх і была праведзена работа па ўшанаванні памяці выдатнага земляка. Сярод запрошаных — дачка пісьменніка Г. Кастравіцкая, галоўны рэдактар часопіса «Советское славяноведение» А. Каўко, пісьменнікі А. Ліс і Г. Кісялёў.

Са словам пра творчы шлях Каруса Каганца выступіў Г. Кісялёў. Род Кастравіцкіх, сказаў ён, быў вельмі таленавіты. Яны да-

Кветкі да помніка.

лі Беларусі не толькі паэта, пісьменніка і мастака. З роду Кастравіцкіх выйшаў і выдатны французскі паэт Гійом Аполінар.

На мітынг выступілі так-

сама Г. Кастравіцкая, А. Каўко, А. Ліс. Вучні Навасельскай сярэдняй школы прачыталі вершы паэта.

А. СУХОЦКІ.
Фота аўтара.

3 6 ПА 12 ЧЭРВЕНЯ

6 чэрвеня, 20.15

«ЖЫВОЕ ДРЭВА МУЗЫКІ»

Рамансы на вершы А. С. Пушкіна выконвае Г. Стрыжыкава.

7 чэрвеня, 21.50

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

8 чэрвеня, 17.40

III Усеагульны фестываль самадзейнай мастацкай творчасці.

Канцэрт ансамбля народнай музыкі Хойніцкага ДК меляіратараў.

10 чэрвеня, 19.45

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс.

Вас чанае падарожжа па купалаўскіх мясцінах Віцебшчыны; затым пацуче творы кампазітара А. Гомана, вершы А. Паншына, песні аўтара-выканаўцы В. Залескай. Вынікі 62-га тэатральнага сезона на коласаўскай сцэне падвядзе галоўны рэжысёр тэатра В. Мазынін.

11 чэрвеня, 13.50

«МЕТРАНОМ»

Музычна-публіцыстычная праграма.

11 чэрвеня, 14.50

«У СЯМ'І АДЗІНА»

Беларуска-малдаўскія літаратурныя сувязі.

У перадачы прымаюць удзел сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў Малдавіі Г. Маларчун, галоўны рэдактар часопіса «Ністру» Д. Маткоўскі, народны мастак СССР У. Багдэсцу, галоўны рэжысёр Кішынёўскага тэатра «Лучафэрул» М. Андранэцый, паэтэса Л. Лары.

Вядучы — паэт П. Макаль.

11 чэрвеня, 19.35

ТЭЛЕВІЗІЙНЫ ВЕРНІСАЖ

«Трое ў галоўнай ролі». Прэм'ера дакументальнага фільма Беларускага тэлебачання.

12 чэрвеня, 12.40

«МІНСК МУЗЫЧНЫ»

БАЛЕТЫ В. ЕЛІЗАР'ЕВА

П. Чайкоўскі, «Шчаўнунчык». Спектакль ДАВТА БССР.

Партыі выконваюць: народныя артысты рэспублікі Л. Бржакоўская, Ю. Траян, заслужаны артыст БССР С. Пясцехін, Н. Філіпава і іншыя.

12 чэрвеня, 23.00

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ

У. Дамарацкі, Н. Маціш, «Покуль ты ў мяне ёсць». Выконвае Т. Раеўская.

12 чэрвеня, 23.00

«СУСТРЭНЕМЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

В. БЛАКІТ. Аповесці. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 2 р. 10 к.

М. ВАДАНОСАУ. Дзень — і ўсё жыццё. Аповесць, апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 85 к.

М. МАЛЯУКА. Аднавіскоўцы. Вершы. Балады. Байкі. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 70 к.

К. ЧОРНЫ. Збор твораў у шасці тамах. Т. 2. Раманы. Мн., «Мастацкая літаратура», 1988. — 2 р. 80 к.

Э. ЯЛУГІН. Сіндбад вяртаецца. Аповесць. Мн., «Юнацтва», 1988. — 70 к.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісьменнікаў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 09618 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месціна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарысаў — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотайлюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 33-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісы рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ПІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічытар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.